

T. C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

KUZEY IRAK'TA DİNİ YAPI:
HALEPÇE KAKAİ CEMAATİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hamza SALİH

İstanbul

Eylül-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

KUZEY IRAK'TA DİNİ YAPI:
HALEPÇE KAKAİ CEMAATİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hamza SALİH

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN

İstanbul

Eylül-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Halime KÖKÇE

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ömer TAŞGETİREN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Kuzey Irak’ta Dinî Yapı: Halepçe Kakai Cemaati Örneği**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.



Hamza SALİH

Eylül-2022

ÖN SÖZ

Her şeyden önce, Allah'a şükrettikten sonra hem akademik hem sosyolojik açıdan bana katkıda bulunan, araştırmanın her aşamasında yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Talip Küçükcan'a teşekkür ederim.

Bize asla unutulmayacak ve hakkı ödenemeyecek bir fırsat sağladığı için Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) çok minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Akademik açıdan bana çok yardımcı olduğu ve beni dinlemeye her zaman açık olan Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş'a çok müteşekkirim.

Eğitim hayatım boyunca bana yardımcı olan herkese, özellikle bu çalışmada bana yardımcı olan başta Necmettin Turan, Enes Kuşak, Selman Narlı, Mehmet Muahir ve Saman Mustafa hocalarıma ve Aram Wali arkadaşşıma ve öğretmenlerime teşekkürümü bir borç bilirim.

Kendileriyle tanışmam ve görüşmem için kapılarını açan tüm Kakai Cemaati mensuplarına, özellikle görüşmelerin çoğunu sağlayan Kosret Kakai ve Hawkar Abdulwahid Hawari'ye teşekkür ederim.

Türkçe öğrenmeme ve TÖMER'de bana yardımcı olan Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin tüm öğretmenlerine teşekkür ederim.

Son olarak, eğitimimi tamamlamamda beni her zaman cesaretlendiren ve destekleyen başta sevgili annem ve babam olmak üzere aileme, tüm akraba ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Hamza SALİH

Eylül-2022

ÖZET

KUZEY IRAK'TA DİNÎ YAPI: HALEPÇE KAKAİ CEMAATİ ÖRNEĞİ

Hamza SALİH

Yüksek Lisans, Sosyoloji

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN

Eylül-2022, 182 Sayfa

Sosyolojik ve Antropolojik araştırmaların sonuçlarına göre din toplumun en önemli kaynaklarından biridir. Bu bağlamda tarih boyunca dinsiz bir topluma rastlanmamıştır. Bu bakımdan Kuzey Irak'ın insani yerleşime açılmasından bu yana din, bu toplumda her zaman önemli bir rol oynamıştır. İslam dini söz konusu topluma giriş yapmadan önce bölgede birçok inancın bulunduğu söylenmektedir. Genel olarak, Kuzey Irak nüfusunun çoğunluğu Kürtlerden oluşmaktadır.

Kürtlerin çoğunluğu İslamiyet'i kabul etse de toplumda hâlâ eski inançların bazıları kendi varlığını sürdürmektedir. Kendi kadim inançlarını devam ettiren grupların başında Kakailer geldiği dolayısıyla çalışmada Halepçe'de yaşayan Kakailer ele alınmıştır. Kakailiğin ortaya çıkışıyla ilgili net bir belge bulunmamakla birlikte bazı araştırmacılar bu Cemaatin kökeni İslam'ın öncesine dayandırdıkları gibi bazıları da İslam'dan önce meydana geldiklerini ileri sürmektedirler. Ayrıca Kakailer kendine has dinî inanç ve törenleri vardır. Bununla birlikte bu inanca mensup olan insanlar kendileri Kürt olarak tanıtmaktadırlar. Buna ek olarak kendi dini inancını da Kürtlerin eski dinlerinin biri olarak görmektedirler.

Kakailik inancının en önemli ilkesi Donadonan'dır. Bu inanaşa göre ölen kişinin ruhu başka bir kişiye veya bir şeye geri döner ve böylece yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca Kakailer için büyük bir önem taşıyan dinî törenlerden biri Cem'dir. Kakailer genellikle Irak ve İran Kürtleri arasındaki sınırda yaşamaktadırlar. Son olarak da bahsi geçen bu Cemaatin dinî inanç ve törenlerine odaklanmanın yanı sıra Halepçe'de yaşayan Kakailerin dinî inançları, sosyal yaşamları ve Müslümanlarla özel ilişkileri ile alakalı bilgi edinmek için ilgili kişiler ile görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dinî yapı, Mezhep, Tarikat, Cemaat, Yeni Dinî Hareket

ABSTRACT

RELEGIOUS STRUCTURE IN NORTH IRAQ: A CASE OF THE HALABJA KAKAI COMMUNITY

Hamza SALIH

Master, Sociology

Supervisor: Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN

September-2022, 182 Pages

According to sociological and anthropological findings, one of the most substantial foundations of any society is religion. Hence, no irreligious society has been encountered in the history of mankind. In that respect, religions have consistently played a significant role in Northern Iraq ever since it was first established as a human settlement. It has been argued that there were many belief systems present in the region prior to Islam's arrival. Usually, the majority of the population of Northern Iraq consists of Kurds.

While most Kurds accept Islam, certain ancient beliefs still exist in society. The Kakais are at the forefront of the groups that still maintain their ancient beliefs, which is why studying the Kakais, living in Halabja, is the primary focus of this study. Despite the fact that there is no conclusive evidence of the origin of the Kakai, some researchers attribute their appearance to the pre-Islamic period and some claim that they arose before Islam. The above-mentioned groups, moreover, have their own religious beliefs and rituals. However, the people who belong to this belief identify themselves as Kurds. Furthermore, they consider their own religious creed as one of the ancient Kurdish religions.

The central principal idea of the Kakai belief is the Donadonan. Under this belief, the souls of deceased people reincarnate into another body or object and therefore continue to exist. Additionally, the Cem is one of the religious rituals of enormous importance to the Kakai. Almost all the people belonging to this group live on the border between Iraqi and Iranian Kurd territories. Lastly, besides targeting the religious beliefs and ceremonies of this community as a study case, interviews were conducted with those involved to gather more insights into their religious views, their social life, and their particular relationship with Muslims.

Keywords: Religion, Religious Structure, Sect, Cult, Community, New Religious Movement

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	2
Araştırmanın Önemi	2
Araştırmanın Amacı	3
Araştırmanın Yöntemi	4
BİRİNCİ BÖLÜM	5
KAVRAMSAL ANALİZ VE KUZEY IRAK'IN TOPLUMSAL YAPI	5
1.1. Din Sosyoloji Açından Din ve Dini Gruplar: Kavramsal Analiz	5
1.1.1. Din	5
1.1.2. Mezhep.....	10
1.1.3. Tarikat.....	13
1.1.4. Cemaat	14

1.1.5. Yeni Dini Hareketler/Topluluklar.....	16
1.2. Kuzey Irak'ın Toplumsal Yapı.....	19
1.2.1. Demografik.....	20
1.2.2. Etnik Yapı.....	24
1.2.3. Ekonomik Yapı.....	33
1.2.4. Siyasal Yapı.....	35
1.2.5. Din yapısı ve Yeni Dini Oluşumlar.....	39
1.3. Halepçe'nin Tarihi: Siyasi, Ekonomik, Kültürel ve Dini Gelişmeler.....	49
1.3.1. Halepçe'nin Toplumsal Yapı.....	54
İKİNCİ BÖLÜM.....	63
KAKAI CEMAATİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İNANÇLARI.....	63
2.1. Kakai Cemaati'nin Ortaya Çıkışı.....	63
2.1.1. Kakailerin Demografik Yapısı ve Yerleşim Yerleri.....	68
2.1.2. Kakai Cemaati'nin Kutsal Yerleri.....	70
2.1.2.1 Kutsal Mekânlar.....	70
2.1.2.1. Diğer Kutsallıklar.....	76
2.2. Kakai Cemaati'nin İlke ve İnanışları.....	78
2.2.1. Kakai İnancı'nın Kaynakları.....	78
2.2.2. Monoteizm ve Donadon (Hulul ve Tenasüh).....	80
2.2.3. Evrenin yaratılışı.....	83
2.2.4. Dünyanın sonu, cennet ve cehennem.....	85

2.2.5. Namaz	86
2.2.6. Oruç	87
2.2.7. Kaka Cemaati'nin ahlakî temelleri	88
2.2.8. Kakailerin Ruhani Liderleri/Önderleri.....	89
2.3. Kakai Cemaatinin İbadet ve Ritüelleri	99
2.3.1. Cem Töreni	100
2.3.2. Dua ve Kurbanlık.....	103
2.3.3. Serspardın Töreni.....	104
2.3.4. Hac İbadeti	106
2.3.5. Bayramlar.....	106
2.3.6. Evlilik.....	107
2.3.7. Doğum Töreni.....	108
2.3.8. Ölüm Töreni.....	108
2.4. Kakai Cemaatinde Gizliliğin Önemi	110
2.5. Kakai Cemaatinin Sosyal Hayatı.....	111
2.5.1. Topluluk İçi İlişkiler	112
2.5.1.1. Kakailik'te Mertebeler	112
2.5.2. Topluluk Dışı Gruplarla İlişkiler	115
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	120
ÇALIŞMANIN SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULARI	120
3.1. Çalışmanın Saha Araştırması ve Analizi.....	120

SONUÇ VE BULGULAR.....	149
KAYNAKÇA	154
EKLER.....	168
ÖZGEÇMİŞ.....	171



TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Kakai İnancında Devirler	82
Tablo 3.1 Görüşmeye katılan Katılımcıların Kişisel Bilgiler	120



KISALTMALAR LİSTESİ

IKBY: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi

KBİK: Kürdistan Bölgesi İstatistik Kurumu

KP: Kürdistan Parlemantosü

KDP: Kürdistan Demokrat Partisi

KYB: Kürdistan Yurtseve Birliği

GH: Gorran (Değişim) Hareketi

KİB: Kürdistan İslami Birliği

KİC: Kürdistan İslami Cemaati

NNH: Neway Nwya (Yeni nesil) Hareketi

IDTCT: Irak Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu

GİRİŞ

Kuzey Irak, Irak'ın bir parçası olarak kendine has bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu yapının temel bileşenlerinden biri de dinî sistemlerdir. Kaynaklara göre bu bölgede din, hayatın başlangıcından beri toplumun ayrılmaz bir parçası olmuştur. İslam bölgeye gelmeden önce, burada başta Zerdüştlük olmak üzere birçok din ve inanç var olagelmıştır. Fakat İslam'ın gelişiyle, halkın çoğunluğu Müslüman olmuş, mezhep olarak da Şafîliği benimsemiştir. Ancak bölgenin kadim inançlarını takip edenlerin başında Kakailer gelmektedir. Kakailik, bölgenin ve Kürtlerin inançlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu dini, diğer dinlerden farklı kılan kendine özel inançlara ve dinî ritüellere sahip olmasıdır. Ayrıca bazı siyasi ve dinî nedenlerden dolayı son yıllara kadar bu inanç üzerine çok fazla çalışılmamıştır. Kakailer sosyolojik olarak genellikle Kuzey Irak'ta ve özellikle Türkiye'de yeterince incelenmemiş bir cemaattir. Bu yüzden “*Kuzey Irak'taki Dinî Yapı: Halepçe Kakai Cemaati Örneği*” isimli bir çalışma yapma gereği duyulmuştur.

Bu çalışmanın kapsamı genel olarak Halepçe'deki Kakailer olacaktır. Tezimiz, hem Kuzey Irak'ın dinî ve etnik yapısını ele alan hem de Halepçe Kakailerini üzerine yapılan bir saha çalışmasıdır. Bu çalışma, Kürtler arasında yaygın olan din ve inançlar hakkında daha fazla araştırma yapılmasına kapı aralaması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu amaçla çalışmada Halepçe'de yaşayan Kakai inancına mensup kişilerle görüşmeler yüz yüze ve telefonda görüşmeler yapılarak haklarında bilgiler toplanmıştır. Bununla birlikte çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, konuyla ilgili kavramların tanımlanıp analiz edilmesinin yanı sıra, Kuzey Irak'ın dinî, etnik, ekonomik ve siyasi yapısı da incelenmiştir. Ayrıca bu bölüme ek olarak, araştırmanın kapsamı Halepçe Kakailerini olduğu için Halepçe'nin sosyal ve dinî yönleri ile Halepçe Kakailerinin durumu ele alınmıştır. İkinci bölüm, Kakailerin ortaya çıkış tarihi, inançları ve dinî törenleri hakkında konuşmaya ve bunları tanıtmaya ayrılmıştır. Araştırmanın alan boyutu olan üçüncü bölümde ise Halepçeli yirmi Kakai mensubu ile görüşmeler yapılmış, ardından görüşme sonuçları ve görüşmecilerin cevapları analiz edilmiştir.

Araştırmanın Konusu

Sosyal bilimlerde araştırma yapmak ya da tez yazmak için konu bulunması veya konu seçilmesi çalışmanın en zor aşamalarından biri olduğunu söylemek yanlış değildir. Özellikle sosyoloji biliminde bu zorluk daha iyi gözüktür. Dolayısıyla sosyolojinin bir anabilim olarak birkaç bölüm ya da dalı vardır. Bunların da en önemlisi din sosyolojisidir. Din sosyolojisi, genel olarak dinî cemaatlerin toplumdaki yerlerini ve sosyal hayatlarını inceler. Din sosyolojisi, kendisine konu olarak toplumun ortaklaşa yaşadığı dinî hayatı, din ve toplum ilişkilerini, bu ilişkilerden doğan etki ve tepkilerle dinî grupların incelenmesini seçmiş olan genç bir bilim dalı olup her tezin başlangıçta “Tez Konusu” başlığı altında yer alır. Din ya da inanç insanoğlunun tarihi boyunca birlikte yaşadığı ve toplumun asıl yapılarından biri olduğu söylenmektedir. Fakat din alanında araştırmaları bulunan araştırmacıların bazıları dinin toplumdaki etkisinin gittikçe azalacağı düşüncesini ileri sürmüşler, bazılarıysa dinin bütün toplumlarda hatta modern toplumlarda da bulunduğunu söylemişlerdir. Ayrıca din sosyolojisinin en önemli konularından bazılarını dinî grup, topluluk veya cemaatlerin oluşumu, gelişmesi, yapısı ve tiplerinin incelenmesiyle toplumsal değişim mevzuları teşkil etmektedir. Bu tezin konusunu, Kuzey Irak'ta varlığını sürdüren dinî cemaatlerden olan “Kakailer” ve özellikle Halepçe'deki Kakailerin inançları ve ayinlerinin meydana çıkarılarak aleni bir şekilde incelenmesi oluşturmaktadır. Yani tezimizin konusu “Kuzey Irak'ta Dinî Yapı: Halepçe Kakai Cemaati Örneği” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Önemi

Tezlerde yer alan diğer en önemli konulardan biri de çalışılan konunun önemi ve özgün değeridir. Sosyal bilimlerde tez yazma şartlarından biri tezin özgün olması gerektiğidir. Sosyoloji biliminde gerçekçi çalışmaların din sosyolojisi alanında yapılanların olduğu söylenebilir. Buna göre araştırmamız din sosyolojisi alanında yapıldığından din sosyolojisinin en önemli çalışmalarından biri olduğu söylenebilir. Şu ana kadarki Kakai Cemaati üzerinde yapılan araştırmalara genel olarak bakıldığında bu konuda Türkiye'de akademik çalışmaların yapılmadığını söyleyebiliriz. Bu araştırma sosyolojik açıdan değil de daha çok teolojik odaklı yapıldığından, Türkiye'de genel olarak sosyoloji biliminde ya da özellikle din sosyolojisi alanında Kakai Cemaati üzerinde yapılan ilk çalışma olma özelliği taşıdığından özgün olacağını söylemek yanlış olmasa gerektir. Dolayısıyla Kakailer

hakkında Türkçe literatürde ilahiyat bakış açısıyla yapılan tez dışında sadece birkaç makale olduğunu söylemek mümkündür. O makaleler de Kakaileri bir bütün olarak alan, daha çok Kakailerin yerleşim alanlarından bahseden makalelerdir. Çalışmamızda Halepçe şehrinin örnek olarak verilmesinin de özgün bir nedeni vardır. Halepçe, Kakai Cemaati için bir merkez şehirdir. Bundan dolayı bizim çalışmamızın önemini ve özgün değerini oluşturacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın önemli ve özgün bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Araştırmanın Amacı

Araştırmacılar bir mevzu üzerinde çalışmak isterlerse, konuyu seçmeden önce araştırmanın amacının ne olduğunu belirterek konuyu tanıtmaları gerekmektedir. Zira araştırmanın amaçları belli olmazsa ya da araştırmacının yazacağı araştırmanın amacı yoksa yahut da amaç belirtilmiyorsa, araştırmanın insanlara ne verdiği mesaj ne de hedef anlaşılır. Dolayısıyla araştırmanın amacının açık ve net bir şekilde ifade edilmesi önemlidir. Çünkü araştırmanın amacı ne kadar açık ve net olursa, o kadar sağlam bir araştırma olacağı önemli bir nokta olarak söylenebilir. Her şeyden önce araştırmada Kuzey Irak'ın toplumsal yapısının nasıl ve nelerden oluştuğu ortaya konulmaktadır. Ayrıca Kakai cemaati çok tanınmayan bir cemaat olduğu için, araştırmanın genel amacı Kakai cemaatinin, Kuzey Irak'taki dinî bir cemaat olarak analiz edilmesidir. Din sosyolojisinin en önemli konularından biri dinden doğan gruplaşma olduğundan, Kakai cemaatinin nasıl bir cemaatleşme içerisinde olduğunu anlamak tezin bir diğer amacıdır. Din sosyolojisi, sosyolojinin dalı olarak bir konu ya da dinî cemaatin içindekilerle ve çevreleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu açıklamak ister. Dolayısıyla bu çalışma; bir yandan Kakailerin içinde var olan ayinler, törenler ve sosyal faaliyetlerin ne olduğunu araştırırken, diğer yandan genel olarak çevreleriyle ilişkilerinin ne olduğunu inceler; özellikle Halepçe'de yaşayan Kakailerin durumuna odaklanır. Son olarak çalışmanın başka bir amacının da Kakailerin inançlarının ne olduğu tam olarak belirtilerek özellikle Halepçe'deki Kakailer ele alınacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Tez aşamasında karar alınacak en önemli konulardan biri de yöntemdir. Tezde yer alacak olan yöntem araştırmadan elde edeceğimiz verileri nasıl elde ettiğimize dair izleyeceğimiz yolu göstermesi bakımından önemlidir. Genel olarak Sosyal bilimlerde ve özellikle sosyoloji çalışmalarında çalışmanın en önemli bölümlerinden biri araştırma yöntemi olduğu ve âdeta tezin kalbi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla araştırmanın amacı ve önemini açıklığa kavuşturduktan sonra yöntemin, amaca ulaşmak için bir araç olması gerekmektedir. O aracın ise araştırmaya uygun seçilmiş bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür. Zira çalışmalarda yöntem araştırmacıyı amacına götürecektir. Genel olarak sosyal bilimlerde ve özel olarak sosyoloji araştırmalarında kullanılan en yaygın yöntemlerden biri nitel araştırmadır. Buna göre bu çalışmada kullanılan yöntem nitel veri toplama ve analizidir. Yani veri toplamak için saha araştırması derinlemesine görüşme olarak kullanılmaktadır. Ondan sonra derinlemesine görüşme yöntemiyle toplanacak veriler analiz edilmektedir. Araştırma, sınırlı olduğundan sadece Kuzey Irak'taki Halepçe şehrinde yaşayan Kakailer üzerinde yapılmıştır. Dolayısıyla görüşmeler Halepçe'de yaşayan Kakai cemaati mensuplarıyla olmuş, cemaat mensubu yirmi kişiyle tek tek görüşülmüştür. Görüşmelerin çoğunluğu yüz yüze, bazıları da telefon aracılığıyla yapılmıştır. Görüşülenlerin 10 kişisi kadınlardan 10 kişisi de erkeklerden seçilmiştir. Görüşülen cemaat mensuplarına inançlar, toplumsal değerler ve siyasi görüş gibi çeşitli alanlarda sorular sorulmuş; bazı görüşmelerde ses kaydı kullanılarak bazıları da katılımcı izin vermediğinden dolayı direk cevaplar yazılarak veriler toplanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ANALİZ VE KUZEY IRAK'IN TOPLUMSAL YAPI

1.1. Din Sosyoloji Açısından Din ve Dini Gruplar: Kavramsal Analiz

Bir bilim olarak on sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çık sosyoloji çeşitli dalları bulunmaktadır. Bu bakımdan din sosyolojisi, sosyolojinin bir dalı olarak din ile toplumun arasındaki mevcut olan konuları araştırmaktadır (Kürkçüoğlu, 2016: 29). Din sosyolojisi bir bilim olarak her ne kadar yeni de olsa, dini konular hakkındaki tefekkür ve incelenmelerin çok daha eski olduğunu söylemek mümkündür (Kürkçüoğlu, 2016: 8). Bununla birlikte, bir alanda çalıştığınızda kimi kavramlar karşımıza çıkar ve onları tanıtmamız gerekmektedir. Çünkü bu kavramlar sosyal bilimlerin araştırmalarında çok önemli bir konuma sahip olmasıyla beraber kavramlar ile araştırmanın temel noktalarının neler olduğunu anlamak ve konuya giriş yapmak da kolaylaşacaktır (Selçuk, 2013: 1). Ayrıca araştırmanın bazı önemli kavramları bulunduğundan kavramlar tanıtıldıktan sonra konumuza girmek daha yol gösterici olacaktır.

1.1.1. Din

Din, Arapça bir kavram olduğu için öncelikle kelimenin köken ve anlamının ne olduğunun anlaşılması için Arapça sözlüklere bakılması gerektiğini söylemeliyiz. Arap dilinde her kelimeye iki açıdan bakılır: Birincisi dilbilimsel açıdandır. Yani kelimenin kökenine bakılır. İkinci ise betimsel açıdandır. Yani günlük kullanımda nasıl kullanıldığına ve kelimedenden ne kastedildiğine bakılır. Dilbilimsel açıdan bakıldığında dinin iki anlamı vardır. İlki ceza ve sorgulama, ikicisi ise itaat ve alışkanlıktır. Mesela Arap dilinde “O hâlâ benim dinim.” denildiğinde benim alışkanlığım anlamına gelir (Manzur, 2000: 243).

Türkçede din kavramı “*Tanrı’ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum*” ya da “*Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, törenler ve semboller biçiminde toplayan ve sağlayan düzen*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019: 668-669).

Bu iki tanıma bakıldığında din, toplumun en önemli temeller ve kurumlarından biri olarak, dinin mensuplarından bir Tanrı’ya, kutsal bir nesneye veya bir güce inanıp

ona tapınarak ve onun altında toplanarak birtakım sembollere sahip olan kişiler olmasını bekler.

Dinin kökeninin ne olduğunu açıkladıktan sonra, sosyoloji ve din sosyolojisi açısından tanıtılması gerekmektedir. Fakat şunu da belirtilmesi gerekir ki dinin bir tanımı yapılmış olsa da onu tam olarak kapsayan evrensel bir tanıma ulaşılması çok zordur, hatta neredeyse imkânsız görünmektedir (Clarke, 2012: 443-444). Çünkü din bulunduğu zamana, mekâna ve sahip olduğu özelliklere göre tanımlamak gerekir (Durkheim, 2010: 30). Dolayısıyla konuyu daha karmaşık hale getireceği için bu araştırmada dinin ne olduğu hakkında detaya girmekten kaçınılacaktır. Bu yüzden söz konusu çalışma dinin tanımı, genel olarak sosyolojide ve özellikle de din sosyolojisi literatüründe ortaya konmaktadır.

Din konusu sosyolojinin önemli konularından biridir ve önemine binaen sosyolojinin spesifik bir alt dalı olarak ortaya çıkan din sosyolojisinin en temel konusu olmuştur. Ayrıca sosyolojinin ortaya çıktığı dönemde, dikkat çeken ve incelenmesi gereken en önemli meselelerden biri olmuştur. Başka bir deyişle söylemek gerekirse din olgusu toplumun sanayileşmesinde sonra en dikkat çekici konulardan biri olarak araştırılmıştır (Sezer, 2011: 10). Çünkü araştırmalar ve birçok antropoloğa göre insanlık tarihine incelendiğinde ilkel ya da sanayileşen toplumlardan hangisinde olursa olsun, hiçbir toplumda bir dine, kutsala veya aşkın bir güce inanmayanların bulunması olanaksızdır (Bozkurt, 2015: 242; Clarke, 2012: 390). Bununla birlikte sosyologların tümü dinin bir kurum olarak tarih boyunca bütün toplumlardaki en önemli, gerekli ve yaygın kurumlardan biri olduğu konusunda anlaşmışlardır (Ülken, 1969: 81; Bozkurt, 2015: 239-242; Sezer, 2011: 19). Ayrıca dinin hem fertlerin hayatında hem de toplumda önemli bir yeri olduğu görülmektedir (Küçükcan, 2008: 136). Fakat şunu söylemek gerekir ki sosyologlar dinin hangi şekilde ve hangi yöntemle araştırılması gerektiği konusunda fikir birliğine varmış değillerdir. Başka bir deyişle sosyologların aralarındaki anlaşmazlık ise dinin rolü ve etkisi ile ilgilidir (Bozkurt, 2015: 245).

Bu girişten sonra, artık dinin sosyoloji biliminde sosyologlar tarafından nasıl tanımlandığı ortaya koyulabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi dinin belirli şekillerde tanımlanmasına rağmen hâlâ onu kapsayan ve üzerinde anlaşılan tam bir tanıma sahip olmadığı vurgulanmalıdır. Sosyoloji ya da din sosyolojisi sözlüklerine

bakıldığında şöyle tanımlandığı görülür: Din, toplumun bütün olaylarında yeri olan toplumsal bir kurumdur (Ülken, 1969: 81). Bir başka tanıma göre din, bir inanç sistemi olarak var olan doğaüstü güçlere adını veren ve yaşam biçiminin nasıl olması gerektiğini öngörülen bir olgudur. Ayrıca din insanın hayatında karşılaştığı sorunlara cevap vermeye çalışmaktadır. İnsanların davranışlarının ve tutumlarının nasıl olması gerektiğini düzenleyip onlara yol gösterir. Aynı zamanda din insanları bir araya toplayarak aralarında bir bağ kuran onlardan bir cemaat ya da bir kurum oluşturan bir güce sahiptir (Kirman, 2016: 79).

Dinin ne olduğu konusunda sosyologlar farklı görüşlere sahiptir. Çünkü her dinin mensuplarınca dinin neye karşılık geldiğine yönelik farklı anlayış ve yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bu da sosyologların görüşlerinin birbirlerinden farklı olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla dini, sosyoloji açısından tarif etmek için iki yaklaşım karşımıza çıkar: Klasik yaklaşım ve modern yaklaşım. Klasik yaklaşıma sahip olan sosyologlar sosyolojinin kurucusu olan Auguste Comte başta olmak üzere Emile Durkheim, Karl Marx ve Max Weber'dir.¹ Bu yaklaşım daha çok toplumsal gelişme teorisine dayanmaktadır. Bu yaklaşım daha çok toplumsal gelişme teorisine dayanmaktadır. Klasik olan bu görüşe göre toplumlarda rasyonelleşme, farklılaşma, sanayileşme ve kentleşme söz konusu olduğunda bu durum dinin rollerini ve otoritesini kaybetmesine yol açmaktadır (Cansız, 2017: 10). Auguste Comte 1830-1842 yılları arasında "*Pozitif Felsefe Dersleri*" kitabında dinin hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Comte, *Üç Hal Kanunu* ile insan düşüncesinin tarihsel olarak geçirdiği evreleri kasteder. Bu evreleri teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üç evreye ayırmıştır. Ona göre dinin toplumsal bir kurum olarak sadece birinci evrede etkili bir rolü varken üçüncü evreye gelindiğinde din, önemini kaybetmeye başlar ve artık onun yerine Comte'un *İnsanlık Dini* ismini verdiği yani tecrübeye ve pozitivist bilimsel verilere dayalı bir anlayış geçer (Amman, 2016: 91).

¹ Burada, din olgusu üzerine yapılan çalışmaların bu düşünürlerle birlikte başlamadığının da bilinmesi gerekmektedir. Dinin sosyolojik açıdan ele alınarak incelenmesine bu dönemde başladığını söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bkz: (Bünyamin Solmaz, *Dine sosyolojik bakış açısındaki gelişmeler*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 31, 2011: 40).

Fakat şunu belirtmek gerekir ki, Comte insanlık dinini dinin evrimsel sürecinin son aşaması ve nihai durağı olarak görmektedir. Dolayısıyla Comte bunu ortaya koyarken aslında insanların, tanrının tanımladığı ve hayal ettiği birinci aşamadaki din anlayışından kurtulması ister ve bunun yerine onların tecrübe edilebilen, bilimin yasalarına uyan ve insan aklına aykırı olmayan dine geçmelerini ister (Kaleioğlu, 2019: 540).

İkinci olarak yer verilen klasik yaklaşımdaki bir diğer isim, sosyolojiyi bir sistem olarak inşa eden ve kendi zaviyesinden sosyolojinin kurallarını yazan Emile Durkheim'dır. Durkheim'ın din ile ilgili görüşlerini ortaya koyduğu *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* (2010: 18), isimli eserinde din ile ilgili sosyolojide ve özellikle din sosyolojisinde ortaya konan ilk ve en önemli çalışmalardan biridir. Durkheim'a göre din bütün toplumların sosyal hayatında yer alan gerçek bir olgudur. Fakat bunun temelleri, *din* tarafından değil *toplum* tarafından oluşturulmuştur. Buna göre Durkheim dinin toplumsal bir şey olduğunu düşünmektedir. Ona göre dinin birkaç işlevi vardır: Toplumun sosyal ilişkilerini açıklar, onu sembolize ve dramatize eder (Cansız, 2017: 19; Köktaş, 1993: 11). Emile Durkheim bu önemli eserinde dinin ne olduğunun bilinmesi için dinin kökenine bakılması ve incelenmesi gerektiğini belirtir. Bu yüzden kendisi çalışmasında dinin anlaşılması için ilkel toplumları araştırarak buralarda dinin kökenlerini bulmaya çalışır.² Ona göre, bu toplumlara bakıldığında dinin ve toplumun her ikisi de aynı kolektif bilince sahiptir ve din tanrı tarafından değil toplum tarafından oluşturulmuştur (Turner, 2006: 19). Bunlarla birlikte Durkheim *Sosyolojik Yöntemin Kuralları* (2010: 50) kitabında yapısalcılığın bir örneği olarak bütün çalışmalarında olduğu gibi toplumun yapısına odaklanarak dinin, toplumun önemli bir parçası olduğunu ve kişinin dünyaya gelmeden önce toplum tarafından onun için benimseyeceği dinin hazırlandığını belirtmiştir. Sonuç olarak Durkheim'ın araştırmalarına göre iki toplum vardır: Biri mekanik, diğeri ise organik toplumdur. Durkheim, birinci toplumdaki ikinci topluma doğru gerçekleşen

² Genel olarak dinin doğuşu ve kökenleri ile ilgili iki görüş bulunmaktadır: Birinci görüşe göre din bir gerçek olarak toplumdan ya da insanın hayatından bağımsızdır, yani bir doğaüstü güç tarafından gönderilmiştir. İkinci görüşe göre ise din bir olay ya da bir olgu olarak insan hayatına ve topluma bağlıdır ve toplumla birlikte ortaya çıkmaktadır. Bkz: (Beykan Sezer, *Toplum farklılaşmaları ve din olayı*, 1. Baskı İstanbul, 2011: 18).

her geçişte değişiklikler olacağını söyler. Yani mekanik toplumlardan organik toplumlara geçiş sürecinde toplumsal alanda dinin rolünün genellikle azalmaya başlayacağını belirtir (Bal, 2006: 11).

Klasik yaklaşımda yer alan bir diğer isim de Max Weber'dir³. Weber meseleyi *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* isimli kitabında ele almaktadır. O da önceki sosyologlar gibi toplum geliştikçe dinin öneminin ve rolünün etkinliğini yitirmeye başlayacağı kanaatindedir. Weber'e göre modern topluma geldiğimizde metafizik konularda rasyonelleşme gerçekleşecektir. Yani artık kapitalizm dönemi gibi olmayacak ve dinin hegemonyası sona ererek rasyonelleşme dönemine geçilecektir (Alkan, 2020: 102). Rasyonelleşmeye geçemeyen toplumları geleneksel toplum olarak tanımlarken bir toplumun modern olmasının rasyonel olması anlamına geldiğini belirtir (Arslan, 2011: 21).⁴ Dolayısıyla Weber'e göre dinin bireylerin arasında var olan birliktelik şuurunu sağlaması açısından etkisi vardır. Bir başka deyişle din, bir duvarın taşları gibi fertleri bir araya toplar. Bunu söyledikten sonra Weber, kapitalizmin gelişmesinin arkasındaki sebebin din olduğunu ortaya koyar (Baysal, 2017: 46). Dolayısıyla Weber, üretimin üzerinde etkili olan faktörlerden en önemlisinin dini inançlar olduğunu belirtir. Buradan hareketle de dinin toplumun iktisadi hayatı üzerinde etkisi olduğunu ve aynı zamanda toplumsal değişimi de etkileyen en önemli faktörlerinden biri olduğunu söyler. Dini görevlerini yerine getiren insanların dünyada mutlu olacağını belirtir (A.g.e: 42).

Sosyolojide dinin tanımlanmasındaki ikinci yaklaşım ise çağdaş yaklaşımdır. Bu yaklaşıma sahip olanlar, bir önceki yaklaşımın yani klasik yaklaşımın aksine düşünürler. Onlara göre hangi toplum olursa olsun din, toplumun önemli bir kurumu olarak etkili bir rolü üstlenmektedir. Bu yaklaşımda en çok Peter Ludwig Berger'in görüşleri öne çıkmaktadır. Buna göre çağdaş toplumlarda din yenilenen şekliyle kendini gösterecektir. Bu şekil ise geleneksel toplumlarda ya da Emile Durkheim'in

³ Max Weber'de dinin ne olduğuna dair tam bir tanımın olmadığı daha çok yaptığı araştırmalarda bir fenomen olarak bulunduğu belirtilmelidir.

⁴ Dendiği üzere Emile Durkheim dini oluşturmasında kolektif bilinç rolüne odaklarken Max Weber'e göre dinin oluşturulması ve gücünü karizmalara önem verir yani bireylere. bkz: (Winston Davis, *Din Sosyolojisi*, çeviren: İhsan Çapıcıoğlu, Aüifd XLV, 2004: 300- 301)

ifadesiyle mekanik toplumlarda topluluk olarak görünme yerine daha çok bireysel olarak görünmektedir (Çeli, 2017: 220). Peter Ludwig Berger görüşlerini *Gerçekliğin Sosyal İnşası* isimli eserinde ortaya koyarak klasik sosyologlar gibi çağdaş toplumlarda dinin gücünü kaybedeceğini ileri sürer. Fakat Berger, çalışmasında çağdaş toplumlarda dinin örgütlü şekilde faaliyetleri azaldıysa da bireysel olarak varlığını sürdürmeye devam edeceğini belirtmektedir (Özay, 2006: 61). Ayrıca dini, toplumsal kurum ile davranışları bir araya getiren nihai bir gerçeklik olarak tanımlayıp bir meşrulaşma aracı görür. Dolayısıyla Berger'e göre tarih boyunca din ve dinin içindeki kurullarla yasallaştırmalar yabancılaşmaya karşı en önemli ve etkili araç olmuştur (Dereli, 2012: 107-110).

Sonuç olarak söylenebilir ki, bu yaklaşıma göre din her şeyi ile bireyler tarafından en yüksek seviyede kabul edilen kurumdur. Bu yüzden toplumun bir kurumu olarak dine yüklenen manalar da insanlar tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca din insanların hayatının bir düzenleyicisi olarak görülmektedir. Anlamlar ve değerler ona göre düzenlendiği için toplumun en üst mertebelerinde yer almaktadır. Dolayısıyla din kelimesi mezhep, tarikat ve cemaatlerden daha geniş olduğunu söylenebilmektedir. Yani din bir çatıysa mezhep, tarikat ve cemaat altında yer almaktadır (A.g.e: 117).

1.1.2. Mezhep

Mezhebin sosyoloji açısından tanımlanmasına geçmeden önce Arapça bir kelime olduğu için Arap dil bilimine ve sözlüklerine müracaat edilmesi gerekmektedir. Arapçada mezhep (ذهب) kökünden gelip *gitmek* manasına gelmektedir. Aynı zamanda bir kişinin inancını ve yolunu ayırdığı zaman gittiği yere mezhep denilmektedir. Mezhebin köküne bakıldığında yön ve yol anlamına gelir (Manzur, 2000: 4165). Dolayısıyla mezhep, takip edilen, tutulan ve gidilen yol, doktrin, görüş ve akım anlamına gelmektedir. Mezhep bir dini terim olarak ise dinden daha dar kapsamlıdır. Yani eğer din tanrı tarafından kurulduysa mezhep de bir imam ya da müçtehit tarafından kurulmuştur (Erhal , Baloğlu, & Baloğlu, 1997: 194; Karagöz & Baloğlu, 2015: 441; Gündüz, 1998: 260). Ayrıca mezhep, evrensel dinin içinde bulunduğu farklı görüşlerden ve anlayışlardan dolayı farklı grupların mensuplarına da denmektedir. Mesela İslam dininde Sünni ameli mezhepler Malikilik, Şafiiilik,

Hanbelilik ve Hanefilik olmak üzere dörde ayrılır⁵. Hristiyanlıkta ise üç mezhebin bulunması bu meseleyi çok iyi bir şekilde anlaşılmaktadır (Erhal, Baloğlu, & Baloğlu, 1997: 194).

Mezheplerin yapılarına bakıldığında iki kategoriye ayrıldıkları görülmektedir. Bunlar Ortodoks ve Heterodakisi olarak adlandırılmıştır. Ortodoks denildiğinde dinin ana hatlarını ve dinin üzerinde durduğu temelleri sürdürmeye çalışan bir akımdır. Heterodakisi ise dinin üzerine bina edilen temellerden ya da gelenekten uzaklaşarak Ortodoks temellerle şekillenen geleneği eleştirip yeniden inşa etmeye çalışan akımlara veya mezheplere denilir. Dolayısıyla bazı din bilimcilerine göre Heterodakisi içinde Herektiler (sapkın akımlar) ile Heterodakisiler diye iki grubun varlığı söz konusudur. Sadece Ortodoksluğu eleştirerek kalmayan aynı zamanda farklı dini temelleri alıp bağımsız bir dini gelenek oluşturanlara Herekti akımlar ismi verilmiştir. Ayrıca daha muhafazakâr olan ve Ortodoksluğun ana temellerinden ayrılmayan sadece yorum yoluyla hareket edenlere de Heterodakisiler denmektedir (Gündüz, 1998: 260).

Müslüman toplumların tarihine bakıldığında zaman içinde iki mezhep akımının oluştuğu görülmektedir. Birisi cehennem, insanın fiilleri, cennet, Tanrı'nın sıfatları gibi itikadî meselelerde ya da dinin inanç ile ilgili dayanak noktalarında görüş farklılıkları taşıdığı için itikadî mezhep adını almıştır. Bu grubun içinde Mutezile, Eşarilik ve Maturidilik gibi mezhep çeşitleri yer almaktadır. İkinci akım ise dinin temel görüşlerinde farklılık göstermeyen fakat dinin amel ile ilgili yönlerinde farklı görüşlere sahip olan mezhep gruplarını içermektedir. Bunlara fikhî mezhepler denir. Şafilik, Hanefilik, Malikilik, Hanbelilik ve Caferilik gibi mezhepler bu gruba dahildir. İtikadî mezheplerin ortaya çıkmasının ve oluşmasının arka planında daha

⁵ İslam kaynaklarında mezhepler ikiye ayrılır, birisi itikadi mezhep, yani Şiilik ve Sünnilik, diğeri ise ameli ya da fikhî mezhepler. İtikadi mezhebin ortaya çıkış sebebi farklı siyasi görüşler iken, ameli mezhebin ortaya çıkışının kökeninde ise daha çok dini sebepler vardır. Dolayısıyla İkinci grupta Şiilik mezhebinde on iki ameli mezhep bulunurken Sünnilikte genel olarak dört ameli mezhep bulunmaktadır. Bkz: (Yayına Hazırlayan: Dr. İsmail Karagöz, Dr. Filiz Baloğlu, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB yayınları, 6. Baskı, Ankara, Kasım, 2015: 441). (Dr. Şinasi Gündüz, *Dini ve İnanç Sözlüğü*, Vadi yayınları, 1. Baskı, Ankara, Ekim 1998: 261).

çok siyasi meseleler bulunurken, fikhî mezheplerin ortaya çıkışında mezhebin oluştuğu yer, mezhep ulehasının karşılaştığı yeni konular ile dönemlerinin kültürel ve sosyal yaşamı karşısında aldıkları konum etkili olmuştur. Başka bir deyişle mezhepler, dinin bir gereği olarak değil toplumun ihtiyaçlarıyla oluşturulmuş akımlardır (A.g.e: 260-261).⁶

Sosyolojide ve özellikle din sosyolojisinde mezhepler çok dikkat çeken konulardan biridir. Fakat sosyoloji, mezheplerin doğruluğu ile değil, onların toplumdaki etkileri, toplumsal hayattaki rol ve statülerinin ne olduğu ile ilgilenmektedir. Ayrıca mezheplerin topluma ve insanların yaşam tarzına katkılarını inceler. Bunun en iyi örneği Max Weber'in çalışmasıdır. Weber (2016: 29-30) çalışmasında, Hristiyan mezheplerinin hangisinin toplumsal hayat üzerinde daha etkili olduğunu ve hangisinin toplumdaki değişikliklere olumlu bakacağını ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle Weber bu mezheplerin toplum ve ekonomi ile arasındaki ilişkinin mahiyeti üzerinde durmaktadır. Weber'in çalışmasının nihayetinde Protestan mezhebinin sahip olunmasını istediği ahlak Kapitalizmin ruhunu oluşturmuştur. Farklı bir açıdan bakıldığında Protestan mezhebi tarafından benimsenen toplumsal hayatla ilgili olmak, dünya hayatına önem vermek, bunun için en iyi şekilde çalışmak gibi tavırların sonucunda Kapitalist anlayışın ruhu oluşmuştur. Katolik mezhebi ise Protestanlığın aksine daha çok öteki dünya için çalışmaya teşvik ettiği, dünyevi hayat için gösterilen çabaya olumlu bakmadığı ve Weber'in ifadesiyle çok uysal yani kendilerine az da olsa ne verilirse razı olmayı salık veren bir mezhep olduğu için Kapitalizmin gelişmesine herhangi bir katkı sunmamıştır (Weber, 2016: 29-30).

Sonuç olarak bütün bunlardan hareketle sosyoloji açısından bakıldığında mezhep, bir grubun taraftarlarınca benimsenen dini görüş, içinde buldukları ortamın kültürel, toplumsal, siyasî ve coğrafi özelliklerinden dolayı diğer gruplardan ayrılarak kurumsal hale gelmesi ile oluşan cemaat olarak tanımlanabilir. Ayrıca bir mezhebin toplumsal değişimler üzerindeki etki ve rolünden de bahsedilmesi gerekmektedir. Çünkü bir mezhebin oluşumunda her ne kadar dinin temel bir etkisi olsa da

⁶ Buraya bakıldığında dinin temellerin ortaya çıkışı, Durkheim'in üzerinde çalıştığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre dinin temelleri gökyüzünden değil toplumun içinden çıkmıştır.

toplumsal olaylar ve insan yorumlarının da bir o kadar etkisi bulunmaktadır (Kirman, 2016: 206).

1.1.3. Tarikat

Tarikat kavramı Arap dilindeki (طريق) *tarik* kelimesinden gelip yol ve müfredat anlamında kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumunun verdiği tanıma göre ise tarikat kelimesi “*Bir dinin içinde, özellikle İslam’da tasavvufa dayanan ve kimi ilkelerle birbirinden ayrılan kollardan, Tanrı’ya kendine özgü bir tarzda ulaşma savında olan yollardan her biri*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019: 2271). Ayrıca tasavvufta tanrıya ulaşma ve onunla konuşmak bir tarikat yolu olarak kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle söylersek, İslam’da tasavvuf organlaştığında her bir organ için kullanılan bir kavramdır (Hançerlioğlu, 2000: 493; Ülken, 1969: 284). Tasavvuf ise farklı tarikatların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Hançerlioğlu, 2000: 493). Fakat bu kavram sadece İslam dininde kullanılmamaktadır. Başka dinlerdeki mistisizm düşüncesinde tanrıya ulaşma, gerçek ve hakikate erişme, tanrının bilgisine ulaşip o bilgiyle hem dünya hayatında hem de öteki dünyada kurtuluşa erişmeyi amaçlamış oluşumlar için kullanılan bir kavramdır (Gündüz, 1998: 361).

Tasavvufî kaynaklarda tarikatın ortaya çıkışıyla ilgili, tasavvuf döneminden önce *zühhd dönemi* olarak adlandırılan bir dönemin varlığından bahsedilir. Bu dönemden sonra, yaklaşık olarak miladî dokuzuncu ve on birinci yüzyıllar arasında, tasavvuf döneminin başladığı belirtilmektedir. Bundan sonra, yani miladî on ikinci asır dolaylarında, belirtildiği gibi tasavvufun organlaşmasının başladığı bir dönemden bahsedilir. Başka bir deyişle tasavvuf düşüncesine önderlik yapan kişiler tarafından tasavvuf ekolleri oluşturulmaya başlanmıştır. Tarikatlar ortaya çıkıp çok az bir zaman içinde o kadar çoğalmışlardır ki sayıları bilinmez hale gelmiştir. Ayrıca tarikatların çoğu Hz. Ali, Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir gibi İslam tarihindeki önemli kişilere dayandırılırken bazıları ise doğrudan Hz. Muhammed’in soyuna dayandırılmaya çalışılmıştır (A.g.e: 361).

Başlangıçta sadece tasavvuf düşüncesinin gelişmesi hedeflenirken zaman geçtikçe tarikatlar da bir eğitim kurumu haline gelmiş, sanatsal ve kültürel olmak üzere birçok faaliyette bulunmuşlardır (A.g.e: 362). Fakat son zamanlarda İslam’daki var olan tarikatlar diğer dinlerdeki tarikatlar gibi gerçek hedefinden sapıp başka hedeflere doğru hareket etmektedir. Bir başka deyişle öteki dünyaya ulaşma hedefinden

sapılarak dünyevî menfaatlere erişmeye çalışılmaktadır (Kirman, 2016: 304). Bunlarla birlikte incelendiği zaman görülür ki tarikatların çoğu karizmatik kişiler tarafından kurulur ve tarikat mensupları kendi tarikatının başındaki şahsı tanıtmaya çalışır (Efe, 2017: 292). Max Weber, bir araya gelerek ve diğerlerine kendini bir lider olarak tanıtip öncülük yapan bazı kişilere ya da bir gruba karizmatik otorite adını vermiştir. Ona göre karizmatik otorite kendini meşrulaştırmak için genelde gücünü kutsal bir şeye dayandırmaktadır (Suğur, 2011: 292). Yukarıda da söylendiği gibi tarikatların çoğu kendilerini meşru göstermek, insanları kendisine inandırıp ve güvenlerini kazanmak için tarikatın aslını İslam tarihindeki güçlü sahabelere ya da Hz. Muhammed'e dayandırırılar.

Sonuç olarak sosyolojinin konusu bağlamında tarikatların toplumdaki rollerinin neler olduğu, toplumsal, siyasi ve iktisadi alanlardaki yerlerinin ve katkılarının neler olduğuna değinilmektedir. Ayrıca toplumda var olan tarikatların toplumsal değişme üzerindeki etkisi veya toplumsal değişmenin tarikatların üzerindeki etkilerinin neler olduğuna önem verilmektedir. Başka bir deyişle sosyoloji, tarikatların toplumdaki sosyal faaliyetlerini ve münasebetlerini açıklamaya çalışır (Peçe, 2016: 192).

1.1.4. Cemaat

Cemaat kavramı sosyolojik bir kavramdır ve farklı anlamlar taşımaktadır (Bozkurt, 2018: 436; Ülken, 1969: 56). Cemaat kavramı Arapça dilinde (جمع) kökünden gelen bir kelime olup *toplamak* anlamına gelmektedir. Mucam Buldan (1977: 163) isimli sözlükte (جمع) kelimesinin ayrılığa karşı anlamına geldiği belirtilmektedir. Ayrıca *cuma* kelimesi de bir yerde toplanan ya da birçok insanın bir yerde bulunmasından dolayı bu kelimenin işaret ettiği anlamda kullanılmaktadır. Hristiyanlıkta cemaat kavramı, Hz. İsa tarafından getirildiği kabul edilen dine inanarak toplu bir şekilde ve belli bir mekânda dinin gereği olan ibadetleri yerine getirenler için kullanılmaktadır (Selçuk & Albayrak, 2013: 114). Şemseddin Sami tarafından yazılan *Kāmûs-ı Türki*'de cemaat kavramının, bir mekânda toplanan, bir imamın arkasında saf tutan ve bir mezhebin takipçileri için kullanılan bir kavram olduğu belirtilmiştir (Bozkurt, 2018: 437).

Cemaatin sosyoloji açısından tanımı ise, aynı düşünce, inanç, davranış ve değerlere sahip olmalarından dolayı bir araya gelip belli bir coğrafyada yaşayan insan grubu şeklinde tanımlanmıştır (Demir & Acar, 1992: 45). Başka bir ifade ile söylemek

gerekirse cemaat, belli bir yerde toplanan insanların, akrabalık ya da inanç aracılığıyla aralarında bir dayanışma oluşturup kendine has özellikler taşıyan ve kendilerini toplumun diğer gruplarından farklı kılan kültüre sahip olmasıdır (Ülken, 1969: 56). Ayrıca bu açıdan bakıldığında cemaat, toplumun bir sosyal topluluk olarak görünmesi mümkündür (Erhal, Baloğlu, & Baloğlu, 1997: 67). Fakat bazı araştırmalara göre cemaat dendiği zaman insanlar arasındaki ilişki ve bağların çok sık olduğu kırsal bölgeler ya da köyler kastedilirken, cemiyet dendiğinde tam tersine ilişki ve bağların derin olmadığı yerler kastedilir (Gezgin, 2011: 186-190). Bu ayrım daha çok, sosyolog Ferdinand Tönnies tarafından açıklanırken aynı zamanda klasik sosyologlardan Durkheim da çalışmıştır. Tönnies bu ayrılığı cemaat-cemiyet kavramları ile dile getirirken Durkheim ise organik-mekanik kavramlarını kullanarak açıklamıştır. Bazılarına göre de her iki toplum tipinde de ilişkiler ve hayat söz konusu olduğundan dolayı yapılan bu ayrım doğru değildir (Ülken, 1969: 56; Erhal, Baloğlu, & Baloğlu, 1997: 67-69). Cemaatler genel olarak aralarındaki beraberlik duygusu ve benzer bir kültürün var olması olmak üzere iki özelliğe sahiptirler (Turner, 2006: 83).

Cemaat kavramı ile ilgili sonuç olarak şu söylenebilir ki cemaat bir yerde ya da bir toplumun içinde ortak özelliklere sahip olan, sahip oldukları inanç, düşünce, duygu ve değerlerde benzerlik bulunan, değerlerine sıkı sıkıya bağlı olan ve belirli bir coğrafyada bu sebeplerle toplanan kişilere veya topluluklara denmektedir (Kirman, 2016: 56-57). Bu bağlamdan hareketle sosyoloji bilimine göre toplumda çeşitli cemaatler bulunmaktadır. Akraba cemaatler, kan bağı sebebiyle kurulanlara örnektir. Komşu cemaatler, yaşanan yer yakınlığı sebebiyle kurulanlara örnektir. Dini cemaatler ise din ortaklığı sebebiyle kurulan cemaatlere örnek teşkil etmesi nedeniyle görülmesi mümkündür (Seyyar, 2007: 164). Joachim Wach *Din sosyolojisine giriş* (1987: 17) eserinde din sosyolojisinin görevlerinden birinin toplumundaki din ile toplumun münasebetlerinin neler olduğunu ve dinin cemaatler üzerindeki etkisinin araştırılması ve incelenmesi olduğunu söyler. Ayrıca cemaat kavramı, sosyoloji kaynaklarında aynı dine inanan, aynı kültürü benimseyen, aynı yerde yaşayan ve benzer bir yaşam tarzına sahip olanlar için de kullanılan farklı anlamlara da sahip bir kavramdır (Marshall, 1999: 91). Buna göre Halepçe'deki Kakailerin diğer insanlardan hem inanç hem de yaşam tarzı açısından

farklı olduğu görülür. Cemaat kavramına bakıldığı zaman da din, mezhep ve tarikat kavramlardan daha küçük kapsamlar için kullanıldığı fark edilecektir.

1.1.5. Yeni Dini Hareketler/Topluluklar

Yeni dini hareketlerden bahsetmeden önce, toplumsal hareketlere bakılması gerek duyulmaktadır. Günümüzdeki var olan yeni dini hareketlerin çoğu Amerika ve Avrupa ülkelerinde varlık gösterirken aslında Hindistan ve Güneydoğu Asya toplumlarından Amerika'ya ve Avrupa'ya göç eden ve Hıristiyan dininden farklı oldukları için farklı ve bir yeni din kurmaya çalışmalarının sonucu olarak ortaya çıkmış gibidir. İngiltere toplumunda dinin diğer toplumlarda olduğundan daha zayıf bir halde olmasının ve toplumun diğer toplumlara göre daha sekülerleşmiş olmasının bu coğrafyayı yeni dini hareketlerin oluşturulması ve yayılması için daha elverişli kıldığının belirtilmesi gerekmektedir (Sevgi, 2011: 32; Bayazıt, 2018: 8). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan *yeni dini hareket* terimi İngiliz'in en önemli Sosyologlarından biri Eileen Barker tarafından geliştirilmiş (Yeşiltepe, 2018: 66). Ayrıca yeni dini hareketler ya da topluluklar, eski ya da var olan geleneksel dine karşı konum alarak yeni dinin yaşam tarzını oluşturmaya çalışmıştır. Yeni bir anlayış olarak 1950 yılından itibaren ortaya çıktıktan sonra bu akımlara *yıkıcı kültürler*, *gençlik dinleri*, *yeni dinler*, *yeni dindarlık biçimleri*, *yeniçağ dinleri* ve *yeni dini akımlar* olmak üzere farklı isimler verilmiştir. Ancak 1970 yılında Harold W. Turner tarafından yeni dini hareketler ifadesi kullanılmış ve akademik alanda yaygın hale gelmiştir. Bu ifadenin kullanımında 1980 yılında duraklama yaşanmış, sonra yine canlanıp sosyal bilimlerde çok kullanılan kavramlarından biri haline gelmiştir (Battal, 2017: 15; Uluç, 2012: 105). Bu kadar hızlı bir şekilde yayılan yeni dini hareketler, modern toplumda birtakım değişimlere yol açtığı ve ayrıca toplumun bütün alanlarında birtakım değişikliklere gitme girişiminde bulduklarından dolayı din toplumunun çok önemli ve kopmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu yüzden yeni dünyayla birlikte ortaya çıkan değişimlere ayak uydurulmasına yönelik çabalar yeni dini anlayışların teşekkül etmesinin bir sebebi olarak görülebilir. Aynı zamanda yeni toplumun ihtiyaçlarına geleneksel din anlayışı tarafından cevap verilmemesi ve o sırada bu ihtiyaçlara ve sorulara cevap verilmesine ihtiyaç duyulması da yeni dini hareketlerin oluşmasına katkıda bulunmuştur (Doğan, 2009: 6-7).

Yeni dini hareketler kavramı genel olarak kullanılmaktadır. Bu kavram kilisenin bazı yorumlarının akıldışı olduğunu ve yeni yorumlar oluşturulmasına gerek duyan, kurumsallaşan çağdaş insanın yeni dini yorumlarının bütününe ifade eder (Sevgi, 2011: 25). Ayrıca yeni dini hareketler dendiği zaman bu kavrama iki açıdan bakılması gerekmektedir. Birinci açı genel olarak Hristiyanlıkta var olan ve halihazırda bir dini yeniden canlandırıcı mahiyette olan bir hareketi ifade ederken, diğer açı sanayileşmiş ve gelişmiş olan Avrupa toplumlarında geleneksel anlamdaki din ve kültüre karşı bir tavır sergileyen, yine de çeşitli dini ve felsefi geleneklerden faydalanarak çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu *Uluslararası Krişna Bilinci Topluluğu (The International Society For Krishna Consciousness ISKCON)*⁷, *İlahi Işık Misyonu (Divine Light Mission)*⁸ gibi hareketlerdir (Marshall, 1999: 818).

Yeni dini hareketleri ortaya çıkaran etmenler 1. ve 2. Dünya Savaşları'ndan sonra özellikle teknolojiyle beraber daha da artan yaşam yoğunluğu ve gençlerin ümitsizliğe kapılması iken, yeni dini hareketlere dahil olan bireylerin çoğunu geleneksel dini anlayıştan razı olmayan gençler oluşturmuştur. Aynı zamanda yeni dini hareketler bir kurtuluş yolu olarak görülürken kırsal yerlerden büyük kentlere göç edilmesi, bireylerin geleneksel dinlerinden ve bu geleneksel dinlerini öğrenebilecekleri aile ortamından uzaklaşmaları yeni dini hareketlere katılımı

⁷ 1966 yılında Hindistanlı Bhaktivedanta Swami Praphupada tarafından New York'ta kurulan yeni bir dinî harekettir. Onlar "Allah'a sevgiyle kulluk etmenin içsel bilgisi" sözüyle meydana gelen bir topluluktur. Bunlara göre Tanrı yüce bir varlık olarak insanın özelliklerini taşıırken bu akımın yayılmasının sebebi aile ve evlenmeye çok önem verilmesidir. Daha fazla bilgi almak için. Bkz (Saadet Bayazıt, *Batıda ortaya çıkan yeni dini hareketler: Hare Krishna Hareketi Londra örneği*, yüksek lisans tezi, T. C. Süleyman Demir Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve din Bilimleri, Ana Bilim dalı Din sosyolojisi Bilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Âdem Efe, Isparta, 2018: 14).

⁸ Bu hareket 1930 yılında Shri Hans Ji Maharaj'ın temellerini attığı ve daha sonra oğlu Guru Maharaj Ji'nin önce 1971 yılında İngiltere'ye sonra ABD'ye giderek kurumsallaştırdığı yeni dini hareketlerden birisidir. Bu hareket inançlarının ve pratiklerinin yerine getirilmesi için kurucusu olan Guru Maharaj Ji'in el yazmaları ve videoları dışında bir başka kaynak kullanmamıştır. (Mehmet Ali Kirman, *Batı'da ortaya çıkan yeni dini hareketlerin bazı özellikleri ve toplumsal tabanları*, Dini Araştırmalar, Mayıs ve Ağustos, 1999).

kolaylaştıran sebeplerin başında gelmektedir. Bunlarla birlikte araştırmacılar, yeni dini hareketlerin tipolojisini hedeflerine ve dünyayla uyum sağlama şekillerine göre üç tipe ayırırlar. Birinci tipte yer alanlar, *Tanrının Çocukları*⁹ ve *Uluslararası Krişna Bilinci* gibi dünyayı kabul etmeyen, bireysellikten ve materyalizmden kaçan hareketlerken, ikinci tiptekiler amaçlara ulaşmak ve psikolojik açıdan mutluluğu elde etmek için dünyaya olumlu bakılması gerektiğini mensuplarına aktarmaya çalışılan *Japon Soka Gakkai (Değer Yaratma Derneği*¹⁰), *Transandantal Meditasyon*¹¹ ve *Scientology*¹² gibi hareketlerdir. Üçüncü tipte ise dünyaya uyum sağlanması, kabul edilmesi veya edilmemesi yerine daha çok insanın

⁹ Tanrının Çocukları ya da Aşk Ailesi hareketi Kaliforniya’da 1960 yılında David B. Berg’in tarafından kurulmuştur. Bkz: (Mehmet Ali Kirman, *Batı’da ortaya çıkan yeni dini hareketlerin bazı özellikleri ve toplumsal tabanları*, Dini Araştırmalar, Mayıs ve Ağustos, 1999).

¹⁰ Bu hareket Japon’da 1930 yıllarında eğitimci bir grup olarak başlayarak 2. Dünya Savaşı’nda sonra yeni din hareketine dönüşmüştü. Bu hareket Japon’un en büyük hareketidir. Üye sayısı ise sadece Japon’da 8 milyonu sahibiyken neredeyse dünyanın her yerinde üyesi bulunmaktadır. Bkz: (Levi McLaughlin, *Soka Gakkai in Japan*, September, 2012: 1).

¹¹ Bu hareket ise 1918’de Jubbepore’de dünyaya gelen Mahesh Prasad Varma tarafından kurulmuş. Ayrıca hareket olarak Hindistan’da 1950 yıllar arasında ortaya çıkan ve TM ruh rahatlatma tekniği olarak bilinen bir harekettir. Bu teknik şu anda rahatlamak için dünyada en çok uygulanan tekniklerinden biridir. Bu hareketin faaliyetlerini Kanal Maharishi TV kanalında yayınlamaktadır. Bu hareket 1960’tan itibaren faaliyetlerini görmektedir. Bkz: (İlknur Uğurlu, *Batı’da gelen doğu kökenli akımlar ve Türkiye’de faaliyetleri*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara üniversitesi, Ankara, 2011: 56), (Süleyman Turan ve Sema Nur Uzun, *Yeni dini hareketlerin taraftar kazanma yöntemleri*, Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt 18, sayı 2, 2018: 162).

¹² Bu hareket daha çok “The Church Of Scientology International” bilinen ve 1954 yılın arasında kurulmuştur. Hareketin 1985 yılında “Scientology: What is it” kitapçığının yayınlanmasıyla daha çok tanınan bir yeni dini hareket olmuştur. Bunlara göre insan hayatta başarılı ve mutlu olmak için kendiyile ve hayatla ilgili bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bkz: (Mehmet Ali Kirman, *Batı’da ortaya çıkan yeni dini hareketlerin bazı özellikleri ve toplumsal tabanları*, Dini Araştırmalar, Mayıs ve Ağustos, 1999: 224).

ruhunu ve kişiselliğini yaşamasına önem verilir. Bunların arasında *Neo-Pentecostalism* gibi hareketler bulunmaktadır (A.g.e: 818).

1.2. Kuzey Irak'ın Toplumsal Yapı

Kuzey Irak ya da şu anki adıyla *Irak Kürt Bölgesel Yönetimi* denildiğinde Osmanlı İmparatorluğu zamanında Şehrizer ve Musul vilayetlerinden Süleymaniye sancağına kadar uzanan bir coğrafya kastedilmiştir. Ayrıca İbn Havkal ve İstahrî'ye göre Kuzey Irak'ta, Dicle ile Fırat Nehirleri arasında yer alan bölgeye *el-Cezîre* denmektedir. Sınırları kuzeyde Hadîse, Sîn, Musul, Ceziret-ü İbn Ömer ve Diyarbakır'a kadar uzanırken güneyde ise Anbar'dan Tikrit'e kadar gider. Batıda Fırat Nehri sınırlarına uzanan bir coğrafyadan oluşur (Sâmi, 1980: 4484; Marufoğlu, 1998: 25-27). Dolayısıyla, aslında 1970 yılından itibaren Kürtlerle Irak hükûmetinin aralarında yaptığı bir anlaşma gereği Kürtlere özerklik verilmiştir. 10 Ekim 2005'te yazılan Irak'ın Anayasasına göre¹³ Kürtlere *Muhtarlık* yani *özerklik* verilmiş ve bölge Süleymaniye, Erbil ve Duhok şehirlerden oluşturulmuştur (Muhammad, 2007: 19).

Tarihinin oldukça eskiye uzanması, dinî ve etnik açılarından sahip olduğu çeşitlilik ile bölgeyi Ortadoğu'nun en önemli bölgelerden biri hâline getirmektedir. Ortadoğu'nun tam ortasında yer alan Kuzey Irak, bu önemden ve zenginliklerden mahrum kalmamıştır (Akgül, 2015: 15). Dolayısıyla 4.000 yıllık tarihiyle Kuzey Irak kendine has özel bir yapıya sahiptir. Bölge coğrafi, iktisadi, stratejik ve siyasi açılarından kendisi ve komşuları için önemli bir bölgedir. Savaş ve barışı iç içe yaşamaktadır. Bu coğrafyada tarih boyunca yaşanan olaylar ve çekişmeler, toplumun hem sosyal hem de inanç yapısını etkileyerek değiştirmiş, sonuç olarak da çeşitliliğe ve zenginliğe yol açmıştır (Marufoğlu, 1998: 19).

Toplumsal yapıyı anlamak için toplumun oluşumu sağlayan ve ona dayanan sistemlerin tıpkı insan vücudundaki organlar gibi ayrı birer varlık olarak görülmesi gerekir. Bu benzetme ilk defa sosyolog Herbert Spencer tarafından kullanılırken 1950 yıllardan sonra Amerikan sosyolojisinde, özellikle Talcott Parsons tarafından

¹³ 117 maddelik Irak Anayasası'nın birinci kısım şöyledir: “*Bu anayasa, yürürlüğe girdiğinde Kürdistan Bölgesi'ni ve Federal Bölge olarak mevcut otoritelerini onaylar*” (Irak Cumhuriyeti Anayasası, Beşinci kapı, Bölge yetkilileri, Birinci bölüm, Bölgeler: 58).

öne sürülerek yaygın hâle getirilmiştir (Dikeçligil, 1997: 652). Fakat bazı araştırmacılara göre *yapı*'nın tam bir tanımı yapılamaz çünkü *yapı* bir kavram değildir. Sosyoloji açısından toplumsal yapı bir bütünün oluşturduğu kısımlar ve bu kısımların ya da parçaların arasındaki ilişkilerdir. Başka bir deyişle yapı, toplumda yaşayanların nasıl davranmaları gerektiğini ve toplumun daha kolay bir şekilde anlaşılması için bir araç olarak görülmektedir (Marshall, 1999: 804). Bununla birlikte sosyoloji genel olarak toplumu ele alsa da özelde de toplumun toplumsal ya da sosyal yapısına bakar ve inceler. Başka bir deyişle sosyoloji bir toplumun anlaşılması ve incelenmesi için toplumsal yapıyı bir araç olarak kullanır yani bunu toplumsal yapı kavramını göz önünde bulundurarak yapar (Güzel, 2011: 87). Buna bakılırsa Kuzey Irak toplumunun anlaşılması ve araştırılması için yukarıda bahsedildiği üzere, Kuzey Irak'ın sahip olduğu kendine özgü toplumsal yapıyı oluşturan demografik, etnik, ekonomik ve dinî unsurlara bakılması gerekmektedir. Bundan dolayı bu araştırmada demografik, etnik, ekonomik ve dinî yapılar bakılarak bunların mahiyetlerinin ortaya konulması ve açıklanması üzerinde çalışılacaktır. Genel olarak Kuzey Irak'ın toplumsal yapısına bakıldığında, toplumun çoğu aşiretlerden oluştuğu için aşiretler içindeki akrabalık bağının oldukça yüksek seviyede ve bu sebeple de çok özel bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Bruinessen, 2013: 82).

1.2.1. Demografik

Demografi ya da Nüfusbilimi bir bilim olarak iktisatçı Thomas Robert Malthus¹⁴ tarafından bir toplumun nüfus dinamiklerine bakılarak ortaya konulmuştur. Demografi bilimi sosyolojinin yardımcısı olarak toplumun anlaşılmasında ve incelenmesinde istatistiklere dayanıp grafiklerle toplumdaki değişimleri göstermeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle, toplumun değişmesini anlamak için nüfus

¹⁴ Thomas Robert Malthus 1766 yılında doğmuş. Çocukluğunu Westcott'ta geçirmiş. Malthus 1784 yılında Cambridge Üniversitesi okuduktan sonra aynı üniversitede 1793 yılında akademisyen olmuştur. Dolayısıyla Malthus toplumun geleceğine bakarak nüfus ne kadar artırsa gıdalar o kadar eksik olacağını fikrini öne sürerek nüfus teorisi ortaya koymuş. Malthus 1834 yılında ölmüştür. Bkz: (Jale Sabbağ, *Thomas R. Malthus'un ve Karl Marx'ın Yoksunluk ve Nüfus Kavramlaştırması*, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 12 No: 1 Yıl: 2020: 40).

sayımlarına dayanarak sosyolojinin toplumsal yapının önemli bir ayağı olarak incelenmesinde kullanılmaktadır. Dolayısıyla demografi yaş, cinsiyet, meslek, medeni durumu, doğum, ölüm, evlenme, dış ve iç göçleri vb. bilgileri de içerecek şekilde nüfusun dağılımını gösterir (Ülken, 1969: 75). Yukarıda bahsedilen demografi konularının hepsi toplumun nüfusuyla ilgilenip aynı zamanda bu konuların çoğu sosyolojinin alanına da girdiğinden demografi sosyoloji için oldukça önem verilen disiplinlerden biri olmuştur. Ayrıca demografi bir kavram olarak ilk defa 1885 yılında kullanılmıştır (Erhal , Baloğlu, & Baloğlu, 1997: 82).

Toplum yapısından bilgi alma, vergi toplama ve askerlik amacıyla Kuzey Irak'ta ilk kez 1831 yılında Osmanlı Devleti tarafından sayım yapılmıştır. Irak'ın bağımsızlığının ilan edilmesinden sonra ilk defa 1947 yılında ve daha sonra 1957, 1965, 1977, 1987 ve 1997 yıllarında nüfus sayımı yapılmış fakat çoğu siyasi amaçlarla, toplumun dengesiz ve bunalımlı zamanlarında yapıldığından güvenilir verilere ulaşılamamıştır. Sadece Irak Nüfus Genel Müdürlüğü tarafından yapılan 1957 yılındaki sayım güvenli sayılmaktadır. Bu sayıma göre Kuzey Irak'ın nüfusu 1.042.774 kişiyken, 1987 yılındaki nüfus sayımına göre yaklaşık 3-4 milyon arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 1927 yılında Kuzey Irak'ın nüfusu 1 milyondan fazla değilken 1987 yılında 4 milyona erişmiş, nüfus artış hızı %3,8 olmuştur. Nüfus artış hızının yüksekliği başlıca üç nedene dayanmaktadır. İlki doğum kontrol yöntemlerine başvurulmaması, çocuğun rızkının Allah'tan geldiği dinî düşüncesinin ağır basması ve evliliklerin erken yaşlarda yapılması gibi nedenlere bağlı olarak doğum oranlarının yüksekliğidir. Son yıllarda sağlık sektörünün gelişmesiyle ölüm oranlarının azalması ikinci sebep, diğer ülkelerde yaşayan Kürtlerin Kuzey Irak'a göç etmeleri üçüncü sebep olarak görülmüştür. Dolayısıyla son yıllarda özellikle 2000 yılından sonra aynı bölgedeki savaşların sona ermesiyle birlikte Kuzey Irak'ta nüfus artışı görülmektedir (Gafur, 2006: 9). Mesela Kürdistan Bölgesi İstatistik Kurumunun tahminlerine göre¹⁵ 2020 yılı Kuzey Irak'ın nüfusu 6.171.083 milyon

¹⁵ Genel olarak Irak'ta ve özellikle Kuzey Irak'ta nüfus sayımlarını çoğunu tahmine dayanmaktadır. Çünkü Irak'ta ilk nüfus sayımı 1947 yılında yapılmış, bunu 1957, 1965, 1977, 1987 ve son sayımı ise 1997 yılında yapılan sayımlar takip etmiştir Majed Osman, *Raportî Şikari daniştwanî Haremi Kurdistan-İraq*, Destey Amari Haremi Kurdistan, Şubat, 2021, <https://krso.gov.krd/ku/statistics>). 1957 yılı sayımı Irak Nüfus Genel Müdürlüğü tarafından yapıldığı için en sağlam ve güvenilir sayım olarak kabul edilmiştir. Bu sayıma

kişiyken nüfus artış hızı %2,2 olmuş, nüfus 3.098.801 erkek ve 3.072.282 kadından¹⁶ oluşmuş; erkekler %62,6 kadınlar ise %13,3 oranında toplumun emek gücüne katılmışlardır. Kuzey Irak'taki işsizlik oranına bakıldığında, %9'unun işsiz olduğu, erkeklerin %8,1'inin, kadınların ise %0,9'unun işsiz olduğu görülmektedir. Ayrıca istatistiklere göre 5.022.603 milyon kişinin çoğu kentlerde yaşamaktayken 1.148.480 kişi ise köylerde yaşamını sürdürmektedir. Kuzey Irak'ta yaş ortalaması 75,4 iken, bu ortalama erkeklerde 73,9 kadınlarda ise 76,8'dir. Dolayısıyla kişinin aylık harcama masrafları 23.600 Irak dinarıyken bir ailenin ortalama harcaması 1.293.000 dinarıdır. Buna göre yıllık yoksulluk oranı %5,46 civarındadır. Kürdistan Bölgesi İstatistik Kurumu'nun 2018 yılı raporlarına göre Kuzey Irak'ta ilk ve ortaöğretime bağlı 5.757 okullarda 1.069.268 milyon ilk ve ortaöğretim öğrencisi, 14 üniversitede ise 114.071 üniversite öğrencisi öğrenim görmektedir (Osman, 2021).

Kuzey Irak'ın demografik yapısındaki değişikliklerin sebebi doğum, ölüm ve göçlerdir. Daha önce bahsedildiği gibi eskiden ekonomik, sosyal ve dinî sebeplerinden ötürü Kuzey Irak'ta çocuk doğum oranlarında uzun zaman değişiklik görülmemiştir. Çocuk sayısının önemli olduğu dönemde sağlık ve savaşlardan dolayı ölüm oranları daha fazla olmuştur. Son yıllarda hem evlenme yaşı daha yukarıya çıkmış hem de hayatın zor şartlarından dolayı eskiye göre çocuk doğumları daha az olmuştur. Buna rağmen araştırmalar, savaşların bitmesi ve sağlık sektöründe olumlu gelişmelerden dolayı ölüm oranlarının azaldığını göstermektedir. Fakat Kuzey Irak'ta ölüm oranının savaş ve barış açısından dönemden döneme değiştiği belirtilmelidir. Mesela 1980 yılından önce ölüm oranı %20 iken, Irak-İran (1980-1988) savaşından dolayı bu oran %30'a çıkmıştır (Hama Emin, 2014: 215-217). Ayrıca KBİK'un 2020 yılı raporlarına göre Kuzey Irak'ta doğum sayısı (bir yıl için) 148.169, ölüm sayısı 23.921 kişidir (Osman, 2021).

göre Kuzey Irak'ın nüfusu 1.042.774 kişidir. Bkz: (Ljnet Al-Wataniye Lil Siyaset Al-Sukanye, *Tahlil Al-wazi Al- Sukani fi Al-İraq2012*, 2012).

¹⁶ Kuzey Irak'ta eski verilere göre nüfusun çoğunluğu erkeklerden oluşmuştur. Bazı araştırmalara göre eskiden kadınlar fazla doğum yapmaları sebebiyle çok çile çekmiş ve ölüm olaylarıyla karşılaşmışlardır. Son verilere göre erkekler ile kadınların arasındaki sayı farkının azaldığı görülmektedir (Abdullah Gafur, *Atno Grafiyayi başwri kurdstan*, Blawkraway wazareti parwarda, çapi yekem, Hawler, 2006: 16).

İç ve dış göçler, Kuzey Irak demografisinin değişmesine yol açan faktörlerden bir diğeridir. 1925 yılından 2003'e gelinceye kadar siyasi amaçlarla aşamalı bir planla Irak'ın güneyindeki Arapların Kuzey Irak'a yerleştirilmesi çok büyük demografik değişikliklere sebep olmuştur (Gafur, 2006: 37-40). Fakat 2003 yılından itibaren savaşların sona ermesiyle Kuzey Irak huzurlu ve sakin bir bölge hâline gelmiştir. Irak'ın eski Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'den kurtulmasına rağmen Irak'taki kaotik durum nedeniyle insanların, Irak'ın kuzeyine göç ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte Suriye'de başlayan halk devrimiyle (2011) hem Suriye'ye hem de Irak'a gelen DEAŞ terörist örgütü yüzünden Kuzey Irak'a göçmenler ve sığınmacılar gelmiş (2014) ve orada kalmaya devam etmişlerdir. KBİK'ye göre 2014 yılında 100.000 kişi göç etmişken 2021 yılı verilerine göre 262.985 kişi sığınmacı olarak göç etmiştir (Osman, 2021).

Kuzey Irak'ta son zamanlarda petrolün bulunmasıyla, şehirler ticaret merkezi hâline dönüşmüş, siyasal amaçlarla köyler ve kasabalar yıkılıp¹⁷ sakinleri zor yoluyla şehirlere veya devlet tarafından inşa edilen kamplara getirilmiş (Hama Emin, 2014: 220), insanların iş bulmak umuduyla köylerden şehirlere¹⁸ göç etmesi şehirlerin çok hızlı büyümesine sebep olmuş ve şehirler aşırı kalabalık hâline gelmiştir. Dolayısıyla bölgenin demografisindeki değişimde gerçekleşen iç göçlerin etkisinin olduğu da

¹⁷ Köylerin ve kasabaların yıkılma süreci Baas hükümeti tarafından "Enfal süreci" diye adlandırılan 8 aşamalı bir süreçtir. Enfal süreçleri hakkında daha geniş bilgi almak için bkz. (*Genocide in Iraq. The Anfal Campaign Against the Kurds*, Prepared by: Human Rights Watch / Middle East Watch New York – 1993 veya Mehmed (Fauf Adülaziz, *Rahande komalnasyekeni anfal*, çapi yekem, Süleymaniye, 2014).

¹⁸ Verilere bakıldığında 1927 yılında Kuzey Irak nüfusunun %8,3'ü şehirlerde, %91,7'si köylerde yaşarken, 1987 yılında ise %70,9'unun şehirlerde, %29,1'inin köylerde yaşadıkları görülmektedir (Abdullah Gafur, *Atno Grafıyayı başwri kurdstan*, Blawkraway wazareti parwarda, çapi yekem, Hawler, 2006, s.64). Fakat KBİK'un verdiği son verilere göre Kuzey Irak nüfusunun 5.022.603'ü, yani nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşar, 1.148.480 kişi ise köylerde yaşamaktadır (Majed Osman, *Raporti Şikari daniştwni Haremi Kurdistan-İraq*, Destey Amari Haremi Kurdistan, Şubat, 2021: 10-<https://krso.gov.krd/ku/statistics>).

açıktır. Öte yandan genel olarak gençlerin işsizlikten kurtulmak ve modern yaşam seviyesine ulaşmak için yurt dışına yönelim oranında çok büyük bir artış yaşandığı da belirtilmelidir (Izady, 2004: 195-233).

Sonuç olarak Kuzey Irak'ın özel demografik yapısı nedeniyle toplumu oluşturan birimlerin başında demografik oluşum gelir. Fakat son yıllarda toplumsal düzen çeşitli nedenlerden dolayı stabil olmadığından demografik yapıya dair bir fikir edinebilmek için gerekli olan nüfus sayımı ya yapılmamış veyahut yapılmışsa da çok düzenli ve güvenli bir şekilde yapılmamıştır. Açıklanan nüfus verilerinin çoğu siyasi amaçlarla ve tahminlere dayanarak gelişigüzel yapılmıştır. Dolayısıyla uzun yıllardır sürmekte olan savaşlardan ötürü bölgenin yerleşik halkları sürekli göçe tabi tutulduğu için bölgenin nüfusunda dönemlere göre artış ve azalış oranı, doğum, ölüm vb. nedenlerle erkek ve kadınlar arasında değişiklikler görünmektedir.

1.2.2. Etnik Yapı

Etnik ya da etniklik genel olarak bir kişinin veya bir cemaatin kendini diğer kişilerden ya da cemaatlerden ayrı tutma, farklı gösterme ve kimliğini belirtmesi için kullanılan bir kavramdır. Sosyolojik açıdan bakıldığında etnik ve sosyal cemaatlerin daha çok kültürel açıdan niteliklerini diğer sosyal gruplardan ayrılmak ve doğuşla değil eğitim ve sosyalleşmenin aygıtlarıyla kazandıkları özellikleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Ayrıca etnik grupların hepsi toplumsal grupken sosyal ya da toplumsal grupların çoğu kültürel şartlara dayanarak ortaya çıktığı için sosyal gruplar aynı zamanda etnik gruplar olmayacaktır. Kültürel şartlar denildiğinde “din, dil, âdet, örf, edebiyat, ahlak gibi bir kültürün oluşmasını sağlayan temeller kastedilmiştir (Erhal , Baloğlu, & Baloğlu, 1997: 106).

Ortadoğu'nun toplumsal yapısına bakıldığında hem dini hem etnik açıdan olduğu kadar dini ve etnik yaşam yerleri itibarıyla da dünyanın en zengin fakat en karışık yerlerinden biri olduğunu söylenmek mümkündür. Haritaya bakıldığı zaman Ortadoğu'nun merkezinde yer alan Kuzey Irak Bölgesi tarih boyunca genellikle farklı etniklerin ve özellikle Kürt, Arap ve Türkmenlerin yaşam merkezi olduğundan Kuzey Irak'ın toplumsal yapısının oluşmasındaki önemli rolü nedeniyle etnik yapısına mutlaka bakılması ve ortaya konulması gerekmektedir (Marufoğlu, 1998: 49).

Kuzey Irak'ın toplumsal yapısına bakıldığı zaman tarih boyunca *Kürt, Arap, Türk, Keldânî* ve *Âsurî* etnik azınlık¹⁹ topluluklarından oluşan etnik bir yapıya sahiptir (Marufoğlu, 1998: 49). Bu etnik çeşitlilik, Kuzey Irak Anayasası'nın etnik haklarından bahseden 1.Kısımın 5. Maddesinde “*Kürdistan Bölgesi Kürtler, Türkmen, Âsurî, Keldânî, Süryânî, Armen ve Arap ulusal azınlıklarından oluşur ve bu Anayasa söz konusu azınlıkların haklarını tanır.*” şeklinde ifade edilmektedir (IKBY Anayasası, 2009: 6). Dolayısıyla Kuzey Irak'ın dili hakkında şu maddeler bulunur:

1. Kısım Genel Hususların 6. i. Maddesinde “*Bu anayasa, Kürdistan Bölgesi halkının çoğunluğunun İslami kimliğini kabul eder, saygı duyar, herkese Hıristiyanların, Yezidilerin ve diğerlerinin dinî haklarının, inanç özgürlüğünün ve Kürdistan Bölgesi'ndeki dinî tören ve geleneklerin yönetiminin tam olarak tanınmasını sağlar. Ayrıca, İslam hukukunun ilkeleri Anayasanın ana kaynağıdır ve:* 1. *İslam'ın değişmeyen yasalarıyla çelişen bir yasa belirlenmemelidir. 2. Bir yasa demokrasi ilkeleriyle çelişmemelidir. 3. Bu anayasada belirtilen temel hak ve özgürlüklerle çelişen bir yasa konulmamalıdır*” (IKBY Anayasası, 2009: 6-7).

1.Kısım Genel Hususların 14. i. Maddesinde “*Kürtçe ve Arapça Kürdistan Bölgesi'nin iki resmi dilidir ve bu anayasa Kürdistan Bölgesi vatandaşlarının Türkmençe, Süryânîce ve Ermenice dillerine de ana dillerindeki eğitim koşullarına ve düzenlemelerine göre Kürdistan Bölgesi vatandaşlarının çocuklarına hükümetin eğitim kurumlarında eğitim verme haklarını sağlar*” (IKBY Anayasası, 2009: 10).

1.Kısımın 14. ii. Maddesinde “*Türkmençe ve Süryânîce dilleri, bu iki dili konuşan ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan idari birimlerde Kürtçe ve Arapça dilleri olan iki resmi dildir, bu da yasalara göre düzenlenecektir*” (IKBY Anayasası, 2009: 10).

1. Kısımın 7. iv. Maddesinde “*Türkmen dili, Kürtçe'ye ek olarak, Türkmenlerin eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir. Süryânîce, Kürtçeye ek olarak o dili konuşanların eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir*”. 2. Kısım Temel Haklar ve Sorumlulukların 20. ii. Maddesinde etnik başta olmak üzere din, dil, cins, renk vb. konulara bakılmadan herkesin kanun önünde eşit olduğu açıkça yazılmış

¹⁹ Etnik azınlık: Bir toplumda sayıca az olan ve çoğunluktan farklı olarak kendine has özelliklere sahip olan cemaatlerdir (Baskın Orhan, *Türkiye'de Azınlıklar*, Der yayınları, 1. Baskı, İstanbul, Kasım 1997: 16).

‘‘Kürdistan bölgesinin vatandaşları ırk, renk, cins, dil, etnik köken, din ya da ekonomik statü bakımından aralarında hiçbir ayırım olmaksızın, hakları itibariyle kanun önünde eşittir’’ (IKBY Anayasası, 2009: 17). 1. Kısımın 6. Maddesinde ‘‘Bu anayasa Kürdistan Bölgesi halkının çoğunluğunun İslami kimliğini kabul eder ve Hristiyanların, Yezidilerin ve diğerlerinin tüm dinî haklarını kabul eder, inanç özgürlüğü ve bölgedeki dinî gelenek ve göreneklerin uygulanmasını herkes için sağlar. Dolayısıyla İslam hukukunun ilkeleri ana mevzuat kaynaklarıdır ve: 1- İslam'ın değişmeyen yasalarıyla çelişen bir yasa çıkarılmalıdır. 2- Bir yasa demokrasi ilkeleriyle çelişmemeli. 3-Anayasadaki temel haklar ve özgürlüklere çelişen bir yasa çıkarılmalıdır’’ (IKBY Anayasası, 2009: 6-7). Ve ‘‘Kürdistan Bölgesi'ndeki herhangi bir dinî grubun kültürel ve sosyal işlerini geliştirmek ve organize etmek için bir konsey kurma hakkına sahiptir. Bunu da yasalara göre düzenleyecektir’’ (IKBY Anayasası, 2009: 25). Dolayısıyla 2. Kısımın 20. Maddesi de ‘‘Bu anayasa Arap, Türkmen, Süryânî, Keldan, Aşuri ve Ermeniler için herhangi bir yerde nüfusun çoğunluğuna sahip herhangi bir grup için özerklik hakları ile ulusal, kültürel ve idari haklar sağlar.’’ demektedir (IKBY Anayasası, 2009: 25).

Yukarıda ifade edildiği gibi Kuzey Irak'ta Kürt, Arap, Türkmen, Keldânî ve Asuri olmak üzere etnik azınlıklar yaşamaktadır. Kuzey Irak'ın Anayasası'na bakıldığında yaşayan bütün etnik grupların hakları verildiğinden anayasal haklar açısından hiçbir sıkıntıları kalmamıştır. Fakat en iyi ve gelişmiş toplumlarda bile azınlık sorunları ortaya çıkacaktır. Bu yüzden bölgeyi anlatmak için toplumsal yapının önemli bir ayağı olarak etnik yapının ortaya konulup açıklanması ve şu anki durumlarının araştırılması gerekmektedir (Ülken, 1969: 34).

a) Kürtler:

Kürtler siyasal açıdan Kuzey Irak'ın en büyük etnik grubudur. Genel olarak Kürtler Erbil, Duhok ve Süleymaniye şehirleri dışında Kerkük, Musul ve Diyala gibi bölgelerde yaşarlar (Gafur, 2006: 37-40). Arkeolojik araştırmalar sonucu elde edilen bulgulara bakılırsa Kuzey Irak'taki Kürtler'in kadim bir tarihe sahip oldukları; tarihî bilgilere, heykel ve resimlere bakıldığında doğaüstü bir güce inandıkları; daha sonra da Zerdüş dinine geçtikleri görülmüştür (Haifi, 1992: 171). Fakat İslam'ın İkinci Halifesi Ömer bin Hattâb'ın zamanında M. 642 yılı dolaylarında bölgeyi fethettikten sonra severek İslam'ı benimsemişler. Kürtlerin mezhep açıdan

bakıldığında nerdeyse çoğunu Şafii mezhebine bağlıdırlar (Marufoğlu, 1998: 69-69; Baran, 2019: 128). Şafii Kürtler arasında Nakşibendi ve Kadiri gibi tarikatlar yaygın olduğu görülmektedir. Ayrıca Medenli ve Hanekin gibi bölgelerde yaşayan Kürtler arasında Şia mezhebine ve Hristiyan, Yahudi ve Zerdüsti gibi dinlere inananlar da bulunmaktadır. Dil olarak da Kuzey Irak'taki Kürtlerin çoğunluğu Sorani lehçesiyle konuşurken bir kısmı ise Badinanca ve az sayıda Gorani (Hewrami) lehçesiyle konuşanlar bulunmaktadır. Eğitime bakıldığında, daha önce geleneksel eğitim ya da dinî eğitim varken, son zamanlarda ve özellikle 2003 yılından sonra laik eğitim yürürlüğe girmiştir. Ancak medreselerde hâlâ geleneksel eğitim verilmektedir (Bruinessen, 1992: 22-23).

Kuzey Irak bölgesindeki aşiretlerin göz önüne alınması, sosyolojik açıdan bölgenin dinamiklerinin daha iyi anlaşılması için bir gerekliliktir. Kuzey Irak bölgesi Caf, Barzani, Doski, Herki, Surçi, Goran, Zebari, Rekan, Hoşnaw, Sindi ve Hamawand gibi aşiretlerle şekillenmiştir. Bu bölgedeki aşiretlerin modernleşerek varlıklarını devam ettirdikleri müşahede edilmektedir. Bu aşiretler yurt içinde siyasi partilerin çalışmalarına eşlik ederek siyasal ortamlara katkıda bulunmakta diğer yandan da komşu ülkelerle uluslararası ilişkileri geliştirmek için irtibata geçmektedirler. Bununla beraber Kuzey Irak'ta aşiretçilik o kadar yaygın hâle gelmiştir ki herhangi bir aşirete mensup olmayan hiçbir vatandaş kalmamıştır. Siyasi partilerin başkanlıklarına aşiret reisleri geçmiş ve bunlar daha çok sosyal konularla ilgilenmişlerdir. Mesela KDP, Kuzey Irak'ın en büyük ve güçlü partilerinden birisidir. Erbil ve Duhok gibi bölgelerde güçlü olmasının ve seçimlerde diğer partilerden daha çok oy alarak seçimleri kazanmasının sebebi oradaki aşiretlerin ve özellikle aşiret reislerinin KDP'yi desteklemesidir (Kanbolat, 2011: 8). Sonuç olarak Kuzey Irak siyasetinde hem laik partiler hem de İslami partiler bulunmakta fakat halkın çoğunluğunun Müslüman olmasına rağmen İslami partiler arasındaki görüş ayrılıklarından, halkın hangi partinin doğru olduğunu ve seçimde onların hangisine oy verileceği noktasında tereddütte kalmasından ve ekonomik kaynakların yönetimi İslami partilerin elinde olmadığından dolayı her zaman laik partiler kazanmaktadırlar.

b) Türkmenler:

Türkmenler nüfus açısından Kuzey Irak'taki etnik gruplar arasında Kürtlerden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Türkmenlerin bu bölgeye ne zaman geldikleri ve yerleştiklerine dair kesin bir tarihten bahsedilememekle beraber Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasındaki çatışmalarda denge unsuru olarak Osmanlı Devleti tarafından bölgeye yerleştirildiği görülmektedir (Gafur, 2005: 186). Türkmenlerin Kürtler gibi Kuzey Irak'taki Araplaştırma süreci sebebiyle gittikçe sayıları azalmakla beraber yoğun olarak Kerkük, Erbil²⁰ ve Musul şehirleri dışında ve az sayıda da olsa Selahattin ve Diyala şehir merkezi ve kasabalarında yaşamaktadırlar. Dolayısıyla Kerkük ve Erbil gibi şehirlerde Sünni Türkmenler bulunurken, Diyale ve Selahattin şehrine bağlı Tuzhurmatu ve Telafer gibi bölgelerde ise Şii Türkmenler bulunmaktadır (Erkmen, 2010: 111-113). Sünni olan Türkmenlerden Şafii mezhebine mensup olanlar Süleymaniye, Kerkük ve Erbil'e bağlı köy ve sancaklarda, Hanefilerin ise Musul ve Kerkük'te yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca Şii olan Türkmenlerden Caferî mezhebine bağlı olanlar Bağdat civarındaki kırsal bölgelerde yaşarlar. Türkmenler arasında en yaygın tarikat Nakşibendilik olmakla birlikte Bağdat ve Musul civarında yaşayanlar arasında az sayıda Kadirilik, Mevlevilik, Rûfailik ve benzeri tarikatlar da bulunmaktadır. Aynı zamanda Kerkük şehrinin bazı bölgelerinde az sayıda Hristiyan Türkmenler de bulunmaktadır (Marufoğlu, 1998: 58).

Türkmenler siyasi arenada ve eğitim açısından iyi bir konumdadırlar. Körfez Savaşı'na girilmeden önce Türkmenler varlıklarını kanıtlamak için mücadele ettikten sonra siyasal örgütler altında toplanmaya başlamışlardır. Bu toplanma eylemi sayesinde Türkmen Kardeşlik Ocağı, Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmenli Partisi, Türkmen Bağımsızlık Hareketi gibi partiler ortaya çıkıp 1995 yılında hepsi birleşerek Irak Türkmen Cephesini kurmuştur. Bunların dışında Sünni siyasi

²⁰ Erbil'de yaşayan Türkmenlerin çoğu Erbil Kalesi'nin civarındaki mahallelerde yaşamaktadırlar. Fakat Erbil'de yaşayan Türkmenlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen pazarlarda çalışanlar arasında çok sayıda Türkmen rastlanmaktadır. (Hasan Kanbolat, *Kuzey Irak'ın Toplumsal Siyasi Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye ile İlişkiler*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Ankara, Rapor no: 43, Nisan, 2011: 8).

partilerden olan Milliyetçi Demokrat Örgütü ve Birlik ve Kardeşlik Partisinden de bahsedilmelidir. Şifilerin ise Irak Türkmen İslami Birliği, Türkmen İslami Hareketi, Türkmen Vefa Hareketi adlarıyla çeşitli parti yapılanmalarına gittiği görülmektedir. Fakat Kuzey Irak'taki ilk Türkmen partisi 1991 yılında Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP) adıyla kurulmuştur. Ayrıca Kuzey Irak'taki Türkmenler tarafından Irak Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu (DTCT) diye son bir parti kurulmuştur (Deliceoğlu , 2006: 68-72). Dolayısıyla Erbil'de yer alan DTCT ülke siyasetinde hem yurt içindeki diğer ulusal siyasi partilerle hem de uluslararası arenada özellikle Türkiye ile var olan ilişkilerin güçlendirilmesine olumlu katkıda bulunmaktadır (Kanbolat, 2011: 9). Bunlarla beraber IKBY'nin anayasasında Türkmenler başta olmak üzere diğer etniklere hükümet ve parlamentoya katılma hakları verildikten sonra 2005-2009 yılları arası 4 milletvekili, 2009-2013 yılları arası 5 milletvekili ve 4 bakanlık Türkmenlere verildiğini görülmektedir (Cambaz, 2011: 27). Şu anki Kuzey Irak Parlamentosunda Parlamento Başkan Yardımcısı Muna Kahveçi başta olmak üzere Türkmen Kalkınma Partisi, Türkmen Reformu Partisi, Türkmen Cephesi ve Millet Fraksiyonundan 5 milletvekili bulunmaktadır.²¹

Kuzey Irak'taki Türkmenlerin eğitim durumuna bakıldığında 1975 yılında Irak hükümeti tarafından eğitim ve öğretimde Arapça zorunlu dil hâline getirilmesine rağmen 2003 yılından itibaren Türkmençe eğitim ve öğretim alma haklarının verilmesiyle birlikte artan imkanlar sayesinde çok iyi bir seviyeye geldikleri görülmektedir. Kuzey Irak'taki Türkmenlerin eğitim ve öğretim hakları anayasaya²² göre verilmiştir. Genel olarak Erbil'de 2009 yılına kadar 2 anaokulu, 11 ilkokul-ortaokul ve 2 lise olmak üzere toplam 15 okulla beraber 1620 öğrenci ve 233 öğretmen bulunmaktadır. Bunlar dışında IKBY Eğitim Bakanlığı tarafından

²¹ Hukümeti Haremi Kurdistan, *Parlamani Kurdistan-İraq- Başı Fraksiyonakan*, 2020, <https://www.parliament.krd>.

²² 1.Kısımın 7. Maddesinde ‘ ‘Türkmen dili, Kürtçe’ye ek olarak, Türkmenlerin eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir. Süryânîce, Kürtçe’ye ek olarak o dili konuşanların eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir’ ’ baz: (Kürdistan Bölgesi Parlamentosu, *Kürdistan Bölgesi Anayasa Projesi*, 24. 06. 2009 tarihinde onaylandı, 1.Kısımın 20. Maddesi: 17)

Türkmenlerin okullarına yardım etmek için birkaç dergi, gazete, Tv ve radyo açılmıştır (Cambaz, 2011: 10).

c) Araplar:

İslam'dan önce Kuzey Irak'a ve özellikle Musul bölgesi civarına Arapların gelişi ve yerleşimi Adnânî kabileler ve Kahtânî kabileler sayesinde (Yılmaz, 2003: 36). Ayrıca genel olarak Arapların Kuzey Irak'taki varlığı XIX. yüzyılda Irak Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber özellikle Baas Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra nüfus artışının daha da fazla olduğu görülmektedir (Hama Emin, 2014: 231). Araplar siyasal olarak Kuzey Irak'ta yaşayan etnik grupların arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Arapların genel olarak anavatanları Irak olmasına rağmen 2003 yılından itibaren Kuzey Irak bölgesinde önceki dönemlerle karşılaştırıldığında eskisi kadar güçlü bir demografik ve sosyolojik varlık gösterememişlerdir. Kürtler bölgede gittikçe daha güçlü bir konuma kavuşmuş akabinde de Araplar getirildikleri yerlere geri dönmek zorunda kalmışlardır. Devlet politikası gereği 2003 yılında Araplar yaşadıkları bölgelerden koparılmış ve Kuzey Irak Bölgesine getirilmişlerdir. Getirilen Araplar Musul ve Kerkük'teki Nüfus ve Tapu Kadastro Dairelerine yerleştirilmeleriyle demografik yapıda (Araplar ve Türkmenler) oynamalar meydana getirilmiştir. Bazı köy ve kasabaların Tikrit'e bağlanmasındaki amaç Kürtlerin ve Türkmenlerin bu bölgelerden tamamen silinmesine yöneliktir (Gafur, 2006: 41-48). Irak'ın Amerika ve müttefikleri tarafından işgaline kadar devam eden bu durum Kuzey Irak'ta yaşayan Araplar'ın Irak'ta yaşanan savaşı fırsat bilip ekonomik olarak güçlenerek ülkenin güneyine ve daha önceden yaşadıkları bölgelere göç etmeye başlamasıyla son bulmuştur. Kuzey Irak'ta yaşayan Arapların çoğunluğu Sünni olsa da Tuzhurmatu'da az sayıda Şia mezhebine bağlı kişiler de bulunmaktadır. Al-Ubey, Zübey, Kerkeri, Al-Cubur ve Lehip aşiretleri Şafii mezhebine bağlıyken Al-Bu Iceyl, Dileym, Beni Zeyd ve Selman-i Pak aşiretleri Hanafi mezhebine bağlıdır (Marufoğlu, 1998: 77).

Ç) Diğer etnik azınlıklar

Süryânîler,²³ Keldânîler,²⁴ Asuriler,²⁵ Ermeniler²⁶ ve Şebekler²⁷ Kuzey Irak'ın etnik yapısını oluşturan unsurlardır. Süryânîler Amedi, Şaklava, Zaho, Duhok, Erbio ve az sayıda Revanduz gibi yerleşim yerlerinde tahminlere göre nüfusun %1'i oranında olmak üzere çoğunlukla Erbil ve Duhok bölgelerinde yaşamaya devam ederler (Gafur, 2006: 49). Kuzey Irak'taki Süryânîler, Keldânîler, Aşuriler ve Ermeniler Hristiyanlığa bağlı olup tarihî kayıtlarda nereden geldiklerine dair net bir belge

²³ Süryânî kelimesi nereden geldiğine dair birkaç görüş vardır. Bazıları Süryânî kelimesi coğrafi açıdan Lübnan'ın güney bölgesinde var olan 'Su' şehrinde geçmişte Hz. İsa'nın Hawarileri bu şehrin civarında oturduğu için, bazıları ise Süryânî MÖ.586 yılında Pers Kralı Sîrûs tarafından Babil şehri alındıktan sonra burada yaşayanların Süryânî olarak adlandırıldığına inanmaktadırlar (Mehmet Şimşek, Süryânîler ve Diyarbakır, İstanbul, 2003: 22.).

²⁴ Keldânî kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında fikir birliği olmadığı, geçmişte Irak'ın Babil bölgesinde yaşayıp falcılık, sihirbazlık ve kahinlik işi yapan kişilere denildiği görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre Keldânîler ile Kürtler aynı kavimden gelmektedirler. Bunların eski isimi Süryânî iken günümüzde Keldânî olarak tanınırlar (Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Ankara 1997: 23).

²⁵ Aşuriler, dünyaya alfabeyi ve uygarlığı öğreten, astronominin kurulmasına katkıda bulunanlardır. Asurlular aslan avlamalarıyla ünlüydüler, güçleri ve kahramanlıklarıyla biliniyorlardı. En bilinen yanları savunma, kuşatma ve savaş araçlarını geliştirmeleridir. Aşuri kelimesi Akad dilinde başlangıç anlamına gelen "Asharu"dan (eski Asur) gelen "Aşur" adıdır ve bu her şeyin başlangıcı olan Asur dilinde Tanrı'nın adıdır (AL- Nahar gazetesi, *Men hum Al-Aşuruyun?* 25.02.2015- www.annahar.com/arabic/article/217164--منهم-الأشوريون).

²⁶ Bazı kaynaklar Kuzey Irak'taki Ermenilerin çoğunun Osmanlı zamanında Arminya ve Türkiye'nin Güney Doğu Bölgesi'nden geldiğini ve bu bölgeye yerleştiğini aktarmaktadırlar. Bkz. (Dr. Hawre Yasin Hama Emin, *Lekolinawayek la Aw haway haremi Kurdistan*, Çaphaney Karo, Çapi seyem, Süleymaniye, 2014: 232).

²⁷ Şebek "Ağ" kelimesinden gelip, bir şeyin bükülmesinin onu bir ağ, yani bir karışım ile iç içe geçmesi ve birbiri içine girmesi ve işlerin iç içe geçmesi anlamına gelir (Louis Maalouf, *El-Munajjid dilde*, Katolik Basın, Beyrut, 09 Kasım, 2009: 372).

olmamakla beraber bazı kaynakların tahminlerine göre M.Ö. 2000 yıllarında bölgede yaşayan Keldânî ve Aşuri devletlerine mensup oldukları, Sâsânî İmparatorluğu zamanında nüfuslarının daha da arttığı ve asıl olarak Kürt oldukları varsayılmaktadır (Marufoğlu, 1998: 78). Ayrıca Irak rejiminin baskıları ve son yıllarda özellikle Irak'ın işgali, DEAŞ'ın Irak topraklarına gelmesiyle oluşturulan etnik ve dinî gerginlikler ve çatışmalarla beraber Irak'ın güney ve orta bölgelerinde yaşayan Süryânî ve Keldânî gibi etnik azınlıkların çoğu Kuzey Irak'a göç etmek zorunda kalmışlar (Kanbolat, 2011: 10).

Kuzey Irak'taki Şebeklerin en eski etnik grup olduğu, din, kültür ve dil açılarından diğer etniklerden farklı olduğundan dolayı özgün bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Şebekler arasında %30 oranında Sünnilerin, %70 oranında da Şiilerin bulunduğu belirtilmelidir (Orsam, 2011: 13). Ayrıca 2003'e kadar Şebeklere mezheplerinin ne olduğu sorulduğunda çoğunluğu Sünni oldukları cevabını verdikleri halde 2003 yılında Irak'ta Şiiler iktidara geldikten sonra nüfusları arttığı için Şebeklerin çoğunun Şia mezhebine yönelerek Şii olduklarını deklare ettikleri görülmektedir (Omarkhali, 2014: 35). Hatta Şebekler Hz. Ali'yi o kadar çok severler ki kendi aralarında (Kara Ali) adlandırması yaygındır (Haifi, 1992: 220). Şebeklerin köken olarak kimler olduğuna ve nereden geldiklerine dair kimileri eskiden Türk, kimileri ise Kürt soyundan geldiğini ileri sürmektedir. Fakat Şebeklere bakıldığında hem Kürt hem Türkmen olsalar ve Şebek dilinde Türkmençe, Arapça, Farsa ve Kürtçe olsa da, Şebeklerin büyük seyitlerinin Türkmen, ibadetlerinin ve Kutsal kitaplarının Türkmençe olmasından dolayı Türkmen soyundan geldikleri söylenmektedir (Orsam, 2011: 13).²⁸ Ancak Martin van Bruinessen *Kürtlük, Türklük, Alevilik* kitabında Şebeklerin köken olarak Kürtlerden mi yoksa Türkmenlerden mi olduğu konusunda, aralarında hem Türkmenler hem de Kürtler olduğundan dolayı sadece bir etniğe mensup olduklarını söylemenin mümkün olmadığına değinmektedir (Bruinessen, 2016: 131-132).

²⁸ Kaynaklarda Şebeklerin etnik olarak Kürtlerden mi Türkmenlerden mi konusunda hâlâ net bir bilgi veya belge olmadığı görülmektedir. Şebeklerin kökeni hakkında yazılan kitaplarda bu konu henüz netleşmemiştir (Reşit Al-Kyun, *Geçmişte ve Günümüze Irak'ta Dinler ve Mezhepler*, Üçüncü Bölüm, 1. Baskı, Şubat 2016: 190).

Kuzey Irak'taki Süryânî, Keldânî, Aşuri, Ermeni ve Şebeklerin eğitim düzeyi ve siyasi durumlarına bakıldığında mevcut olan diğer etnik gruplar gibi tüm anayasal haklarının verildiği görülmektedir.²⁹ Okullarda Kürtçe ve kendi ana dillerinde eğitim ve öğretim aldıkları, Erbil ve Duhok şehirlerinde anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise olmak üzere toplam 63 okulla 7097 öğrencileri bulunmaktadır (Cambaz, 2011: 17-23). Dolayısıyla siyasi açıdan Süryânî, Keldânî, Aşuri, Ermeni ve Şebek gibi toplulukların Kuzey Irak Anayasası'nın verdiği örgütlenme ve parti kurma haklarına göre³⁰ siyaset arenasının her alanında buldukları görülmektedir (A.g.e: 17-25). Bunlarla birlikte şu anda Irak Kürdistan Bölgesi Parlamentosu'nda Keldani, Süryani ve Aşuri Konseyi, Ermen Partisi ve Rafideyin Partisiyle beraber toplam üç milletvekili bulunmaktadır³¹.

1.2.3. Ekonomik Yapı

Kuzey Irak'ın toplumsal yapısını oluşturan önemli ayaklarından birisi de ekonomik yapıdır. Kuzey Irak halkının eskiden yani petrol bulunmadan önce çoğunluğu kırsal yerlerde, köy ve kasabalarda yarı yerleşik "göçebe"³² ve az sayıda da şehirlerde yerleşik hâlde yaşamaktaydı. Bunların çoğunluğu aşiretlere bağlı olup tarım ve hayvancılık gibi işlerle uğraşmaktaydı. Ayrıca bölgenin ve toprağın tamamı ağalara ve beylere -Kürtçe dilinde 'Bag'lara- ait olup diğer insanlar onların arazilerinde çalışmaktaydı (Marufoğlu, 1998: 67). Ayrıca Kuzey Irak toprakları tarım yapmaya uygun zengin topraklardan sayıldığı için bu bölgede yaşayan insanlar genel olarak

²⁹ 1. Kısımın 7. Maddesinde "*Türkmen dili, Kürtçe ek olarak, Türkmenlerin eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir. Süryânîce, Kürtçe'ye ek olarak o dili konuşanların eğitim ve kültür dili olarak değerlendirilecektir*" (Kürdistan Bölgesi Parlamentosu, *Kuzey Irak Bölgesi Anayasa Projesi*, 24. 06. 2009 tarihinde onaylandı, 1. Kısımın 20. Maddesi: 17).

³⁰ "*Kürdistan Bölgesi'ndeki herhangi bir dinî grup kültürel ve sosyal işlerini geliştirmek ve organize etmek için bir konsey kurma hakkına sahiptir.*" (Kürdistan Bölgesi Parlamentosu, *Kuzey Irak Bölgesi Anayasa Projesi*, 24. 06. 2009 tarihinde onaylandı, 2. Kısımın 20. Maddesi: 25).

³¹ Hukümeti Haremi Kurdistan, Parlamani Kurdistan-İraq- Başî Fraksiyonakan, 2020, <https://www.parliament.krd>.

³² Şu anda göçebelik yapanların sayısı gittikçe azalmaktadır.

tütün³³, buğday, arpa ve pamuk gibi ürünler yetiştirirlerdi (Yıldız, 2007: 9). Bölgenin verimli topraklarının yanında Dicle ve Fırat nehirlerinin suları ve bolca yağın yağmurlar bölgeyi ayrıca önemli kılmıştır (A.g.e: 187). Kuzey Irak nüfusunun çoğunluğu o dönemlerde köylerde yaşadığından dolayı 1957 yılı sayımlarına göre nüfusun %64,7'si tarımla uğraşmaktadır. Fakat 1987 yılı sayımına bakıldığında Irak Hükûmeti tarafından yapılan yok etme siyasetinden ötürü Kuzey Irak halkının göç etmek zorunda kalması, köyde yaşayanların sayısının azalması ve zorunlu şehirleşme nedeniyle tarımla uğraşanların oranı %15,8'e düşmüştür (Hama Emin, 2014: 236).

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Kuzey Irak sınırındaki köylerde ve kasabalarda yaşayan aşiretler tarafından ticaret³⁴ yapılmasından dolayı kasabalar da büyüyerek şehirleşmeye başlamıştır (Marufoğlu, 1998: 67). 2002 yılında tarımla uğraşanların oranı %26'ya yükselse de 2003 yılından itibaren fabrikalar ve sanayilerin şehir merkezlerinde olması nedeniyle köylerden şehirlere göç başlamış, köylerde yaşayanların sayısı azalmış, devlet hizmetine girerek maaş alanların sayısı artmaya başladığı için tarımla uğraşanların oranı %10'a düşmüştür (Hama Emin, 2014: 236). Bununla beraber istatistiklere göre Kuzey Irak'ın nüfusu 6.171.083 kişiyken bunun 5.022.603'ü kentlerde 1.148.480'i ise köylerde yaşarlar. Kişi başı aylık gelir ise 23.600 Irak dinarındır (Osman, 2021).

Kuzey Irak son yıllara kadar -özellikle 2003 yılına kadar- mücadeleler, iç savaşlar ve istikrarsızlıklardan dolayı gelişmemiş ancak 2005 yılından itibaren Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) adıyla özerklik anlayışını uygulamaya yansıtmaya başlaması, çıkarılan petrolün işlenmesi ve pazarlanmasıyla ilgili inisiyatifin bölgenin eline geçmesi ve Irak'ın diğer bölgelerine göre daha güvenli bir bölge olarak kabul edilmesinden dolayı ekonomik faaliyetler ve ticaret hacmi artmaya başlamıştır. Bölgede ekonomi şu anda petrol, ticaret ve tarıma dayanmaktadır (Raporu, 2021: 3).

³³ Son zamanlarda Kürdistan İslam Din Alimleri Birliği tarafından bir fetvayla sigara haram olan şeylere dâhil edildikten sonra Tütün ekilmesi de azalmaya başlamıştır (Malla Tahsin, Şehani, *Jgara keşan patay sardam*, Yeketi zanayani aynı İslami Kürdistan, Maktabi Tenfizi, http://www.zanayan.org/to_print.php?id=385§ion=7).

³⁴ Geçmişte zanaatlar ve ticaretlerin çoğu Hristiyanlar tarafından yapılmıştır (Mart'in van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, çeviren: Banu Yalkut, 8.baskı, İstanbul 2013: 36).

Dolayısıyla Irak'ın genelinde olduğu gibi, Kuzey Irak Bölgesi de ekonomik yapısının tarih boyunca etnik ve mezheplerin arasındaki anlaşmazlıklar, iç savaşlar ve çatışmalar, sağlık hizmeti gibi temel hizmetlerin yetersizliği, içme suyunun bulunmaması ve elektrik sektöründe sıkıntı yaşanması gibi sebeplerden dolayı yeterli düzeyde gelişme gösterememiştir. Kuzey Irak ekonomisinin gelişmesi son yıllarda Türkiye ile oluşturulan ve kurulan ilişkiler, Türk fabrikaları ve işçilerin orada bulunması ve aynı zamanda IKYB'nin petrolü Türkiye yoluyla Avrupa'ya satılmasından dolayıdır. Bu yüzden raporlara göre faaliyetlerini sürdüren yaklaşık 800 fabrikada binlerce Türk işçi çalışmaktadır (Öztürkler , 2015: 80). Fakat sonuçta 2014 yılından bu yana DEAŞ'ın ortaya çıkışıyla birlikte artan güvenlik riskleri, petrol fiyatlarının düşmesi, IKYB tarafından yapılan referandum nedeniyle genel olarak İran ve Türkiye'nin kapılarını kapatmaları, bazı önemli yerlerle beraber aynı zamanda bölge ekonomisinin en önemli kaynaklarından olan petrole Irak merkezî hükümeti tarafından el konulması ve son olarak Covid-19 salgınının neden olduğu ekonomik durgunluktan ötürü Kuzey Irak ekonomisi çok büyük sıkıntılar yaşamaktadır (Mustafa, 2017).

1.2.4. Siyasal Yapı

Kuzey Irak toplumu 1991 yılında bölgenin güvenliği için ilan edilen 36. Paralelin sınırları içerisinde olması yönüyle dünya kamuoyunda daha yakından tanınmaya başladı ve bölge yeni bir döneme girdi. Irak Devleti'ne nazaran Kuzey Irak'ın siyasi yapısının daha sağlam bir zemine ve işleyişe sahip olduğu belirtilmelidir. Bunun nedeni de diğer bölgelerle karşılaştırıldığında kamusal otoriteye ve daha güvenli ve istikrarlı bir düzene sahip olmalarıdır. Yıllarca verdikleri mücadeleler sonucu elde ettikleri kazanımları kaybetmemek istememeleri ve düzenin devamının sağlanması için gösterdikleri hassasiyet de bir diğer sebep olarak görülmektedir (Kanbolat, 2011: 10-13). Kuzey Irak Bölgesi, evrensel hukuktan gelen haklarını elde edebilmek için yıllarca mücadele etmiştir (Osman & Felah, 2021: 84). Bu mücadelelerinin sonucunda 2005 yılında Irak Cumhuriyeti Anayasasında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi olarak tanınmıştır.³⁵ Bunun anayasada belirtilmesi Kürtler için

³⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'nın politik, askeri ve ekonomik hamleleriyle çöküşe sürüklenmesinin ardından bölgede ulus devletlerin kuruluşları başlamış, Kürtler de bir devlet kurma eğiliminde olmuşlardır. Sevr Antlaşması'yla Kürtlere bir ulus devlet kurulmasına

çok büyük bir zafer olarak görülmektedir. Bundan sonra Kuzey Irak özerkliğini kazanarak kendine ait bir parlamentoya, başkana ve bayrağa sahip olacaktır. Bunların hepsi Irak Cumhuriyeti Anayasasına göre düzenlenmektedir. Kürtlerin bu kazanımlarının kaynağı yılların baskılarına dayanması, bunların kazanılması için 1991 yılında yapılan ayaklanma, ABD'nin Irak'a, özellikle Saddam'a verdiği desteğin kesilmesi ve Kürtlere destek olmaları, Irak'ın işgal edilmesiyle bunu bir fırsat bilen Kürtlerin, bölgedeki petrol rezervlerinin kontrolünü ele alması ve Peşmerge'nin bir ordu olarak örgütlenmesidir (Erkmen, 2010:126 -127).

Kuzey Irak'ta, Irak'a karşı 1991 yılında yapılan ayaklanmanın ardından Irak'ın bölgedeki bütün etkinliğini yitirdiğinin anlaşılmasından sonra bölgede oluşan siyasi, sosyal ve idari boşluklar nedeniyle bir seçim yapılmasına karar verilmiştir. Seçim yasalarına göre her dört yılda³⁶ bir seçim yapılması karara bağlanmış (Bezaz, 2016: 4) ve mevcut yasaya göre IKYB'de Irak Parlamentosu, Kürdistan Bölgesi Parlamentosu ve Kuzey Irak İller seçimleri olmak üzere toplam üç seçim gerçekleştirilmektedir. Irak ve Kürdistan Parlamentosu seçimleri için KDP ve KYP birlikte katılırken, Kuzey Irak iller seçimine partiler ayrı ayrı listelerle katılmışlardır (Şükür & Hasan, 2005: 22). Bu yüzden Kuzey Irak'ta 19.05.1992 yılında yabancı gazete ve siyasi gözlemcilerin gözetimi altında ve bir milyondan fazla kişinin katılımıyla ilk seçim gerçekleştirilmiştir. Kuzey Irak'ta yapılan seçimlere bakıldığında ilk seçimden beri sadece Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) partisinin seçimlerde en çok oyları alıp iktidara geldikleri görülmektedir³⁷. Ancak seçimi kazanan KDP ve KYB partileri arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı iç savaşlar (Şari nawho) ve silahlî çatışmalar olmuştur.

karar verilmiş fakat Lozan antlaşmasında bu vaatten vaz geçilmiştir (TESSAM, *Mezopotamya'da Emperyalist bir proje: Kürdistan*, Sayı: 217, Temmuz- Ağustos- Eylül 2017: 28).

³⁶ Kuzey Irak'ta 1991, 2005, 2009, 2013, 2018 yıllarında toplam beş seçim olmuştur. Fakat 1991-2005 yılları arasında iç savaşlar ve çatışmalardan dolayı yapılması gereken seçimler yapılamamıştır (Hukumeti Haremi Kurdistan, *Parlamani Kurdistan-İraq- Başî Fraksiyonakan*, 2020, <https://www.parliament.krd>).

³⁷ Hukumeti Haremi Kurdistan, *Parlamani Kurdistan-İraq- Başî Fraksiyonakan*, 2020, <https://www.parliament.krd/about-parliament/history-of-parliament>.

Bunu ardından iki taraf arasında bir ateşkes antlaşması imzalanmasına yönelik mutabakat sağlanmış ve çatışmalara son verilmiştir. Varılan mutabakata göre 2002 yılında KDP ve KYB'nin seçim sonuçlarına göre taraflar eşit haklara sahip olarak hükümette yer almaları karara bağlanmıştır (Kanbolat, 2011: 10).

Kuzey Irak'ın siyasi yapısını incelediği zaman siyasi partiler aralarında hem seküler hem de İslami partiler bulunduğu görülmektedir. İki grup arasındaki *Bölge demokrasiyle mi yoksa şeriatla mı yönetilsin?* tartışması silahlı çatışmayı doğurmuştur. Fakat halihazırdaki tartışma ve çatışmalar daha çok medya üzerinden dile getirilen fikirler aracılığıyla sürdürülmektedir. Bölgede gerçekleştirilen ilk seçimden beri KDP ve KYB'nin iktidarda olduğunu, halka hizmet etmediğini, seçimlerde hile yaptıklarını ve diktatörlüğe özendiklerini ileri süren Gorran (Değişim) Hareketi başta olmak üzere birkaç muhalefet partisi bulunduğu da burada belirtilmelidir (Abdülhalik, 2012: 303).

Kuzey Irak'ın siyasi arenasında aktif olan ve aktif olmayan çok sayıda parti bulunmaktadır. Şu anda Kürdistan Parlamentosunda çok sayıda sandalyeye sahip olan partiler Kürdistan Demokratik Partisi (KDP),³⁸ Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)³⁹, Gorran (Değişim) Hareketi⁴⁰, Kürdistan İslami Birliği (KİB),⁴¹ Kürdistan

³⁸ Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) Kuzey Irak'ın en eski siyasi partilerinden biridir. Molla Mustafa Barzani tarafından 16 Ağustos 1946 yılında İran'da kurulmuş ve KDP'nin lideri olarak seçilmiştir. Molla Mustafa Barzani öldükten sonra Parti onun oğlu Mesut Barzani ile yoluna devam etmiştir. (KDP) 1992 yılı seçiminde %45,5 oranında oy alarak günümüze kadar iktidarda kalmayı başarmıştır. KDP, Kürdistan Parlamentosu'nda 45 sandalyeye sahiptir.

³⁹ Kürdistan Demokratik Partisi bünyesinde iken partinin pratiklerinden ve gidişatından memnun olmayan Mam Celal Talabani tarafından 1 Haziran 1975 yılında Demaşk-Suriye'de kurulmuştur. Mam Celal Talabani kuruluşundan bu yana partinin lideri olmuş ve 2004 yılından sonra Irak'ın cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Ölümünden sonra da eşi ve oğulları partinin başına geçmişlerdir. (KYB) 1992 yılındaki seçimde oyların %43,61'ini almış, Değişim (Goran)Parti'si adıyla partiden kopmalar gerçekleşmiş ve bu kopmalar neticesinde 2018 yılında yapılan seçimlerde sadece 45 sandalyeyi kazanabilmişlerdir.

⁴⁰ Bu hareket ise 2009 yılında Nevşirvan Mustafa ve arkadaşlarının desteğiyle KYB'nin içinden çıkan bir partidir. Değişim partisi kuruluşundan (2018) beri bir muhalefet olarak

Adalet Cemaati (KAC)⁴² ve Neway Nwye (Yeni Nesil)⁴³ Hareketidir. Bu partiler dışında Kürt, Türkmen, Aşuri ve Keldanilerden oluşan ve parlamentonun birer

özellikle iktidarda olan (KDP, KYB) partilere halk hizmet götürmekte başarısız olduklarına yönelik sert eleştiriler getirmekte ve bölgenin daha adil ve demokratik bir yapıya kavuşturulması gerektiğine vurgu yapmaktaydı. Fakat partinin lideri olan Nevşirvan Mustafa öldükten sonra partinin iktidar ortaklarından biri haline gelmesiyle parti sert eleştirilerden vazgeçip daha yumuşak bir politika gütmeye başlayınca bazı kişiler hareketin yeni siyasetini onaylamayıp partiden ayrılmışlardır. Bu yüzden 2009'daki seçimde 25, 2018'dekide seçimde sadece 12 sandalye kazanabildi.

⁴¹ Mısır'daki Müslüman kardeşler (إخوان المسلمين) hareketinden ilham alınarak 1994 yılında Salahattin Muhammed Bahattin tarafından kurulan Kürdistan İslami Birliği (KİB) partisi ilk olarak KDP'nin nüfuzlu olduğu Badinan bölgesinde teşkilatlanmıştır. Hem siyaset hem de dindarlıkta ılımlı olan KİB'i Kuzey Irak'taki diğer partilerden farklı kılan yönü silahlı mücadeleden uzak durmasıdır. Halihazırda Kürdistan Parlamentosu'nda KİB, Kürdistan İslami Hareketi ile ittifak yaparak girdikleri seçimde kazanabildiği sadece 5 sandalye ile temsil edilmektedir.

⁴² Kuzey Irak İslami Cemaati (KİC), Kuzey Irak'taki İslami hareketlerin öncüsü olarak görülen Kuzey Irak İslami Hareketi'nde oluşan anlaşmazlıklar ve hareketin lideri Osman Abdülaziz'in politikasından memnun olmayan kesimin bir araya gelip 31. 05. 2000 tarihinde partiyi kurmuş ve Ali Bapir'i partiye lider olarak seçmiştir. Cemaatin lideri Ali Bapir Irak'ın ABD tarafından işgaline karşı çıktığından 22 ay tutuklu kalmıştır. Muhalefet partisi (KAC) şu anda hem Irak hem de Kuzey Irak parlamentosunda aktif bir şekilde siyasi çalışmalarını sürdürmektedirler. Ayrıca 2021'in şubat ayında Süleymaniye'de gerçekleşen 4. Olağan Kongresinde cemaatin "Kuzey Irak İslami Cemaati" olan ismini "Kuzey Irak Adalet Cemaati" olarak değiştirmiştir (Ahmed Kadir Ali, *Kuzey Irak Adalet Cemaati'nin (Komal) 4. Olağan Kongresi: değişiklikler ve beklentiler*, Orsam, Mayıs 2021: 8).

⁴³ 5 Ocak 2018'de, Çaviland turizm projesi ve NTR TV kanalının sahibi iş insanı Şasvar Abdalwahid tarafından kurulan bir siyasi partidir. Kuzey Irak Referandumunda "hayır" diyerek halkın karşısına çıkmıştır. Bu yüzden 2018 yılı seçiminde 127.115 oy alarak 111 sandalyeden 8'ini kazanmıştır. Kuzey Irak'taki siyasi partiler hakkında daha fazla bilgi almak için şu kaynaklara bakılabilir (Mesut Abdülhalik, *Nasnami Hizba Kurdstanyeken*, Çaphaney Hevi, çapi yekem, 2012: 303), (Hukumeti Haremi Kurdistan, Parlamani Kurdistan-İraq- Başı Fraksiyonakan, 2020, <https://www.parliament.krd/about-parliament/parliament-terms/term-5>), (Hewa Osman ve Hawbir Felah, Bnçinekani kari

sandalyesine sahip olan birkaç küçük partiler de mevcuttur ⁴⁴. Fakat KDP'nin para gücüyle küçük olan partileri de kendine tâbi kılarak uyguladığı siyaset ve yaptığı icraatlar artık toplum tarafından da kanıksanır hale gelmiştir. KDP Erbil ve Duhok şehirlerine hâkim olurken, KYB de Süleymaniye ve Kerkük'ün bir kısmının üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Araştırmacılara göre KDP'nin hâkim olduğu mintikalarda başka bir parti siyasi çalışmalarda bulun (a)mamaktadır. KYB'nin hâkim olduğu bölgelerde ise Kuzey Irak'ın Kürt siyasi partilerinin çoğunluğu bu bölgelerde ortaya çıktığından bu bölgeler daha demokratik ve özgür bulunmaktadır. 2005 yılında gerçekleşen seçimin ardından KDP ve KYB arasında yapılan bir anlaşmaya göre Mesut Barzani İKYB'nin başkanı Celal Talabani ise Irak'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Abdülhalik, 2012: 133). Bu anlaşmadan sonra 2005'ten ölümüne kadar Irak tarihinin ilk Kürt Cumhurbaşkanı olan Celal Talabani hem Irak içerisinde hem de yurt dışında çok sevimli ve zeki bir siyasetçi olduğunu göstermiştir (Baştürk & Torlak, 2013: 95).

1.2.5. Din yapısı ve Yeni Dini Oluşumlar

Kuzey Irak'ta tarikat ve dinî cemaatler dışında, Ortadoğu'da herhangi bir dine tabi olanların mensubu oldukları etnik yapının kendisinde olduğu gibi dinî yapıda da bir karmaşıklık görülmektedir (Gafur, 2006: 49). Nüfusunun çoğu Sünni Müslümanlardan olmasına rağmen, genelde Irak -özelde Kuzey Irak- birçok etnik ve dinî azınlığın yaşamlarını sürdürdüğü bir yerdir. Ancak tam olarak söz konusu dinî azınlıklara mensup olanların sayısının ne kadar olduğu bilinmemektedir. Çünkü bu dinlerin bazıları güvenlikleri nedeniyle nüfus sayımına alınmamıştır (Hama Emin, 2014: 233). Kuzey Irak'ta geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürebilen dinler ve dinî azınlıklardan kısaca bahsedilmesi yerinde olacaktır.

partizani w mejwy parti siyasi la kurdstni iraq, Berhemi nawandi akadimi w ekolinewayi parti dimwkrati kurdstan, Erbil, 2021: 84), (Hasan Kanbolat, *Kuzey Irak'ın Toplumsal Siyasi Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetim'inin Türkiye ile İlişkiler*, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Ankara, Rapor no: 43, Nisan 2011: 10-13), (Ahmed Kadir Ali , *Kuzey Irak Adalet Cemaati'nin (Komal) 4. Olağan Kongresi: değişiklikler ve beklentiler*, Orsam, Mayıs 2021).

⁴⁴ Hukumeti Haremi Kurdistan, *Parlamani Kurdistan-İraq- Başı Fraksiyonakan*, 2020, <https://www.parliament.krd>.

a) Müslümanlar

Tarihî kaynaklara göre İslam'ın bölgeye gelmesinden ve bölge nüfusunun Müslüman olmasından önce, Sâsânî İmparatorluğu döneminde bölge sakinlerinin çoğunluğu Zerdüştlere aitti. İslam'ın gelişi Hz. Ömer zamanına kadar uzanır. Sâsânîlerin baskısıyla Zerdüştlük dayatıldığı için İslamiyet'in bölgeye gelmesiyle, başta Kürtler olmak üzere Kuzey Irak'ta yaşayanların çoğu bu yeni dini benimsenmişlerdir. 1987 yılı tahminlerine göre nüfusun %93'ü Müslüman olup Şafii mezhebine mensuptur. Müslümanlar hem dünya çapında hem de Kuzey Irak'ta Sünni ve Şia olmak üzere iki mezhebe ayrılmaktadır (Gafur, 2006: 51-52).

b) Sünniler

Kuzey Irak'ın %90'ı yani nüfusun çoğunluğu Sünni mezhebine bağlıdır. Ehl-i sünnet içinde bulunan mezheplere bakıldığında bölgede yaşayanların ekseriyeti Şafii mezhebine bağlıyken az da olsa Hanefi, Maliki ve Hanbeli mezhebi mensupları da mevcuttur (Al-Kyun, 2016: 48; Gafur, 2006: 53). Ayrıca Kuzey Irak'ta bulunan tarikatların en yaygın olanları da Kadiriye⁴⁵ ve Nakşibendilik'tir.⁴⁶ Bu tarikatların her

⁴⁵ Kadiri Tarikatı: 1166 yılında Bağdat'ta ortaya çıkmıştır. Tarikatın kurucusu 1078-1122 yılları arasında yaşayan Şeyh Abdülkadir Geylani'dir. Tasavvufî bir hareket olan Kadiriye siyasi çalışmalara katılmaz (Abdul Razaq al-Gilani, *Sheikh Abdul Kadiri Gailani*, Kalem yayınevi, Dimaşk, Suriye, 1. Baskı 1994). Kadiri Tarikatı'nın kurucusu olan Şeyh Abdülkadir Geylani'nin Kürt olması nedeniyle hareketin Kuzey Irak Bölgesi'nde benimsendiği ve yaygınlaştığı düşünülmektedir (Bryar Seyid Âmin, *Tarikati kasnazani, darkawtni w gaşasandni a kurdstan*, Nwandi Kurdistan bo twejinawa la mlmlaniye w kayranakan, Ocak, 2021). Bazı kaynaklar bu tarikatın Kuzey Irak'a gelişiyle ilgili olarak 11. yüzyılın sonlarında ve 12. yüzyılın başlarından itibaren Berzinceli şeyhlerinden Seyit Muhammed Nodeyi'nin oğlu Seyit İsmail tarafından getirildiğinden, tekkelerin açılmasıyla bütün bölgeye yayılmaya başladığından söz ederler (Dr. Hüseyin Haifi, *Komalmasi kurdawari*, ikinci cilt, 1992: 60). Fakat Martin Van Bruineesen kitabında Kadiri tarikatının Kuzey Irak'a Berzince ailesinden Şeyh İsa ve Musa tarafından getirildiğini yazmıştır (Martin Van Bruineesen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, 8. Baskı, İletişim yayınları, 2013: 321).

⁴⁶ Nakşibendi Tarikatı: Bahaddin Nakşibendi'nin (1317/1388) kurucusu olduğu tasavvufî bir harekettir. Pirin verdiği prosedürlerin manevî şeyhleri tarafından uygulandığı ve dinî görevlerin yerine getirildiği bu tarikatta tarikata ilk defa giriş yapanlara "çirak kalmak için

birinin başında, kendini meşrulaştırmak için bir soyağacı kurarak soyunu peygambere, ailesine veya bir sahabeye dayandırarak saltanat sürmekte olan şeyhler bulunmaktadır. Tarikat adı altında onlarca grup ve cemaat faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu cemaatler son yıllarda daha faal ve görünür hâle gelmişlerdir (Gafur, 2006: 53). Mesela şu anda bölgenin en yaygın ve en faal tarikatlarından biri Kesnezani tarikatıdır. Bu tarikat Şeyh Abdul Kerim'in oğlu Şeyh Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Şeyh Nahro tarafından kurulmuştur. Süleymaniye'de Şeyh Muhammed'in mezarının yanında büyük bir tekke yapılmış ve uluslararası ziyaretçileri bir hayli artmıştır (Amin, 2021: 7). Kuzey Irak'ta tarih boyunca halkın, dinî vazifelerini ve dinî törenlerini intisap ettikleri tarikatlara göre yaptığı görülür. Fakat son yıllarda Selefilik akımının etkisini arttırması dinî ve toplumsal meseleler üzerinde büyük tartışma ve çatışma alanları ortaya çıkmasına neden olmuştur (Salih, 2021: 56).

Kuzey Irak'ta *Hakka*⁴⁷ *Cemaati* yeni bir dinî oluşum olarak bilinmektedir. Şeyh Abdül Kerim⁴⁸ Şadala, Kuzey Irak'taki *Hakka*⁴⁹ cemaatinin kurucusu olarak kabul

söz verildikten sonra izin almak” anlamına gelen “telkin” verilmektedir. Bu tarikat diğerlerden daha çok grupça zikir yapan bir tarikattır (Abdul Jameed bin Muhammed ElKhani, *Nakşibendi Tahliyesinde Pembe Bahçeler*, Aras yayınevi, Erbil, Irak, 1. Baskı 2002). Nakşibendi Tarikatı 1811 yılında Mevlâna Halid Nakşibendi tarafından Kuzey Irak'a getirilen ve onun talebelerinin devam ettirdiği bir tarikattır. 1779 yılında Karadağ'da dünyaya gelen Mevlâna Halid Nakşibendi 1813'te Süleymaniye'yi terk ederek Hindistan'ın Dehli şehrinde dört yıl kalmış ve orada Şah Abdullah Dehli'den Nakşibendi tarikatı terbiyesi aldıktan sonra Süleymaniye'ye geri dönüp Nakşibendi tarikatının yayılması için talebeler yetiştirmeye başlamıştır. Ondan sonra Kuzey Irak, Irak, İran, Türkiye, Hicaz, Mısır, Afganistan vs. ülkelerde adı yaygınlaşmış ve tarikat terbiyesi alan talebeleri memleketlerine döndükleri zaman tekkeler açmıştır. Mevlâna Halid Nakşibendi 9 Haziran 1827'de Şam'da vefat etmiştir (Sayid Mohammed Tahir Sayid Zada Al- Haşmi, *Tarikati nakşbandi w Mewlana Halid*, çeviren: Dliyer Mirza, Kanı Süleymaniye, matbaası, 2004).

⁴⁷ Bu hareket ismini müritlerinin zikir anında “Ya Hakk” diye bağırmasından ve Allah'ın isimlerinden biri olan “Hakk” ismine atıfla almıştır. Bu kelimenin Ehl-i Hakk'tan gelen bir kelime olduğu da düşünülmektedir (Dr. Bahattin Ahmet, *Bzwtmaway Hakka la Kurdistan, Nwandi Kurdistan bo twejinaawa la mlmlaniye w kayranakan*, 15.07.2017).

edilmektedir. Şeyh, başlangıçta *Surdash* bölgesindeki Nakşibendi tarikatı şeyhiyken, sadece dinî ve dünyevi meselelerle ilgilenmemiş aynı zamanda Nakşibendi tarikatını sosyal bağlamda yeniden düzenlemeye de çalışmıştır. Harekete bağlı müritlerin çuval giyinmesinin nedeni şeyhin 1934'te hükümet tarafında yakalanarak Kerkük'e sevk edildiğinde buna karşı çıkan müritlerin elbiselerini çıkarıp çuval giydiği ve şeyhin tutuklandığı yere kadar yürüyerek gitmeleridir (Askeri, 2008: 44). Hakka cemaatini kurmaya karar vermesi de bu çalışmalarının sonucudur. Şeyh toplumsal eşitliğe inanıyordu. Vefat edene kadar da toplumsal eşitlik için her türlü çabayı sarf etmişti. Hem toplumsal eşitlik hem de kadın-erkek eşitliğine inanan biri olarak bu cemaatteki kadınların görev ve haklara sahip olması ve sosyal faaliyetlere katılmasına da önem vermiştir (Gafur, 2006: 54). Cemaat, Şeyh Abdül Kerim Şadala'nın ölümünden sonra hareketin çoğunluğu Şadala'nın kardeşi Mama Raza'ya tabi olup az sayıda mürit de cemaatin önemli takipçilerinden Hama Sur'la⁵⁰ yollarına devam etmişlerdir. Dolayısıyla Şadala'nın ölümünden sonra

⁴⁸ Şeyh Rıza Askeri'nin oğlu Şeyh Mustafa'nın oğlu Şeyh Abdülkerim'in tam adıdır. Doğduğu köy olan Şadala ile lakaplanan Şeyh Abdülkerim Molla Ahmed Galneri'nin 1919 yılında vefat ettikten sonra Surdaş Nakışbandi tarikatının şeyhi olarak bölgede faaliyetlerine başlamıştır. Şadala'nın doğuşuyla ilgili net bir belge olmamasına rağmen 1892'de dünyaya geldiğini tahmin edilmektedir. Başta Kürtçe olmak üzere Türkçe, Farsça ve Arapça bilen Şeyh Abdülkerim 1942 yılında vefat etmiştir (Mustafa Askeri, *Awrđanawayek la Bzwtñaway Hakka*, 2. Baskı, Çaphaney Aras, Erbil, 2008).

⁴⁹ Şadala köyü Hakka hareketinin ortaya çıktığı ilk yer olarak bilinmektedir. Bu köy Kuzey Irak'ın Cafayeti vadisinde yer alan Surdaş bölgesi ve Sergalu köyünün yakınında yer almaktadır. Fakat şu anda Hakka'nın merkezinin, faaliyetlerini ve bayram törenlerini yürüttüğü Dukan kasabasına bağlı Hanak Kalakasmak köyünde ve hareketin lideri ya da şeyhinin Mama Raza'nın torunu olan Şeyh Hawre olduğu bilinmektedir (Smko Muhammed, *Aynw Kemayetiyekeñ la Kurdistan*, Çaphaney Hevi, Çpi yekem, Hewler, 201: 129).

⁵⁰ Hama Sur (Kızıl Hama), Sharbazher Bölgesi'ndeki Alan ve Siwaili'dendir. Okuma yazma bilmeyen bir çocuktü ve Şeyh Abdül Kerim'in Şadala'daki evinin çobanıydı. Şadala, Nakşibendi tarikatının lideri iken Hama Sur kendisini şeyhin takipçisi olarak görür. Ancak Şadala ile tarikat ve şeriat konularında anlaşmazlıklar yaşadığı için Şadala'dan Garmian'daki Kalaverut köyüne gider ve etrafında bir grup insan toplanır. Bunları diğerlerinden farklı kılan sigara ve çay içilmemesi, normal ve sade giyinilmesi, sakal bırakılması ve çocuk doğurulmaması gibi uygulamalardır. Çocuk doğurulmaması kuralının

cemaatin iki ana gruba ayrıldığı söylenebilir (Askeri, 2008: 476). Mama Rıza, Hakka Hareketini dinî olmaktan çıkartarak siyasi ve sosyal reformu savunan bir harekete dönüştürmesinde ve cemaatin ilkelerinin pekiştirilmesinde büyük bir rol oynamıştır. Bu yüzden Mama Raza kardeşlik, hak, dayanışma, kadının özgürlüğü, ahlak, adalet ve organizasyon gibi temel konularda cemaatin ilkelerini belirleyerek hareketi yeniden canlandırmıştır (A.g.e: 6). Cemaatin Kuzey Irak'ta faaliyetleri ve törenlerini hâlâ sürdürmesine rağmen önceki dönemlerdeki kadar güçlü olmadığı görülmektedir (Gafur, 2006: 54). Bunun da sebebi yukarıda belirtildiği gibi Şeyh Abdül Kerim'in öldükten sonra hareketin farklı gruplara ayrılmasından dolayıdır. Bu yüzden cemaatin tekkesi Şadala köyünden Kalakasmak köyüne getirilmiştir. Şu anda sadece bayramlar ve özel günlerde bir araya gelen az sayıdaki yaşlı cemaat üyesi ve sevenlerinden oluşan küçük bir topluluk haline gelmiştir (Muhammed, 2011: 129).

Kuzey Irak'ta nüfusu Sünnilere kadar olmasa da Kerkük, Hanekin ve Mendeli bölgelerinde Şia⁵¹ mezhebinin varlığı bulunmaktadır (Hama Emin, 2014: 233). Şiilik dinî ve siyasi bir akım olarak Hz. Muhammed'in ölümünden hemen sonra onun yerine halife olarak amca oğlu Hz. Ali'nin geçmesi gerektiği düşüncesini temel almaktadır (Demir & Acar, 1992: 212). Kuzey Irak'taki Şiiler Kürt, Türkmen, Arap ve diğer etnik azınlıklar arasında az sayıda bulunmaktadır. Dolayısıyla Kürtlerin Şia'ya mensup olanlarının çoğunluğu Feyli⁵² Kürtlerden oluşmaktadır (Hama Emin, 2014: 233).

doğal sonucu olarak kendilerinden sonra bu fikirleri devam ettiren bir kuşak olmamasından dolayı harekete mensup son kişinin de 1988'de öldüğü söylenmektedir (Smko Muhammed, *Aynw Kemayetiye kan la Kurdistan*, Çaphaney Hevi, 1. Baskı, Erbil 2011: 129).

⁵¹ Şia kelimesi İslam literatürüne bakıldığında bir işin sağlamlaştırması ve ortaya koyması için bir kimsenin etrafında toplanarak desteklenmesi ve yardım edilmesi anlamına gelmektedir (Mustafa Öz, *Şia*, TDV İslam Ansiklopedisi, 39.Cilt, 2010: 111 <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia>).

⁵² Kimlere Feyli denildiği ve bu kelimenin kökeniyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Genel olarak Kürtlerin bir kısmına Feyli denilmektedir. Bunların çoğunu Şia mezhebine bağlıdır. Kimi görüşe göre Irak ve İran sınırları arasında yaşayanlar file benzetildiği için kimi görüşe ise isyancı anlamında Feyli denilmektedir (Özkan Gökcan, *Ortadoğu'da bir Kürt topluluğu: Feyliler*, ternatif politika, cilt 6, sayı 3, Aralık 2014: 364).

c) Diğer dini azınlıklar:

Yukarıda belirtildiği gibi Kuzey Irak bölgesinin neredeyse tamamında Sünni ve Şafii Müslümanlar yaygın olarak görülmektedir. Bunun dışında dinî azınlık olarak Hristiyan, Yahudi, Zerdüşti ve Yezidiler olmak üzere bölgede birçok diğer din mensubu da vardır. Başka bir deyişle söylemek gerekirse Kuzey Irak'ta birçok din bir arada yaşadığı için bölgede birçok inancın ortaya çıkış kaynağı olarak görülmektedir (Omarkhali, 2014: 15; Yoldaş, 2018: 10). Bu dinî azınlıklar KIP'nin çıkardığı anayasaya göre⁵³ haklarını almaktadırlar⁵⁴. Ayrıca bunların tarih boyunca bölgedeki varlıklarını sürdürmelerine rağmen zaman zaman siyasi, dinî ve sosyal sebeplerden dolayı sayılarının değiştiğini ve geçmişteki nüfuslarının günümüze nazaran daha fazla olduğunu belirtilmesi gerekmektedir. Dünyanın her yerinde anayasalarda azınlıkların haklarını işaret eden maddeler bulunurken genel anlamda bu maddelerin hakkıyla uygulandığı söylenemez. Aynı şekilde bu durum genel olarak Irak ve özellikle Kuzey Irak için de geçerlidir. Fakat bunun da belirtilmesi gerekir ki son yıllarda özellikle 2003 yılından itibaren Kuzey Irak'ta azınlıkların haklarını yerine getiren bir hükümetin üstün çabaları görülmektedir (Omarkhali, 2014: 19).

Bölgedeki dinî azınlıkların bazılarının geçmişte bir varlıkları söz konusu olsa da günümüzde hem sayısal hem de faal olarak görünmez hâle gelmişlerdir. Mesela İsrail Devleti kurulmadan önce dünyada olduğu gibi genelde Irak ve özellikle Kuzey

⁵³ 2. Kısım Temel Haklar ve Sorumlulukların 20. ii. Maddesinde etnik başta olmak üzere din, dil, cins, renk, vs. konulara bakmadan herkesin kanun önünde eşit olduğu açıkça yazılmıştır “*Kürdistan Bölgesi'nin vatandaşları ırk, renk, cins, dil, etnik köken, din ya da ekonomik statü bakımından aralarında hiçbir ayırım olmaksızın, hakları itibariyle kanun önünde eşittir*” (Kürdistan Bölgesi Parlamentosu, *Kürdistan Bölgesi Anayasa Projesi*, 24.06.2009 tarihinde onaylandı, 1.Kısımın 20. Maddesi: 17).

⁵⁴ Kuzey Irak Diyanet Bakanlığı'nın verdiği karara göre bundan sonra Hristiyan, Yahudi, Zerdüşti ve Yezidiler olmak üzere bölgede yaşayan tüm dinî azınlıkların Diyanet Bakanlığında vekili bulundurma hakları vardır(Hoşmend Sadık, *Ba resmi bryarek masihi, yahudi, zerdeşti w yezidi nweneryan debet*, 22.08.2015, <https://www.basnews.com/so/babat/210854?fbclid=IwAR214HuAGUu0Tr1DIHvBb25I8e-HEXruKoWISXcruh2VMBmT29AwT9-U-UA>).

Irak Bölgesinde bulunan Yahudiler, 1948 yılında Yahudi devletinin kurulmasıyla birlikte dünyanın her yerinde bulunan Yahudilere yeni devlete gitmeleri için bir çağrıda bulunulmuştur. Dünyadaki Yahudiler nasıl barındıkları yerlerden kalkıp yeni devlete gitmeye karar vermişlerse, aynı şekilde Kuzey Irak'taki Yahudiler de yapılan davete karşılık vermiş ve bölgeyi terk ederek İsrail'e gitmişlerdir (Hakim, 2016). Bu bakımından İsrail'de Kuzey Irak'tan gelenlerin olduğundan hiç şüphe edilemez. Bazı tahminlerine göre Kuzey Irak'tan gelen yaklaşık 90.000'e yakın Yahudi bulunmaktadır (Siverekli, 2005: 66). Yahudilerin Kuzey Irak Bölgesine gelişine ilgili net bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklara göre Babil kralı Filistin'deki Yahudileri esir alarak Kuzey Irak'ın Erbil, Musul, Süleymaniye ve Kerkük gibi bölgelerine yerleştirmiştir. Genel olarak Yahudiler ticaret ve özellikle kuyumculuk işiyle uğraşmıştır (Marufoğlu, 1998: 83). Kuzey Irak'taki Yahudileri nüfusu hakkında KBİK'nin verdiği bilgilere göre 25-30 bin kişi arasındadır. Fakat 1947 yılı resmî istatistiklerine göre Erbil'deki Yahudilerin sayısı 3.109, Kerkük valiliğinde 4.042, Musul valiliğinde 10.345, Süleymaniye valiliğinde 2.271 ve Diyala valiliğinde 2.851 kişi yerleştirilmiştir. Fakat şu anda Yahudilerin sayısı o kadar azdır ki Kuzey Irak'ta Yahudi olup olmadığı bilinmez durumdadır (Karadağlı, 2019).

Kuzey Irak'taki bir diğer azınlık Hristiyanlardır. Bölgedeki Süryânî, Keldânî, Asuri ve Ermenilerin⁵⁵ neredeyse tamamı Hristiyanlığa bağlıdırlar (Marufoğlu, 1998: 78). Tarihçiler bu bölgede M.Ö. 2000 yıllarında Keldânî ve Asuri'ler tarafından kurulan devletler olduğunu, İslam ordusu Kuzey Irak'a girmeden önce burada yaşayanların tamamının Hristiyanlardan oluştuğunu ve Sâsânî döneminde bölgenin çoğunluğunun da bu inanişâ mensuplar olduğunu ileri sürmektedir (A.g.e: 49). Yukarıda da belirtildiği üzere Kuzey Irak'ta yaşayan dinî azınlıkların sayısı gittikçe azalmıştır. Bu sebeple bazı tarihî kaynaklara göre Hristiyanların İslam'dan önce bölgede varlıkları söz konusudur. 1957 yılında yapılan nüfus sayımına göre bölgenin sadece %6'sını Hristiyanlar oluşturmuşken 1977'de uygulanan Irak siyasetinden dolayı bu oran %3'e düşmüştür. Hristiyanlar çoğunlukla Duhok'un Sümeyl, Dosky ve Zavete;

⁵⁵ Bazı kaynaklara göre Ermeniler Hristiyan olmadan önce putperest idiler (Smko Muhammed, *Aynw Kemayetiye kan la Kurdistan*, Çaphaney Hevi, 1. Baskı, Erbil, 2011: 119).

Erbil'in⁵⁶ Ayınkawa ve Şaklava; Koya kazasının Harmota bölgelerinde yaşamaktadırlar (Hama Emin, 2014: 234).

Kuzey Irak'ta yaşayan ve varlığını sürdüren bir diğer dinî azınlık ise Yezidilerdir⁵⁷. Martin Van Bruineesen (2013: 45). Yezidilerin neredeyse tamamen Kürtlerden oluştuğunu ve onlara mahsus bir dinî azınlık olduğunu dile getirmiştir. Yezidilerin sayısının tam olarak ne kadar olduğuna dair net bir belge olmamasına rağmen tahminlere göre dünyadaki sayıları 600.000'e yakındır. Başta Kuzey Irak olmak üzere Türkiye, Suriye, İran, Ermenistan, Gürcistan ve Avrupa'nın bazı ülkelerinde dağınık olarak yaşarlar (Omarkhali, 2014: 24). Kaynaklara bakıldığında genel olarak Yezidiliğin ortaya çıkışıyla ilgili iki görüş karşımıza çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar bu dinin kaynağının İslam olduğu ve İslam'dan sonra ortaya çıktığını ileri sürerken (Bozan, 2019: 131), bazıları ise Zerdüştlük bölgenin bir dini olduğundan hareketle Zerdüşti dinine dayandığı, İslamiyet'in gelmesiyle birlikte İslam'ın bazı temel ilkelerinin Yezidiliği etkilediği ve bu etkinin Yezidiliği dönüştürdüğünü iddia etmişlerdir (Haifi, 1992: 217). Ayrıca Yezidilere bakıldığında Heteredoks olan dinler arasında yer aldığı görülmektedir (Deliceoğlu, 2006: 6). Kuzey Irak'taki Yezidiler genel olarak Şengal ve Şekan kasabaları ile Zımar, Tkef, Alkuş nahiyeleri, ayrıca Musul, Erbil ve Süleymaniye gibi şehirlerde barınmaktadır. 1957 yılında yapılan nüfus sayımına göre Yezidiler Kuzey Irak nüfusunun %3,5'ini oluştururken 1977'de

⁵⁶ Erbil'deki Ayınkawa ve Şaklava bölgelerinde yaşayan Hristiyanların çoğunluğu Kanilerdendir (Abdullah Gafur, *Atmo-demografi başwri Kurdistan*, çaphaney wazareti parwarda, çapi yekem, Hawler, 2006: 58).

⁵⁷ Yukarıda (yukarıda herhangi bir bilgi yok. Bu kelimeyi kaldır ya da yukarıda gerçekten Yezidilerle ilgili bilgi vermiş ol) Yezidiliğin İslam'dan ve Kürtlerden ya da İran'ın eski dinlerinden geldiği hususunda iki görüşten bahsedilmektedir. Yezidi dininin Kürtlerden ya da İran'ın eski dinlerinden geldiğine inananlara göre Yezidi kelimesi Farsça (Yezid) kelimesinden gelmiş ve Yezidilikte Şeytan kutsal olarak kabul edildiğinden Şeytan'a tapanlar anlamında kullanılmıştır. Fakat bu dinî cemaatin İslam'dan sonra ortaya çıkan İslami bir cemaat olup zamanla dinin ilkelerinden saptıklarını iddia edenlerin kanaatlerine göre Basra'da bulunan ve daha sonra İran topraklarına yerleşen Yezid bin Ebi Anisa'ya ya da Muaviye'nin oğlu Yezid'e atfen bu ismi almıştır (Ahmed Taymur Paşa, *al'ayzidiuwn wa'usuluhim muasasat hindawiun liltaelim walthaqafa*, Mısır, 2012 – Rıza Salim Dvud, *Aqaliyet yazidiyet fi İraq* (dirasat fi aljughrafia alsiyasia), Madad Al-Adab Mucela, 2019).

Irak'ın uyguladığı siyasetten dolayı bu oranın %3,2'ye düştüğü görülmektedir (Hama Emin, 2014: 235).

Yezidilik'te “Lâleş”⁵⁸, kutsal kitapta yer aldığı ve Şeyh Adın⁵⁹ Mezarlığı olduğu için çok kutsal sayıldığı ve tapınak olarak kullanıldığı görülürken “Clive” ve “Msahafi Raş”⁶⁰ adlı kutsal kitapları bulunmaktadır (Ezdeyi, 2002: 68). Bununla birlikte Yezidilikte genel olarak dünyada biri iyi ve diğeri kötü iki gücün olduğuna inanıldığı, Yezid ve Cem olmak üzere sadece iki bayramları olduğu ve sınıfsal

⁵⁸ Lâleş Yezidilerin büyük tapınağı ve kutsal yeridir. Lâleş Şengal zincir dağlarında bulunan Şeyhan şehrinde yer almaktadır. Bu tapınakta Şeyh Adın ve oğlu Şeyh Hasan'ın mezarlığı bulunmaktadır. Yezidiler dualarını, isteklerini ve dinî törenlerini yapabilmek için burayı ziyaret ederler. Binanın üstünde bulunan üçgen şeklindeki kule Yezidilerde gündüz ve güneş anlamına gelir (Smko Muhammed, *Aynw Kemayetiyeke la Kurdistan*, Çaphaney Hevi, çapi yekem, Hawler, 2011: 23).

⁵⁹ Al-Umavi olarak bilinen Şeyh Adî Bn Müsâfir Hakkârili olup h. 467- 557 yıllar arasında yaşamıştır. Baalbek'te bir evde doğmuş, Şam'da annesinin himayesinde büyümüş, ilk eğitimini ülkesinde almış, daha sonra ilim talebesi olarak ülkeyi gezmiştir. Mekke ve Medine'deki Hicaz âlimlerinin tedrisatı altında aldığı eğitimler nedeniyle bir müddet mukaddes topraklarda kaldı. Orada Şeyh Abdülkadir Geylani ve bir grup mutasavvıfla tanıştı ve ardından Irak'a, ülkesine giderek Bağdat, Musul ve Erbil'i ziyaret etti. Lâleş'te bulunduktan sonra Musul'a yerleşti ve burada birçok eser yazdı; halk onda züht, ilim ve takva gördüğü için onu izledi. (İbnü'l-Mustafi el-İrbli, *Tarhi-i Erbil*, Yayıncı: Kültür ve Enformasyon Bakanlığı, Al-Rasheed yayınevi, Irak 1980 – İmam Al-Zahabi, *Hanedanlık alimleri biyografisi*, 20. Cilt, Yayıncı Al-Resala Vakfi, üçüncü baskı, 1985). Yezidiler için Şeyh Adî'yi o kadar çok severler ki onu tanrı seviyesinde kadar görürler (Mehemet Ali Sultani, *Raparini Alawyekeni Zakroz yan Alekolinaweyeki mejwi lasar Ahli- Hak*, wargerani: Hasan Abdülkerim w Kemal Reşit, çapi yekem, Çaphaneyi wazareti kştukal w awdwri, Süleymaniye, 2003: 9).

⁶⁰ Cilve kitabı, Arapça diliyle yazılan, 5.000 kelime ve duadan oluşan ve Şeyh Adın tarafından yazılan bir kitaptır. Msahafi Raş'ın ise daha ayrıntılı olduğu, Kürtçe yazıldığı ve 1195 yılında Şeyh Adın'ın oğlu Şeyh Hasan tarafından yazıldığı görülmektedir. Mushafi Reş evrenin oluşumu, dinî retüeller, öteki dünya hakkındaki soru ve cevaplar ve dinî törenler hakkında bilgi veren kutsal bir kitaptır (Mihrdad Ezdeyi, *Aynw Kemayetiyeke la Kurdistan*, çeviren: Kameran Fehmi, çapi yekem, Süleymaniye, 2002: 69).

tabakaların bulunduğu görülmektedir (Gafur, 2006: 58). Yezidilikte su, ateş, toprak ve havaya kutsal şeyler olarak bakılmakla beraber sadece tanrı olduğuna inanırlar. Bu Tanrı tarafından ise yaşadığımız dünya yaratılmadan önce yedi melek ya da ilah yaratılmış ve bunların öncülüğünü yapan meleğe Tavus (Tavus Meleği) denilmiştir (Omarkhali, 2014: 129).

Yezidiliğin en ilginç özelliklerinden biri, bir kişi doğuştan Yezidi olmadığı ya da ebeveynin birisi Yezidi olmak istediğinde bu isteğinin kabul edilemez olmasıdır (Akpınar, 1995: 42). Ayrıca Yezidilikte nasıl ki bireyin annesi ya da babası Yezidi olmadan Yezidiliğin üyesi sayılmazken, aynı şekilde birinin Yezidi dininden çıkıp başka bir dine inanması da kabul görmemektedir. Başka bir deyişle Yezidiliğe mensup olan bir birey dinini değiştirmek istediğinde isteği kabul edilmez ve öldürülür. Yani Yezidilikte din değiştirme yoktur (Omarkhali, 2014: 21). Bunlarla birlikte Yezidilikte genel olarak emir, baba şeyh, pir, kaval, fakir, göçek ve mürit olmak üzere çeşitli sosyal sınıflar bulunmaktadır. Yezidilik üzerine yazılan kaynaklar incelendiğinde sınıf değiştirmenin mümkün olmadığı görülmektedir. Üstelik emir statüsünün sadece Şeyh Adın'ın ailesine ait olduğu, baba ve şeyh statüsünü sadece bunlardan doğanların alabildiği, pir statüsüne çıkmak için Şeyh Adın'ın müritlerinin ailelerinden gelmesi gerektiği ve en alt sınıfın ise müritler sınıfı olduğu görülmektedir (Aydın, 1988: 68-69; Omarkhali, 2014: 130).

Bölgede az sayıda olsa da dinî azınlık olarak sayılan Zerdüştilerin bulunduğu da belirtilmelidir. Kuzey Irak'taki Zerdüştilerin bölgenin en eski dinlerinden biri olarak sayıldığı görülmektedir (Medyalı, 1991: 15). Zerdüş'tün doğduğu yer ve tarihle ilgili net ve kesin bir belge olmamasına rağmen çoğu kaynaklarda M.Ö. 600'lü yıllarda İran'ın kuzeyinde yer alan bir bölgede dünyaya geldiği ve bu bölgede yaşadığı ileri sürülmektedir (Niechci, 2014: 274).

Zerdüştlük üç temel üzerinde kurulmuş bir inançtır. Bu üç temel iyi düşünce, güzel söz ve iyi eylemdir. Bunlar her zaman kendi görüşlerine göre insanoğlunun en yüksek vicdanı olan Zardashtis'in sözleriyle söylenir. Dolayısıyla bu üç ilkeyi içinde barındıranlar Ahuramazda tarafından sevilecektir. Aksine, bu üç ilkeye sahip olmayanlar kötüler tarafından sevilecek ve cehennem ateşine gireceklerdir (Karadağlı, 2013: 255). Üstelik Ahuramazda yani yaratıcı ve iyi ruhtan sonra ikinci şahıs Zerdüş'tür yer almaktadır. Zerdüş'tlerin inançlarını dayandırdığı ve kutsal

olarak kabul ettiği kitap *Avesta*'dır.⁶¹ *Avesta*'ya bakıldığında Zerdüşt'ten kurucu olarak bahsedilmediği, onunla birlikte Zarathushtra Spitama ve Spitama gibi isimlere de yer verildiği görölmektedir. Ancak süreç içerisinde kurucu olarak Zerdüşt ismi üzerinde anlaşılmıştır. *Avesta*'nın yazım dilinin eski Pehlevice olduğunda içindekileri anlamak çok zordur (Azizi, 2009: 36).

Bzai araştırmacılar Zerdüştölük'te güneşe karşı namza kılındığında, Ahuramazda ve Ahrimen olmak üzere iki ayrı güç olduğu için bu dinin çok tanırlı bir din olduğunu ve bu inançların şirk sayıldığını dile getirdiler (Şeriati, 2005: 50; Sezer, 2011:54). Buna karşı bazı araştırmacılar ise güneşe namaz kılmanın onun tapınma anlamına gelmediği aksine Zerdüştölük'te güneş Ahuramazda'nın simgesi olduğundan tapınmanın da Ahuramazda'ya yapıldığını ileri sürmektedirler (Karadağlı, 2013: 266).

Zerdüştlük akımına karşı duyulan ilginin, son yıllarda hem iktidarda olanlar hem de halklar nezdinde artarak devam ettiği ve Zerdüştlüğün özellikle Süleymaniye bölgesinde daha çok ön plana çıkarılmaya çalışıldığı görölmektedir. 2015 yılından itibaren Zerdüştölükle ilgilenmeye başlayan İKBY'nin Diyanet Başkanlığı Süleymaniye ofisinde Zerdüştlük temsilcisi bulunmaktadır. Ayrıca okullarda İslam dini dersi yerine dinler dersi adı altında Zerdüştlük de bir din olarak öğrencilere öğretilmektedir. Bu gelişmelere bakıldığında genel olarak bölgedeki kadim dinlerin ve özellikle Kürtlerin eski dinlerinin yeniden canlandırılmaya çalışılmasının sebebi iktidar gücünün sekülerlerin elinde bulunmasıdır (Sular, 2021: 102).

1.3. Halepçe'nin Tarihi: Siyasi, Ekonomik, Kültürel ve Dini Gelişmeler

Bu araştırma Kuzey Irak'ın Halepçe bölgesinde bulunan Kakai cemaati üzerine bir araştırma olduğu için tarihsel süreç içerisinde Halepçe'deki siyasi, ekonomik, kültürel ve dini gelişmelere odaklanılması gerekmektedir.

⁶¹ *Avesta* kelimesiyle ilgili kitap çok zor bir dille yazıldığı için bilinmez anlamına gelir. Üstelik bu anlamla birlikte temel, yapı, ilkel ve gerçek metin anlam içermektedir (Celil Abasi, *En eski Kürt Şarkılarının Avesta*, 1. Cilt, Gatlar, 1. Baskı, Eğitim Bakanlığın Matbaası, 2003).

Kuzey Irak'ın en eski ve önemli şehirlerinden biri olan ve Süleymaniye şehrinin yaklaşık 80 km güneydoğusunda yer alan Halepçe, Irak'ın kuzeydoğusunda ve İran-Irak sınırında yer alan bir şehirdir (Sıdk, 2008: 8). Kaynaklarda Halepçe kelimesinin kökenine dair farklı görüşler bulunmaktadır.⁶² Bazılarına göre Halepçe'nin yer aldığı bölgenin hava durumu ve yer şekilleri açısından Suriye'deki Halep şehriyle neredeyse tamamen aynı ya da aralarında büyük benzerlikler olması nedeniyle bu bölgeye Halep denilmiştir. Halep kelimesinin telaffuzunun bölge sakinlerine zor gelmesinden ötürü zamanla bu kelime Halepçe'ye dönüşmüştür. Bazıları ise geçmişte Halepçe bölgesinde erik ağacının bol olması ve erik kelimesine Kürtçe dilinde *Haluja* denilmesinden dolayı oraya gidip gelen herkese *Haluja* denildiğini ve bu kelimenin zamanla *Halepçe*'ye dönüştüğünü ileri sürmüştür (A.g.e: 9).

Halepçe'nin kuruluşuyla ilgili net bir belge bulunmamaktadır. Bazı tarihçiler tarafından Halepçe'de bulunan Pir Muhammad Mahallesinin tarihi özellikleri nedeniyle şehrin tarihi Sümerlere kadar götürülmüştür (Abdullah, 2005: 6). Kürt tarihçisi Mehmet Emin Fayzi Beg'in *Kürt ve Kürdistan tarihi* isimli kitabındaki bilgilere bakılırsa İslam'dan önce de adı Halepçe olmayan ve Irak-İran arasında ticaret köprüsü olan bir başka şehrin varlığı söz konusudur (Beg, 2006). Halepçe'nin tarihiyle ilgili çalışmalar yapan araştırmacıların çoğu Halepçe'nin çok eski bir yerleşim yeri olduğu fakat bazı nedenlerden dolayı bir süre boş kaldığı, 1700 yılında önce 13 ailenin, daha sonra ise yaklaşık 20 Yahudi ailesinin gelip Takia Camii civarına yerleşerek şehri yapılandırdığı konusunda hemfikirdirler. Ondan sonra Caf⁶³ aşiretinin Halepçe'ye gelmesiyle şehir daha da genişlemiş ve büyümüştür (Sıdk,

⁶² Bu konu hakkında daha fazla bilgi almak için (Adil Sıdk, Halepçe (1889-1930): *Halepçe (1889-1930): Lekolinawayeki mejuyi siyasiye*, Çaphaney Nuser, Çpi yekem, Süleymaniye 2008), (Hâkim Molla Salih, *Halepçe le Amizi mejuda*, çaphaney çuarçıra, çapi duem, Süleymaniye, 2011), (Bekir Hama Sıdk, *lapareyek la mejuy Halepçe (1958-1970)*, Süleymaniye, 1997) ve (Hawram Ali Tofik, *Halepçe, karesati kimyabarani sali1988*, çaphaney wazareti perwarde, Hewler, 2000). Gibi kaynaklara bakılabilir.

⁶³ Caf aşireti en büyük ve ünlü Kürt aşiretlerinden biridir. Caf aşireti mensupları aslında Halepçe'nin güneydoğusundaki Jwanro kasabasında ikamet ederler. Caf aşiretinin, Ardalan Krallığı'nın yönetimi altında olmasına rağmen bölgeyi bağımsız olarak yönetme isteğinden dolayı aşiret ile Ardalan güçleri arasında çatışmalar vuku bulmuş ve sonuç olarak çok sayıda aşiret mensubu ile liderleri de öldürülmüş ve aşiretten geriye kalan unsurlar Şehrizor

2008: 14). Kaynaklara göre Halepçe, Irak'ın eski şehirlerinden sayılan Necef şehriyle birlikte aynı tarihte bölgenin ilk iki şehri olarak merkezî bir kaza olmuştur. 2017 yılında Osmanlı arşivlerinde (İstanbul) bazı araştırmacılar tarafından bulunan Halepçe'yle ilgili bir belgede ilk defa 24.11.1869 yılında Osmanlı Devleti'nin resmî fermanyla kaza olduğu belirtilmiştir (Salah, 2017: 112). Ayrıca önceki bölümlerde Kuzey Irak toplumunun aşiretlerden oluşan bir yapıya sahip olduğu belirtildiği gibi aynı şekilde Halepçe de bu yapının bir parçası olarak kuruluşunda aşiretlerin başat faktör olduğu bir yerleşim yeridir (Kanbolat, 2011: 8).

Caf aşireti liderlerinden Hama Paşa öldürüldükten sonra büyük oğlu Mahmut Paşa 1869'da Osmanlı Devleti tarafından hem Caf aşiretine lider hem de Halepçe'nin ilk kaymakamı olarak seçilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti, halkın Mahmut Paşa'nın yaptıklarından şikâyetçi olmasından dolayı Mahmut Paşa'yı resmî bir emirle 1889'da Halepçe Kaymakamlığından azletmiş ve yerine ondan iki yaş küçük kardeşi Osman Paşa'yı atamıştır (Bağ, 1995: 66-68). Dindar ve ılımlı bir kişiliğe sahip olan Osman Paşa döneminde Halepçe yeniden yapılandırılmış, artan hizmetler ve yapılan çalışmalarla ekonomik açıdan daha da gelişmiştir. Osman Paşa Halepçe yerleşik bir yönetim merkezine sahip olmasına rağmen yaptığı sefer ve yolculuklardan ötürü merkezde çok az oturmuş, bu yüzden daima onun yerine eşi Adile Hanım paşanın işlerini vekaleten yürütmüştür (Zandi, 2007: 298). Bu yüzden 1909 yılında Adile

bölgesine göç etmek zorunda kalmışlardır (Mahmut Aziz Hasan, *Sebarek ba aşireti caf w handek la tirekani*, Nevres matbaası, Süleymaniye, 1985: 10). Halepçe şehri o zamanlar Caf'ın merkeziydi. Yani Caf aşireti Halepçe nüfusunun dörtte üçünü oluşturuyordu. Caf aşireti Müslümandır ve Şafii mezhebinin takipçisidir. Caf aşireti birkaç boydan oluşan bir kabiledir ve hâlâ Kuzey Irak'taki en büyük aşiretlerden birisidir. Dolayısıyla (Haruni, İsmail Uzeyi, Mikaili, Reşubori, Tarhani, Şatri, Sadani, Badahi, Başki, Amale, Yusuf Cani, Nevroliyy, Kemali, Yezdan Bahşı, Tavgozi, Galali, Pştamala, Beseri, Yarveysi, Şeyh İsmail'i, İsayi ve Sofivend) Caf'ın en önemli kabileleridir (Mehmed Emin Feyzi Beg, *Xulasey Tahrihi Kurd w Kurdistan, phaney wazareti parwarda*, Süleymaniye, 2006: 128-129). Nevroliyy ve Yezdan Bahşı ilk iki kabile olarak tamamen yerleşti ve göçe son vermiştir (Keyvan Anvr Azad, *Hozakani bashuri Kurdistan*, Govari Peyvin, no: 9, Süleymaniye, 2000 s182). Daha fazla bilgi almak için şu kaynağa bakılabilir: (Halid Mahmut Kerim, *Dawlati Osmani w aşiretakani başwri Kurdistan*, çapi yekem, Süleymaniye, 2012: 96).

Hanım⁶⁴ paşa öldükten sonra Caf aşiretinin gücünü eline geçirmiş ve Kuzey Irak tarihinde ilk kadın⁶⁵ olarak Irak'a İngilizler gelene kadar Halepçe'nin kaymakamlığında bulunmuştur (Sıdk, 2008: 38; Beg, 2005: 128-129). Genel olarak Halepçe'nin şekillenmesinde Caf ailesi oldukça fazla çaba göstermiştir. Caf ailesi bina tasarımlarına ve köşkler yapılmasına çok önem vermiştir. Bu bakımdan Şakır Fettah *Ne Gördüm (Çim Di)* (2003: 207) adlı kitabında 1933'te Halepçe'de gördüklerini şöyle anlatıyor: "*Halepçe'ye giden her kimse, Avrupalı tarzda dekore edilmiş ve ancak Avrupa şehirlerinde görülebilecek evler görecektir. Bu evler Halepçe ve Caf zenginlerine aittir. Bu şehirde yaşam Avrupa tarzıdır*".

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla 1910'dan itibaren Irak bağımsız bir ülke gibi davranmaya başlamıştır. Halepçe Irak ülkesi içeresindedir. İmparatorluğun çöküşten sonra İngilizler ülkeye, özellikle Halepçe'den dolayı başka bir gözle bakıyor ve ilgileniyorlardı. İngilizlerin gelmesiyle Halepçe yönetiminde değişiklikler

⁶⁴ Bu bakımdan Adile Hanım'ın evinde bir süre hizmetçi olarak kalan ve İran'daki Kürtleri tanıtan İngiliz Komutan Mecerson Adile Hanım hakkında şöyle yazmaktadır: "*Gerçekten Müslümanlarda öyle bir kadın görmedim, o kült bir liderdi. Nadiren öyle deha ve eşitsiz bir kadın bulunur*" (Migerson Mirza Gholamhossein Shirazi, *Rehlat siriyaat iilaa bilad ma bayn al nahrain wa kurdistan*, 1.cilt, Tarcuma: Fuad Jameel, matbaeat Baghda, 1970: 276). Ayrıca Kürt seyyahı olarak bilinen Şakır Fettah, *Ne Gördüm* dlı kitabında 1933'te Halepçe'ye gelmiş ve onunla ilgili şöyle yazmıştır: "*Halepçe'ye giden her kimse, Avrupa'nın dekore edilmiş şehirlerinde bir şehir görmüş gibi bir ev kuyruğu görecektir. Bu evler Halepçe ve Caf zenginlerine aittir. Bu şehirde yaşam Avrupa tarzıdır. Burada kadın ile erkek arasında var olan eşitliği Kuzey Irak'ın her yerinden daha fazladır. Üç gün burada kaldık fakat gördüğü şey Halepçe'nin Yahudileri ve kadınları her yerden daha serbesttirler*" (Şakir Fettah, *Aweneyi jinm, gashti Hawraman w Halabja (1933)*, rexxstn w lekolinaway: Ahmet Sayid Ali Barznci, çaphaney wazareti parwarda, çapi yekem, Hawler, 2003, s.209). Adile Hanım'ın hayatıyla ilgili bu kaynağa bakılabilir.

⁶⁵Şu anda da Halepçe kaymakamlığı başta olmak üzere Halepçe üniversitesi rektörü, Halepçe insan hakları genel ofisi müdürü, Halepçe veteriner müdürü, Halepçe sağlık genel müdürlüğü sözcüsü, Halepçe ortak komitelerinin başkanı, Halepçe belediyesi genel başkanı gibi görevler kadınların elindedir ve onlar tarafından yönetiliyor (Zemen Halabjey, *La Halabja jnan poteki tri idari wardagrñ*, 24.05.2021, Rojnamey zaman, <https://www.zamenpress.com/Details.aspx?jimare=45439>).

olmuştur. Çünkü İngilizler Halepçe'nin yönetim şeklini değiştirerek Süleymaniye'den ayrılmasını ve özel bir bölge olarak kabul edilmesini istemişlerdir (Ali, 2019: 110). Fakat 1950'ye kadar şehirde değişiklikler görülmezken, o tarihten sonra 1970'e kadar birkaç köy kasabaya, birkaç kasaba kazaya dönüştürüldükten sonra Halepçe daha da büyümüştür (Sıdk, 2008: 110). Halepçe coğrafi konum olarak Irak ve İran sınırında yer aldığından Irak ile İran arasında gerçekleşen 8 senelik savaş Halepçe'nin daha da fazla etkilenmesini de beraberinde getirmiştir (Mine, 1999: 205). Savaş boyunca Irak hükümetinin Halepçe üzerindeki yıkıcı müdahalesi, şehir halkının tamamının yok edilmesi amacıyla şehre 16.03.1988 tarihinde hava unsurlarını kullanarak yaptığı kimyasal saldırıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Bu saldırıda beş dakika içerisinde bebek, çocuk, genç, kadın, erkek ve yaşlılardan oluşan 5.000 kişi ölmüş; bununla beraber şehirdeki evlerin çoğu yerle bir olmuş ve öldürülmekten kurtulan halk şehri terk ederek İran'a kaçmışlardır (Tofik, 2000: 15). Bazı araştırmalara göre kimyasal saldırı nedeniyle yaklaşık 70 bin kişi Halepçe'den İran'a göç etmek zorunda kalmıştır (Muhammed, 2004: 148). İran-Irak savaşı boyunca şehrin maruz kaldığı saldırılar nedeniyle sadece bir şehir tahrip olmamış, binlerce insan da ölmüştür. Ayrıca geride kalanlarda psikolojik rahatsızlıklar ve kimyasal saldırının tesiriyle başka bazı sağlık sorunları da ortaya çıkmış ve akıbeti belli olmayan birçok kayıp insan raporlanmıştır. Şehrin karşı karşıya kaldığı saldırı dalgasının bir sonucu olarak hayatını kaybedenler ve şehirden göç etmek zorunda kalanlar nedeniyle şehrin demografik yapısında bir değişim olduğu görülmektedir. Halepçe'nin yaşadığı kimyasal saldırı her yıl 16 Mart tarihinde anılmaktadır (Hüseyin, 2017: 16).⁶⁶

Halepçe kuruluşundan itibaren savaşlar ve hükümet politikalarından ötürü hep gerginlik içinde yaşarken 1991'den özellikle de 2003'teki ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra ekonomik olarak gittikçe gelişmiştir. Halepçe 142 yıldır gösterilen büyük çabalardan sonra 2015 yılında il olmuştur (A.g.e: 36).

Yukarıda da değinildiği gibi genel olarak Halepçe'de sosyal hayat açısından bakıldığında çoğunluğunun Müslüman olduğu ve sosyal yapının aşiretler üzerinde

⁶⁶ Halepçe'ye yapılan kimyasal saldırının etkileri hakkında (Omed Nasih Sharif, *Halepçe'ye Yapılan Kimyasal Saldırıda İran'ın Rolü* (1988), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, Van, 2018), kaynağa bakılabilir

kurulduğu için sıkı bir sosyal ilişki, dayanışma ve akrabalık görülmektedir. Bu bakımdan şehirde Newroly, Kokoy, Haruni, İnahi, Reşawi, Zardoyi ve Boyni olmak üzere çok sayıda aşiret bulunmaktadır (Alaattin, 2007: 148). Aşiretlerin yaşam alanlarının şehirler olması nedeniyle aşiretlerin kendileri ve birbirleri arasında sıcak bir sosyal ilişki görülmektedir. Ancak hükümetlerin aşiretlerle ilişkilerinin zayıf olması nedeniyle aşiretler arasında çok büyük kavgalar çıkmış, mağdur olan aşiretler kanun yerine intikam yolunu seçmişlerdir. Ancak son yıllarda hükümetlerin güçlenmesi, eğitimin ilerlemesi ve yeni nesil kabilelerin entegrasyonu nedeniyle bu tür çatışmalar azalmış ve ortaya çıkan sorunlar da hukuk ve mahkeme yoluyla çözülmeye başlanmıştır. Bununla birlikte çoğu zaman büyük aşiretlerin sosyal kontrol rollerinin devam ettiği de görülmektedir (Hüseyin, 2017: 60).

Geçmişte Halepçe'de bulunan Yahudi topluluğu şehri terk edip İsrail'e gidene kadar sorunsuz bir şekilde yaşamışlardır (A.g.e: 13). Ayrıca Halepçe'nin birçok dinî okulu ve dinî merkezi olmakla beraber şehirde Caf'ların bulunması ve iyi bir sosyal ilişkiye sahip olması nedeniyle birçok insanın şehri ziyaret etmesine yol açmıştır. Bunun olumlu bir yansıması olarak kültür ve gelenek alışverişi gerçekleşmiştir. Bu da yerli halkın kalkınma ve kültür açısından ilerlemesine yol açmıştır. Bununla birlikte evlilik yoluyla şehirdeki ve yurt dışındaki insanlar arasında sıkı bir sosyal ilişki olmuştur. Bu sayede Halepçe'nin şu anda da âdet ve geleneklerini koruyan Kuzey Irak'ın en önemli şehir ve bölgelerinden biri olduğunu söylemek mümkündür (Tofik, 2000: 6). Dolayısıyla Halepçe'nin kuruluşuyla birlikte Müslümanlar ile Kakailer bu şehirde tarih boyunca beraber yaşamışlardır. Yapılan bir görüşmede Kakai cemaati mensubu ve Kakailiğin hakkında bilgi sahibi olan Ako Şawes'e "*Halepçe bölgesinde İslami Hareket ve diğer aşırı gruplar varken, dinî farklılıklar nedeniyle hiç şiddetle karşı karşıya kaldılar mı?*" diye sorulduğunda, "*Hayır, bize karşı herhangi bir şiddete başvurmamışlardır bilakis bu alan İslami grupların elindeyken bizi sık sık savundular.*" diye cevap vermiştir (Gulnar, 2019: 58). Bu da Halepçe'de yaşayan halkın tarih boyunca çok kültürlü ve demokratik bir yapıda olduğunu göstermektedir.

1.3.1. Halepçe'nin Toplumsal Yapı

Halepçe'nin toplumsal yapısı incelendiğinde demografiye, ekonomiye, siyasi ve dinî gelişmelere bakılması gerekmektedir. Öncelikle demografik açıdan bakıldığında genel olarak Irak ve Kuzey Irak'ta olduğu gibi araştırmacıların istatistiklerin yokluğu

ve siyasi saiklerin etkisiyle yapılan sayımların güven vermemesi nedeniyle gerçekçi tahminlere ulaşmakta zorlandığı görülmektedir. Bu bakımdan Halepçe, Süleymaniye sancağı içerisinde bir kaza olarak İngilizlerin 1920 yılında sancakta yaptıkları sayımlara göre Halepçe'nin nüfusu 6.509 olarak belirtilmiştir. Bu sayının 3.355'i erkeklerden oluşurken, 3.153'ü kadınlardan oluşmaktadır. Halepçe'nin nüfusu 1920 yılı nüfus sayımına göre erkeklerin oranı kadınların oranının daha üstündedir (Sıdk, 2008: 38). Mesela 1957 yılındaki sayımlara göre Halepçe'nin nüfusu toplam 81.749 kişiyken 2002 sayımına göre 84.273 kişidir. Fakat aynı sayıma göre Halepçe'nin merkezinde 23.478 kişi yaşarken ve bunun 12.208'i erkeklerden 11.270'i de kadınlardan oluşurken 2002'deki sayıma göre şehrin merkezinde yaşayan 42.943 kişilik nüfusun 21.641'i erkeklerden, 21.302'si kadınlardan oluşmaktadır. Ayrıca 2002 sayımına göre şehrin %34'ünün okuma-yazması varken %40,9'u hiç okuma-yazma bilmemektedir (Alaattin, 2007: 133). Ayrıca şehrin tarihi incelendiğinde nüfusun jeopolitik önemi ve Irak'ın politik amaçlarından dolayı artış ve azalışlar nedeniyle dönemden döneme demografik yapısında değişikliklerin olduğu göze çarpacaktır. 1957-1987 yılları arası hükümetin köyleri boşaltıp halkını zorla şehirlere götürme politikasından ötürü Halepçe'nin nüfusunda bir artış görülürken 1988'den itibaren kimyasal saldırı ve bir yandan Kürt siyasi partilerinin kendi aralarında, diğer yandan Kürt siyasi partileri ile Irak arasında bu bölgede çıkan savaşlardan dolayı şehrin nüfusunda bir azalış görülmektedir (Abdullah, 2005: 40-60). Bu bakımında bazı kaynakların tahminlerine göre 1988'de Halepçe katliamı gerçekleştirilmeden önce sadece şehrin merkezinde 76 bin kişi yaşarken, merkeze bağlı köyler ve kasabalarla bereber toplam 170 bin kişi yaşamaktadır. Fakat kimyasal saldırı sebebiyle 5 bin kişi hayatını kaybederken halkının çoğunluğu ya başka şehirlere ya da İran'a göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç eden halk, korkudan dolayı bir daha geri dönmektense oralarda kalmaya karar vermiştir. Bununla birlikte 2014 yılında Halepçe'de köy ve kasabalarıyla beraber sadece 117 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir (Bozarsalar, 2014). 2003 yılında Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejiminin sona ermesinden sonra Irak'ın ve özellikle Kuzey Irak'ın ekonomisinde gelişmeler olduğu ve bölgenin güvenliğe kavuşmasından itibaren köylerden kentlere büyük oranda göçler olmuştur. Bu da hükümetin ekonomik gelişmeyi yerleşim bölgelerinin geneline yaymadaki plansızlığından ve köylere götürülen hizmetlerin yeterli seviyede olmayışının yanında yeni yatırım ve yapılanmaların genellikle şehirlerde olmasından dolayı insanların şehirlerde kolayca iş bulmasından ve

hükümetin resmî dairelere oldukça fazla kişiyi tayin etmesinden kaynaklanmaktadır. Bununla beraber son yıllarda -özellikle 2013 yılından sonra- Kuzey Irak Başkanı Mesut Barzani'nin verdiği talimatın ardından Başbakan Neçirvan Barzani imzasıyla Halepçe'nin il olması, ilin özel bir bütçeye sahip olması ve şehirde yatırımların sayısının artması nedeniyle 2018 yılında KBİK tarafından yapılan tahminli sayımlara göre Halepçe'nin merkezinde 110.745 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir (Osman, 2021).

Halepçe bölgesinde köylerde yaşayanlarla şehirde yaşayanlar karşılaştırıldığında toplumsal açıdan çok büyük farklılıklar görülmektedir. Bunun da sebebi bu şehrin siyasi, sosyal ve ekonomik birçok olayın ve savaşların gerçekleştiği bir bölgede yer almasından kaynaklı olarak karşı karşıya kaldığı siyasi istikrarsızlıklardır. Söz konusu istikrarsızlıklar nedeniyle Halepçe ve köylerinin nüfusunda dönemden döneme değişiklikler göze çarpar. 1957 yılı sayımına göre Halepçe'nin nüfusunun %82,8'i köylerde, %17,2'si şehir merkezlerinde yaşardı. Daha önce de dile getirildiği gibi Irak hükümetinin yürüttüğü tehcir politikalarından ötürü genelde Kuzey Irak özelde Halepçe'de gerçekleşen bu sürecin sonucunda köylerin neredeyse çoğu yıkılıp köylerdeki nüfus Halepçe'ye tehcir edildiği için şehrin nüfusunda bir artış görülmektedir. Bu yüzden 1987'de Halepçe şehir merkezi nüfusunun şehrin genel nüfusuna oranı %17,2'den %65,1'e çıkarken hem meskûn köylerin sayısı azalmış hem de köy nüfusunun genel nüfusa oranı %34,9'a inmiştir. 1988'den sonra -özellikle 16.03.1988 tarihindeki kimyasal saldırı ve 1994'te bölgedeki Kürt partiler arasında çıkan çatışmalardan⁶⁷ dolayı- nüfusta çok büyük bir azalma görülmüş ve nüfusun kırsaldaki yoğunluğu %6,8'e kadar gerilemiştir. Bununla birlikte 1957 sayımlarına göre bu bölgede 407 köy bulunurken 1987 yılına gelindiğinde bu köylerden 21'i yok olmuştur. 2003 yılından itibaren bölge güvenliğe kavuştuğu ve artık köylere de yol, okul, sağlık ve elektrik gibi hizmetler götürüldüğü için köylerin sayısı 138'e çıkmıştır (Salih, 2010: 21-23).

Halepçe'nin kuruluşuyla birlikte eğitim ve öğrenime önem verildiği görülmektedir. Geçmişte eğitim-öğretim genel olarak camiler ve tekkelerde yapılırken buradaki imam ya da şeyhler eğitim faaliyetlerini yürütmüştür. Fakat Osmanlı Devleti tarihî

⁶⁷ Bu çatışmalar genel olarak Yurtsever Kürdistan Bölgesi Partisi ile Kürdistan Bölgesi İslami Hareket arasında olmuştur.

kaynaklarına göre Halepçe'de ilk okul 1892 yılında kurulmuş ve sadece bir öğretmenle bir sınıf ve üç öğrenciden oluşmuştur. Ayrıca bir süre kapalı kaldıktan sonra 1920'de tekrar açılan bu okul üç sınıftan oluşmuştur (Hüseyin, 2017: 13). KBİK, 2018 yılı raporlarına göre Halepçe'de 133 okul, 3.745 öğretmen ve 25.061 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca Halepçe Üniversitesi adında bir üniversitesi bulunmakta ve 3.027 öğrenci bu üniversitede yükseköğrenim görmektedir (Osman, 2021).

Halepçe'ye ekonomik açıdan bakıldığında ekonomisinin hayvancılık, bağcılık ve tarıma dayandığı görülür. Şehir tarih boyunca su, hava ve coğrafi koşulları nedeniyle önemli bir yaşam yeri olmuştur. Halepçe Şehrizar gibi ovalara ve birçok dağa sahiptir. Dağlar ve ovalar genellikle iki yönlü fayda sağlar. Dağlık alanlar hayvan yetiştirmek için yararlıken tarımsal ürünler içinse ovalık alanlar elverişli şartlar sunmaktadır (Salih, 2011: 43). Halepçe halkının tarım, hayvancılık ve bağcılığa yönelmesinin nedeni yılın dört mevsiminde her türlü meyvenin yetiştirilmesi için verimli bir araziye sahip olması ve kışın çok fazla yağmur ve karın yağmasıdır (Abdullah, 2005: 21). Dolayısıyla Halepçe bu özellikleriyle Hawraman ve Şehrizar ovaları kadar dağlık alanlar için de önemli bir ticaret merkezi hâline gelmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Halepçe ekonomisinin geçmişte hayvancılığa ve tarıma dayandığı söylenebilir. Halepçe dağlık alanlar ile ovalar arasında yer aldığı için bu iki alana farklı ürünler ekilebilmiş ve Halepçe üzerinden üretime ve ticari faaliyetlere angaje edilmişlerdir (Sıdk, 2008: 22). Aşiretin önemi, nüfusları ve ticari kapasitesi düşünüldüğünde Halepçe'deki Caf aşireti varlığı da bölgenin önemli bir iş merkezi haline gelmesinde etkili olmuştur. Halepçe halkı hali hazırda genel olarak hayvancılık, çiftçilik, esnafılık faaliyetlerinde bulunmayı ve devlet dairelerinde personel olarak istihdam edilmekle ekonomik hayata dahil edilmişlerdir.

Halepçe ekonomisinin temelini oluşturan tarım ve hayvancılığa ek olarak halılar, marangoz eşyaları, demir ürünleri ve bıçaklar gibi bazı endüstri ürünlerinin üretimi de söz konusudur. Hewraman'da ayakkabı ve elbise gibi giyim malzemeleri de üretilmektedir. Bu ürünlerin hepsinin alışverişi Halepçe'de yapılırdı ve hâlâ üretim ve tüketimi devam ettirilmektedir (Zand, 2005: 447). Ayrıca Halepçe ve çevre yerleşim yerleri arasında yapılan yerel bir ticaretten de söz edilmelidir. Halepçe ile diğer şehirler arasında; özellikle Halepçe, Süleymaniye ve Musul arasında; Halepçe ve İran şehirleri, özellikle Sına, Pava ve Kermaşan arasında; Halepçe, Hanekin ve

Bağdat arasında yapılan ticari faaliyetler önemlidir (Sıdk, 2008: 23). Bununla beraber şehirdeki Yahudilerin Halepçe'nin ekonomisine katkıda buldukları görülmektedir. Çünkü şehirdeki ticaretin çoğu Yahudiler tarafından yapılırdı. Halepçe'de gözlemler yapma imkânı elde eden İngiliz Seyyah Migerson'un verdiği bilgilerden hareketle şehirde yaklaşık 52 dükkân olduğu ve 20'sinin Yahudilere ait olduğu anlaşılmaktadır (Migerson, 1970: 276).

Halepçe'nin siyasi yapısının incelendiği bazı araştırmalara göre bu şehir aslında siyasi bir amaçla kurulmuştur (Hüseyn, 2017: 13). Bu açıdan Halepçe'de tarih boyunca siyasi olaylar yaşanması ve protestolar gerçekleştirilmesi şehrin kuruluşunda etkili olan siyasi saikler düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir. Siyasi saiklerin tetiklediği toplumsal olaylar için mümbit bir zemin teşkil eden Halepçe tarih boyunca daima Kuzey Irak'taki siyasi hareketlenmelere, devrimlere ve gösterilere ön ayak olmuştur. Bu şehirde 1948'de Port Smos Antlaşmasına⁶⁸ karşı

⁶⁸ Irak Başbakanı Saleh Jabr ve Dışişleri Bakanı Bevin tarafından imzalandığı için "Portsmouth Antlaşması" olarak adlandırılan antlaşma, 1948 yılında İngiltere'nin güneyindeki sahil kentinde imzalandı. Antlaşma, uluslararası değişiklikler doğrultusunda 1928 ve 1930 yıllarında yapılan antlaşmalara ek olarak kabul edilmektedir. Fakat imzalandıktan birkaç gün sonra muhafazakârlık çökmüş ve Başbakan Salih Jabr, muhalefet partilerinin ve vatandaşların kesin reddi üzerine 28 Ocak 1948'de istifasını sunmuştur. Gösteriler o kadar güçlü ve kararlıydı ki, kısa sürede kitlesel bir halk ayaklanmasına dönüştü ve göstericilerle güvenlik güçleri arasında, özellikle de "Şehitler Köprüsü" adlı köprü'nün her iki tarafındaki göstericileri bir araya getirme girişimi sırasında bir çatışma yaşandı." ve iki kişi öldürüldü. Gerçek şu ki İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkarak Amerika Birleşik Devletleri karşısında eski gücünü ve konumunu kaybetmişti ve Ortadoğu'da bir etki alanı olarak Irak'ı kendisine bağlamaya çalışıyordu. Üzerinde 1947'den beri müzakerelerin yapıldığı antlaşma, topraklarındaki tüm askerî tesislerin Irak'a devredilmesine, "Sha'abi ve Al-Habbaniyah" üslerinin korunmasına ve savaş durumunda tüm tesislerin, garantili yardımın Irak'a verilmesine dayanıyor. Irak hava sahası ve suyunun geçişi ve kullanımı ile Irak Devleti'nin sivil ve askerî kamp ve teçhizatından yararlanma. Buna karşılık İngiliz tarafı, Irak ordusuna askerî teçhizat sağlama ve Iraklıları bu teçhizat konusunda eğitime sözü veriyor. Eşit üyelerden oluşan ortak bir savunma konseyi oluşturuldu. Halepçe'deki gösteriler de bu yüzden gerçekleştirilmiştir (Adnan Al-Kahtan, *Maahd Portsmouth wa keyfe tasadi laha al-şaab al-iraqi*, Merkez Al-Umet LI-Dirasat wa Al-Tatawr, 5 Ağustos 2021, <https://alummacenter.com/?p=2290>).

kitleysel bir ayaklanma yaşanması, Irak Kralı II. Malik Faysal 1954'te yasa dışı bir seçim düzenlediğinde sokağa çıkarak gösteri yapıp seçimin tekrarlanmasının talep edilmesi ve 1955'te Bağdat Antlaşmasının⁶⁹ geniş çapta protesto edilmesi gibi birçok gösteri ve siyasi olay şehrin siyasi ve toplumsal karakterine dair ipucu vermektedir. Halepçe halkının protestoları nedeniyle 26.04.1974 tarihinde Irak hükümeti tarafından protestoları bastırmak için şehir uçaklarla bombalanmıştır. 1981'de Irak hükümeti Süleymaniye Üniversitesi'nin Erbil'e nakledilmesini istediği için Halepçe halkı protesto seslerini yükseltmiş ve genel grev ilan etmiştir. Bununla birlikte 1987'de Halepçe'de özellikle iktidar tarafından şehire yönelik sergilenen sert politiklardan dolayı Irak hükümetine karşı çok büyük bir ayaklanma gerçekleştirilmiştir. Tüm bunlar sonucunda ve şehirde İran ordusunun olması bahanesiyle 16.03.1988 tarihinde Saddam Hüseyin'in emriyle ve Ali Hasan Macit liderliğinde Halepçe'ye kimyasal bombalarla saldırılarda bulunulmuştur. *Halepçe Katliamı* olarak tarihe geçen bu saldırının ağır insani kayıplara ve trajedilere yol açtığı ve bu sebeple o tarihten itibaren Halepçe *Şehit Şehir* olarak adlandırılmıştır (Tofik, 2000: 9-10).

Geçmişte şehrin dini konumu nedeniyle şehirde bulunan çok sayıda dinî merkez, mezar, cami ve tekke çok sayıda insanın buraya gelmesini sağlayarak yoğun insan sirkülasyonunu şehrin gelir kaynağı hâline getirmiş ve çok sayıda grup, örgüt ve siyasi parti kurulmasına yol açmıştır. Pris okulu, Biyare Tekkesi, Bahakon Tekkesi, Şeyh Maruf Nergsacar gibi okullarla, Ebu Abdullah Ansari, Ahmadi Parisi, Sazan'da Şeyh Khamosh, Pir Muhammed ve Sultan Ishak Kakai gibi dindarların çok sayıda

⁶⁹ 1953'ün sonlarında Başkan Eisenhower hükümeti stratejik boşlukları bir ittifak kurarak doldurmaya karar verdi. Pakistan, İran, Türkiye, Irak ve İngiltere, Amerikan gözetiminde ortak bir güvenlik ittifakı içinde olmayı kabul etti ve ittifak ilk oturumunda Bağdat'ta yapıldığından Bağdat Paktı olarak adlandırıldı. Başlangıç, ortak güvenliği sağlamak için Türkiye ve Pakistan'ın dostluk ve iş birliği anlaşması şeklinde anlaşmasıyla oldu. 15 Nisan 1954'te Washington, Irak'a silah sağlamaya ve savunma ittifakını teşvik etmeye hazır olduğunu açıkladı ve 24 Şubat 1955'te imzaladı. 1955 Bağdat Paktı Antlaşması Amerika Birleşik Devletleri'ne, Ortadoğu ve Bereketli Hilal'de yeni, bağımsız bir politika izleme imkânı sağladı ve bölgeyi Britanya'dan tecrit ederek ABD'nin bölgeye nüfuz etmesine izin verdi. Tetay (Davut Dursun, *Bağdat Paktı*, TDV İslam Ansiklopedisi, 4. Cilt, İstanbul, 1991, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdat-pakti>).

mezarı dini çekim merkezlerinden başlıcalarını oluşturmaktadır (Yusuf, 2009: 89). Halepçe, ekonomik, ticari, kültürel ve siyasi açılardan önemli olan, siyasi partilerin özellikle İslami partilerin doğduğu bir şehir olarak tanımlanmaktadır. Kuzey Irak'ın fiili özerklik kazandığı dönemlerdeki ilk İslami parti *Kürdistan İslami Hareketinin* kuruluşunun temelleri bu şehirde bazı İslam mensubu hocalar tarafından atılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Kuzey Irak'ta 1934 yılında Halepçe'de ilk Kürt İslami Parti Abdullah Beg, Şair Shaho ve Muhamed Seyid Beg tarafından kurulduğunu söylenmektedir. Kürtlerin haklarını elde etmek için kurulan bu parti iki sene faaliyetlerini sürdürdükten sonra kapanmıştır. Daha sonra *Müslüman Kardeşler* fikrinin dünyaya yayılmaya başladığı dönemlerde 1954'te ilk defa hareketin bir üyesi Halepçe'ye gelerek Paşa Camisinde Osman Abdülaziz⁷⁰ ve Büyük Molla Salih'le görüşmüştür (Siwayli, 2006: 14). Buna karşı Komünist Partinin üyeleri 1959'da Halepçe sokaklarına dökülerek protesto yapmışlar ve bir gün sonra Müslümanlar da Komünistlerin protestosuna karşı gösteri yapmışlardır (Muhamed, 2000: 14). Dolayısıyla 1987 yılına kadar toplumun İslami hassasiyete sahip kesimi hep bireysel olarak faaliyetlerde bulunurken 1987 yılında Osman Abdülaziz'in lideri olduğu Kürdistan İslami Hareketinin kurulmasıyla İslami hareketler de daha derli toplu ve kitlesel bir görünüme kavuşmuştur. Yukarıda Halepçe'nin jeopolitik açıdan önemi anlatıldığı üzere bu şehirde Kürdistan İslami Hareketi bir yanda Irak hükümeti, diğer yanda Kuzey Irak'ın diğer siyasi partileriyle, özellikle Kürdistan Irak Yurtsever Partisiyle aralarında birçok sürtüşme ve çatışma cereyan etmiştir (Siwayli, 2006: 14).

Halepçe'nin dinî yapısına bakıldığında yukarıda zikredildiği gibi çoğunluğu Müslüman'dır ve Şafii mezhebine mensuptur. Kuzey Irak'taki ilk İslami parti de dahil bütün İslami partilerin ortaya çıktığı bir şehir olarak İslam siyasi hareketlerinin oluşum ve gelişiminde önemli bir yere sahip olmuştur. Şehir merkezinde ve şehrin

⁷⁰ Tam adı Osman Abdülaziz Muhammed'dir. 1922'de Nevroliy bölgesinin yukarısındaki Prisi köyünde doğdu. Babası ve Molla Salih'le birlikte okudu. Irak'ın en önemli âlimlerinden biri olarak kabul edilir. Tefsir ve hadis alanlarında birçok kitabı bulunmaktadır. 1987 yılında İslami Hareket Partisi'ni kurdu. 1999 yılında Suriye'nin Şam kentinde öldü ve Halepçe'de toprağa verildi (Basknet, *Mamosta Malla Osman Abdulaziz*, 11.05.2019, <http://chawykurk.com/details.aspx?hewal&jmare=2574&Jor=34&Jor2=4>).

dışında çocukların İslamî temeller üzerinde yetiştirildiği onlarca dinî okul bulunmaktadır. Bunların en eskisi ve en etkileyici dinî okullardan biri olan ve eğitim geleneği hâlâ da devam ettirilen *Biyare*⁷¹ okuludur. Binlerce öğrenci yetiştiren Biyare okulu önemli tasavvufi merkezlerden biridir ve en önemli şeyhlerinden birinin şu anda mezarı İstanbul'da bulunan Şeyh Osman Sıracaddin⁷² olduğunun belirtilmesi gerekmektedir (Tofik, 2000: 3).

Müslümanlar dışında şehirdeki Yahudi varlığından da söz edilmelidir. Halepçe'nin coğrafi konumu nedeniyle, Kuzey Irak'taki Yahudiler'in bir kısmı Halepçe'ye uğramıştır. Halepçe Kuzey Irak'taki en önemli Yahudi merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Yahudiler ayrıca Halepçe'deki ilk 13 aileden sonra yeni Halepçe'yi inşa eden ikinci 20 aile olarak Halepçe tarihinde önemli bir yere sahiptir (Bawar, 2000: 54). Ancak şehir halkı, Halepçe Yahudilerinin aslında şehrin

⁷¹ Biyare bir kasaba olarak Halepçe'nin doğusunda ve tam İran-İrak sınırında yer almaktadır. Bu köyün neredeyse hepsi Hawramidir ve Hawramice konuşurlar. Burada 1885 yılında Şeyh Ömer Ziyaadin tarafından kurulan ve binlerce öğrenci yetiştiren Biyare Tekkesi bulunmaktadır. Biyare Tekkesinde hâlâ öğrenciler yetiştirilmeye devam etmektedir (Goran Hakim, *Sadan dast nus la Tekiyyeyi Biyareda haye*, Historyofkurd, 22.06.2018, <http://www.historyofkurd.com/2018/06/22/>).

⁷² Şeyh Muhammed Osman, Şeyh Osman Sıracaddin'in oğlu Şeyh Ömer Ziyaeddin'in oğludur. Şeyh Muhammed Osman 1896'da Kermansah'taki Ciwanro şehri Safiawa köyünde dünyaya gelmiştir. Şeyh Muhammed Osman, babasının ölümünden sonra halef olarak seçilmiştir. İran'daki durumun 1979'da kötüleşmesi, Şeyh Osman'ı İran'dan ayrılıp 1980'de Biyare'ye dönmeye ve 1990'a kadar da Bağdat'ta ikamet etmeye zorladı. Nisan 1990'da 10 yıl Irak'ta kalan Şeyh Osman, iki yıl sonra Ürdün'e gitti. Şeyh Osman 1992'de Türkiye'ye taşındı ve İstanbul'da ikamet etti. 31 Ocak 1997'de İstanbul'daki bir hastanede 101 yaşında rahatsızlanarak öldü. O dönemde Türk hükümeti, vasiyetine binaen Biara'daki atalarının topraklarına gömülmesi gereken naaşının Irak Kürdistan'ına iadesine yönelik yakınlarının ve ailelerinin talepleri geri çevrilmiş ve şeyhin cenazesinin Irak'a götürülmesine izin verilmemiştir. Bundan dolayı geçici olarak Türkiye'deki evinin bahçesine gömülmüştür. Şeyh Osman Biyare'nin ölümünden bir gün sonra Hürriyet gazetesi onun ölümünü şu sözlerle manşetine taşımıştır: "Şeyh Osman Sıracaddin Nakşibendi Orta Doğu ve Orta Asya'da 9 milyon Müridini bıraktı (Nur Nakışbani, *Şeyh Muhammed Osman Ke Bu*, 13.01.2013, <https://www.kurdistanpost.nu/?mod=news&id=85441>).

yerlilerinden olmadığını, Halepçe'nin yeniden inşa edildikten sonra dünyanın değişik yerlerinden, özellikle Avrupa'dan kovulan Yahudilerin Müslüman ülkelere göç ettikleri zamanda Halepçe'ye geldiklerini ileri sürmektedirler (Sıdk, 2008: 19). Halepçe'yi ziyaret eden *İngiliz seyyah Migerson* (1970: 296) şehirde Müslümanlardan ve Yahudilerden olmak üzere iki farklı dini grubun varlığından ve her iki grubun da şehre gelen yabancıları beraber karşıladığından söz etmektedir.

Halepçe'de bulunan Yahudiler Kürtçeyi iyi bilmekle beraber kendi aralarında Ârâmî dilini kullanmışlardır. Kendi ibadet yerleri olan havra ve sinagoglarında dinî törenlerini serbestçe gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Halepçe'deki Yahudilerin Mordana Mahallesiindeki kendi mezarlıklarına ölülerini gömmüşlerdir (Salih, 2011: 166). Halepçe'nin Yahudileri genellikle mağazacılık işleriyle uğraşıyorlardı (Hüseyin, 2017: 41).

Yahudiler dışında, aslında Kürt olan ancak başka bir dille konuşan başka gruplar da vardır ve hâlâ varlıklarını sürdürmektedirler. Onlar Halepçe'nin etrafında bulunan Hewraman Dağında yaşadıkları için *Hewramiler* diye adlandırılmıştır. Halepçe'deki toplumsal yapıyı oluşturan önemli parçalardan biri Hewramilerdir. Bunlar hem Irak'ta hem de İran'da bulunan Pave, Biyare, Tavela, Nudşe, Newsu, Besar, Dızli, Harpani vb. olmak üzere toplam 168 köyde yaşarlar. Genel bir şekilde Irak'taki Hewramiler Luhon, İran'dakiler ise Taxt (Düz) olarak adlandırılmıştır (Salih, 2011: 198). Hewramiler, Haewramice anadillerine ek olarak Kürtçe konuşur ve şehirde grup olarak tek bir mahallede yaşarlar. Genellikle kendi aralarında evlenmelerine rağmen özellikle son yıllarda Hewrami olmayan başka kişilerle de evlendiği görülmektedir (Sdik, 1997: 26). Bunların çoğunluğu Müslümandır ve Şafii mezhebine bağlıdırlar (A.g.e: 13). Hawramilerin çoğunluğu Nakşibendi tarikatının liderleri olan Şeyh Alaattin ve Şeyh Hüsamet'in müritleridir. Buna ek olarak şehirdeki Kakai veya Hawari azınlık grupları uzun bir geçmişe sahiptirler. Fakat son dönemlere kadar Halepçe merkezine yerleşmemişlerdir. Bunlar Halepçe'ye gelmeden önce Hawar, Eski Hawar ve Derytwe köylerinde yaşamışlar. Müslümanlardan farklı özel inançlara sahiptirler. Ancak inanç ve görüş farklılıklarına rağmen herhangi bir sorunla karşılaşmamış ve şehirde barış içinde yaşamışlardır (Hemirhan, 2005: 59). Sonraki bölümlerde Kakailerin, özellikle Halepçe'deki Kakailerin tarihi ve inançları ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAKAİ CEMAATİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İNANÇLARI

2.1. Kakai Cemaati'nin Ortaya Çıkışı

Heterodoks daha doğrusu Heretik dinî bir cemaat olan Kakailer, Kuzey Irak'ta dinî ritüellerini kendileri düzenleyebilmektedirler (Bruinessen, 2016: 135). Kakailer yakın zamana kadar dini bir cemaat olarak tanınmamıştır. Bunun başlıca nedenlerinden birisi şudur: Dinî ritüelleri açık bir şekilde yaptıkları zaman bu cemaatten olmayanlar tarafından yanlış anlaşılabilirdiği ve dolayısıyla kendilerine bir zarar gelebileceği korkusudur. Ayrıca, Kakailiğin farklı bir din mi, bağımsız bir inanç mı yoksa başka bir dinin uzantısı mı olduğu konusunda kendi aralarında fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Genel olarak Irak'taki dinî konularla ilgili dokümanlara bakıldığında zaman Kakailiğin bağımsız bir din olmadığı ve her zaman Sünnî bir mezhep olarak kabul edildiği görülmektedir (Bakir, 2020: 138).

Kuzey Irak'ta bulunan, kendi inançlarına ve törelerine sahip olan Kakailer başta İran ve Türkiye olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamaktadırlar. Dolayısıyla Kakailer, bölgelere ve dönemlere göre Kakai, Yarsan, Ehl-i Hak ve Ali İlahi gibi değişik şekillerde isimlendirilmişlerdir (Molla Ahmed, 2020: 4). Bu yüzden Kakai cemaatinin ortaya çıkışı konusuna geçmeden önce Kakai kelimesi üzerinde durulması gerekmektedir. Çünkü genel olarak Kuzey Irak Bölgesi ve özellikle Kürtlerin inanç sistemi ya da bir dinî grup kapsamında yapılan araştırmalarda karşılaşılan sorunların başında *adlandırma* meselesi gelmektedir. Aksi takdirde bir dinin veya grubun ismi yanlışlıkla isimlendirilmiş olacaktır. Bir din ya da grubun ismi yanlış bir şekilde isimlendirilirse o dinin veya grubun kökeni başta olmak üzere inanç sistemi ve tarihi konusunda yanlış görüşler ve değerlendirmeler ortaya çıkacaktır. Başka bir deyişle o dinin ya da dinî grubun tanınmaması ve anlaşılmasına sebep olacaktır. Bununla birlikte Kakailer incelenecek olursa *Ehl-i Hak*, *Yarsan* ve *Ali İlahi* olmak üzere birkaç kavramla karşı karşıya gelinir. Bundan dolayı Kakailerin tarihi konusuna giriş yapmadan önce bu kavramlar arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin neler olduğunun açıklanması ve ortaya konulması gerekmektedir. Bunlara ek olarak şunun da söylenmesi gerekmektedir ki bu kavramlara bakıldığında farklı görüşlerin olması mümkündür (Yarkin, 2020: 161).

Her şeyden önce yukarıda belirtilen *Kakai*, *Ehl-i Hak*, *Yarsan* ve *Ali İlahi* kavramları arasında hiçbir fark olmadığı; gerçekten de bu terimlerin kardeşlik ve saygınlık anlamında kullanıldığı söylenmesi gerekmektedir⁷³. Ancak coğrafya ve zaman açısından aralarında bulunan nüanslar, Kakailere farklı bir inanç gözüyle bakılmasına sebep olmuştur (Molla Ahmed, 2020: 7). Üstelik bu cemaat mensupları Ehl-i Hak olarak adlandırılmaktan ve çağrılmaktan hoşlanmaktadırlar (Edmods, 2003: 245). Ehl-i Hak olarak adlandırılmasının sebebi ise, Kakailerin inançlarının tek doğru olduğuna, diğer tüm dinî inançların kaybolacağına ve sadece Kakai dininin baki olacağına inanmalarındır. Ayrıca bu terim daha çok İran'da yaşayan Kakai mensupları için kullanılmaktadır (Molla Ahmed, 2020: 7). Ehl-i Hak gibi *Yarsan* terimi de yoğunlukla İran Kakaileri için kullanılır. *Yarsan* terimi “yar” ve “san” olmak üzere birleşik iki kelimeden oluşur. Kürtçede “yar” sevgili ya da takipçi, “san” ise Berzinceli San Sahak anlamına gelmektedir. Bilindiği üzere, konuşmayı kolaylaştırmak için tüm dillerde kimi sözcüklerde bazı sesler düşer. Burada da “yari san” kelimesindeki ‘i’ sesi düşürülerek *Yarsan* şeklinde kullanılmıştır (Börekeyi, 2001: 33).

a) *Yarsan*:

Bu cemaatin *Yarsan* olarak adlandırıldığı konusunda kaynaklarda farklı görüşlere rastlanmaktadır (Yarkın, 2020: 163). Bazı araştırmacılar kavramın kökenini arayarak bu cemaate neden *Yarsan* dendiğini bulmaya çalışmışlardır. *Yarsan* terimi yar ile san kelimelerinden oluşmuştur (Hamzeh'ee, 2009: 72). *Yarisan* teriminden ‘i’ sesi düşürülerek *Yarsan* şeklinde değiştirilmiştir. Kürtçe bir kavram olan yar, Kürtçede

⁷³ Ako Şawes, *Kakai*, *Yarsan* ve *Ahl-i Hak* terimleriyle ilgili olarak, üç terimin de Seancam kitabında geçtiğini söylüyor. Şah Hoşin döneminde *Yarsan*, Sultan Sahak döneminde *Kakai* ve *Kakailer Hak* kelimesini çok kullandıkları için daha sonra Ehl-i Hak olarak adlandırıldılar (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Ako Şawes ile görüşme*, Halepçe, 12.04.2022). Fakat bazı araştırmacılar *Yarsan* kelimesinin *Kakai* kelimesinden daha eski olduğuna ve Ehl-i Hak lehçesinin İslam'ın gelişinden sonra daha yaygın hale geldiğine inanmaktadır (Keywan Azad Enver, *Mejwi derkawtni aynekeni Yezidi u Kakai*, çapi yekem, çaphaney Taran, Süleymaniye, 2018: 139).

yoldaş, dost ve uzlaş anlamına gelirken san⁷⁴ kelimesi Kakai lideri Sultan Sahak'tan türetilmiştir. Her iki kelimenin birleşiminden oluşan terkip, arkadaş, dost ve Sultan Sahak'ın yoldaşları anlamına gelmektedir (Rostam, 2006: 27). Bazı araştırmacılar da Yarsan adının verilmesinin nedenlerinin Kürtçe “san”; Arapça hâkim ve Farsça şaha karşılık olarak hükümdar anlamına geldiğini söylemektedirler. Çünkü kaynaklara göre, Kakai lideri Sultan Sahak Pardiwar köyünde yaşamış, tapınaklar ve Cemhane yapmış ve bu bölgeyi yönettikten sonra hükümdar anlamına gelen *San* adını almıştır. Sonuç olarak, Yarsan denildiğinde arkadaş ve dostların merkezi anlamına gelmektedir (Abdullah, 2015: 29; Kakai, 2022).

b) Ehl-i Hak:

Araştırmacıların çoğunluğu Ehl-i Hak teriminin bir dinî cemaat ismi olarak XIX. yüzyılda Comte Gobineau tarafından ilk defa kullanıldığını belirtilmektedirler (Hamzeh'ee, 2009: 72). Dolayısıyla Kakailer bu isimle adlandırılmalarını isterler. Çünkü bu kelimenin tam olarak onları tanımlayan bir isim olduğunu ve bu kelimenin *Allah* anlamına geldiğine inanırlar (Edmods, 2003: 245). Bazı araştırmacılar, Kakailerin Ehl-i Hak şeklinde adlandırılmayı sevmelerinin nedeninin, diğer tüm dinlerin hak olmadığını ve sadece kendi dinlerinin hak olduğuna inanmaları olduğunu, bu nedenle diğer dinlerin hepsi yok olup, ereceğini ve sadece kendi dinlerinin kalacağını düşünmeleri olduğunu belirtirler. Ehl-i Hak denmesinin nedeni de kendilerini tek doğru dinin sahipleri görmeleridir (Abdullah, 2015: 30).

c) Ali İlahi:

Bu cemaate verilen bir diğer isimse Ali İlahi'dir. Ayrıca bunlara Ali İlahi denmesinin sebebi, Kakailerin Ebû Talib'in oğlu Hz. Ali'ye önem vermeleri ve Allah'ın yedi ayrı figürle yeryüzünde ilk kez ortaya çıkmasının Hz. Ali'yle olduğuna inanmalarıdır

⁷⁴ Bazı kaynaklarda San merkez ve vatan anlamına geldiğini belirtildi. Nasık ki Agfanstan ya da Pakisatan denildiğinde Afganlar veya Pakistanlıların yaşadıkları bölgeye demekken, aynı şekilde Yarsan denildiğinde Yarların yaşadığı yere demektir (Tayyip Tahiri, *Meju w Falsafai Yarsan*, çabhaney rojhalat, 2009: 589). Bazılarda da Kürtçede Yar kelimesi dost anlamına gelirken San kelimesi ise Allah anlamına geldiğini ve iki kelime beraber Allah'ın dostları anlamına geldiğini belirtilmektedir (Jamal Nabaz, *Falsafa w ramani Yarsan la farhang w komalgayi Kurdida*, İsveç 2008: 36)

(Rostam, 2006, s. 29). Hz. Ali'nin ölmediğine, gökyüzüne yükseldiğine, Güneş'e girdiğine ve Güneş'in tüm emirleri Hz. Ali'den aldığına inanırlar. Fakat Kakailer Ali İlahi olarak adlandırılmalarından hiç hoşnut değillerdir (Hewrami, 1984: 92).

ç) *Kakai*:

Irak'ta, özellikle Kuzey Irak'ta; Kerkük, Süleymaniye ve Musul illerinde daha yaygın olan bir isimdir (Bruinessen, 1992: 23; Bozan, 2019: 131). Genellikle Kuzey Irak'taki Kürtler arasında büyük kişilere saygı olarak kullanılan Kürtçe "Kak" veya "Kaka" kelimesi ağabey anlamına gelmektedir (Yarkın, 2020: 171). Aynı şekilde Abbas Al-Azawi *Al-Kakayiyat fi Al-Taarik* (1949: 4) araştırmasında Arapçada “الأخ” ilah anlamına gelen Kakai'nin, aslında Kürtçeden türetilmiş bir kelime olduğunu belirtir. Kaynaklara bakıldığında neden bu isimle adlandırıldıklarını açıklayan birçok hikâye ve hatta efsaneler ürettikleri görülür. Kakailer üzerine yazılan meşhur hikâyelerden birinde, Baba Ali Hamadan'ın Şeyh İsa ve Şeyh Musa adlı iki oğlu da bölgelerinden göç edip Berzince'ye geldiklerinde yılların birinde köyün camisini yenilemeye karar vermişler.⁷⁵ Caminin tavanının yenilemesinde kullanılan ağaçlardan biri kısaymış. Şeyh İsa'nın oğlu İshak (babası ve amcasının yanında çalışarak usta olmuştu) ağabeyine “Kaka bikeşe.” (Abi çek.) diyerek ağacı çekmesini söylemiş ve ağaç uzamış. İshak mucizeler gösteren farklı bir insan olarak görülüyor ve ağacın uzun olmasının nedeninin “kaka” kelimesinden kaynaklandığına inanılıyordu; bu yüzden Kakai olarak adlandırıldılar (Abdullah, 2015: 31; Al-Azawi, 1949: 4). Bu nedenle Falakeddin Kakai'ye göre bu olaydan önce bu cemaate Yarsan denmişse de bundan sonra Kakai denmeye başlanmıştır (Kakai, 2011: 99) Ayrıca Kakailiğ'in başlangıcından bahsederken tarihlerini bu çağa bağlayan birçok kaynak bulunmaktadır (Abdullah, 2015: 31; Al-Azawi, 1949: 4).

Kaynaklara bakıldığı zaman Kakailiğ'in ortaya çıkış tarihi konusunda farklı görüşler olmakla birlikte bu cemaatin çıkış noktasının muğlak olduğu ve kesin bir belgenin bulunmadığı görülmektedir (Molla Ahmed, 2020: 4; Yarkın, 2020: 162). Bu yüzden

⁷⁵ Fakat bazı kaynaklara göre cami değil (Cemevi)miş ve inşa değil restore edilmiştir. Bkz. Gülistan Yarkın, *Kürt Çalışmaları*, Bahar Akademisi, 1. Baskı, İstanbul, 2020: 171; Cecil John Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar*, İngilizceden çev. Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül, Avesta Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003: 248).

araştırmacılar Kakailerin ilke ve inançlarını araştırmakla o kadar yoğunlaşmışlardır ki Kakailiğin ortaya çıkışı ve başlangıç tarihiyle meşgul olamamışlardır (Molla Ahmed, 2020: 4). Fakat Kakailere göre bu din, insanın yaratılışının ilk gününden itibaren gizlenip saklanmış ve daha sonra Hz. Ali'ye nakledilmiştir. Hz. Ali'den sonra da Selman el-Farisî'ye, ondan sahabelere, oradan da Bahluli Mahi, Bawa Sarhang, Baba Naws ve Sultan Sahak'a aktarılmıştır (Börekeyi, 2001: 2). Bazı araştırmacılar, Kakailerin ortaya çıkış tarihinin İslamiyet öncesine kadar uzandığını ve İslam fetihlerinin bölgeye gelmesiyle dinleri bir zarar görmesin diye İmam Ali'nin görüşlerine uyumuşlardır (Abdullah, 2015: 30). Diğer bazı kaynaklar da Kakailiğin VII. yüzyılda ortaya çıkan ve lideri “Mübarazeddin Kık ve Hüsam El-din Kık” olan ve Abbasî Halifesi Nasrettin Billah tarafından kurulan “El-Akhiya-El-Fetva” adlı bir gruba atıfta bulunmaktadır. Bu görüşe göre İran, Irak ve Türkiye ülkeleri arasında bulunan bu Cemaatin, eskiden var olan “El-Akhiya-El-Fetva”nın bir uzantısı olduğunu söylerler (Al-Azawi, 1949: 24). Fakat Ayub Rostam (2006: 28) kendi çalışmasında Kakai Cemaatinin “El-Akhiya-El-Fetva” cemaatinden çok farklı olduğundan dolayı uydurulmuş bir görüş olduğunu söylemektedir. Bazıları ise Kakai dininin ortaya çıkış tarihinin Selçuklu döneminin son yıllarıyla ilişki olduğuna inanmaktadırlar. Bunlarda kardeşlik ve yardımlaşma kavramları giderek olgunlaşmış; genel olarak o dönemdeki bunalımların ve özellikle Selçukluların zayıfladığı zamanda, Anadolu'da bir yönetim kurmaya çalışmışlardır (Molla Ahmed, 2020: 6). Bunlarla birlikte kaynaklara bakıldığında hem yerel hem de yabancı araştırmacılar arasında Kakailer Müslüman olarak tanıtılmış, bazıları Şîa mezhebinin bir kolu, bazıları ise Sünnî bir anlayış olduğuna inanmaktadırlar (Bahrami, 2011: 179). Fakat bunlar dışında şunun da söylenmesi gerekir ki birçok araştırmacının hemfikir olduğu husus, Kakai Cemaatinin bağımsız ve başka bir dinin devamı olmadığı, Kürtlere mahsus bir din olduğu (Nabaz, 2008: 16) ve ortaya çıkışının, hicrî ikinci yüzyılın, yani 319 yılının sonunda, “Bahluli Mahi” elinde olduğudur. Fakat Bahluli Mahi'nin kim olduğuna dair yeterince bilgi verilmemiştir (Al-Khayuwn, 2016: 97; Izady, 2004: 195; Telci, 2017: 438; Hamzeh'ee, 2009: 37). Bununla beraber Kakailer arasında önde gelen bir yazar olan Falakeddin Kakai (2011: 21) şöyle der: *“Genel olarak Kakai dininin başlangıcı üç ana aşamaya ayrılabilir: Birinci aşama, evrenin başlangıcına kadar uzanan ve bilinmeyen bir aşamadır. İkinci aşama, Kakai dininin Mitra, Zerdüştlük, Budizm ve Hinduizm gibi Hint dinleriyle karıştırılmasıdır. Üçüncü aşama, İslam'dan sonraki aşama olan bu*

aşama, Baluli Mahi ile başlar. Bu aşamada Kakai dini, İslam tasavvufu ile karıştırılmıştır”.

Kakai inançlarında başka bir dinin ya da inancın bulunması ya da benzerliklerin olması, Kakai inancının onun bir kolu olarak sayılmaması gerektiğiyle beraber bu cemaatin kendine has bir sisteme, bir kitaba ve birtakım ritüele sahip olduğunun belirtilmesi gerekmektedir (Miran, 2017: 203). Dolayısıyla Baluli Mahi'nin, İran'ın eski dinî inançlarından yararlanarak bölgede kendi inançlarını ortaya koyduğu söylenmektedir (Abdullah, 2015: 31). Fakat Sultan Sahak dönemine kadar bu dinin gizli olduğu söylenmektedir (İstahri & Ağcari, 2016: 4; Nabaz, 2008: 16). Bu inançlar daha sonra Sultan Sahak Berzince tarafından yeniden canlandırıldığı ve yayıldığı için (Abdullah, 2015: 31) araştırmacıların çoğunluğunca Sultan Sahak bu inancın kurucusu olarak görülmüştür. Ayrıca bu inanç Sultan Sahak dönemine kadar gizli bir şekilde geldiği, onun tarafından dinî kurumların kurulduğu, dinî yasaların konulduğu ve organize bir şekilde getirildiği için Sultan Sahak kurucu olarak sayılmaktadır (Bahrami, 2011: 197; Bakir, 2020: 138). Sonuç olarak Kakailik, Kürtler arasında yaşayan bir din olarak kabul edilir⁷⁶ve ortaya çıkışı da çok eski olmasına rağmen daha çok Sultan Sahak tarafından canlandırılmış ve geliştirildiği söylenebilir (Molla Ahmed, 2020: 6).⁷⁷

2.1.1. Kakailerin Demografik Yapısı ve Yerleşim Yerleri

Önceki bölümlerde belirtilmiş olduğu gibi Kakai dininin en eski Kürt inançlarından biri olarak ortaya çıkması ve yayılmasıyla ilgili Kakailer üzerinde çalışan araştırmacılar arasında spekülasyon vardır. Genellikle Kakailer ayrı ayrı ve farklı bölgelerde yaşamaktadırlar. Ayrıca Kakailerin ana vatanının İran ile Irak arasındaki sınırlarda olduğunun söylenmesi gerekmektedir. Halepçe'nin Hawarileri, İran'ın batısının Kalganileri, Musul Ovası Kürtlerinin bazıları ve Kerkük Kakailerini bu dini

⁷⁶ Bazı kaynaklarda Kakailerin aslında Türkmen olduğu daha sonra Kürtleştiği gibi tahminler ortaya koyulmaktadır (Dr. Sinan Marufloğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, Eren Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1998: 70).

⁷⁷ Kakailiğin bazı kaynaklarda XV. yüzyılda ortaya çıktığından söz edilmektedir (Gülistan Yarkin, *Kürt Çalışmaları*, Bahar Akademisi, 1. Baskı, İstanbul, 2020: 171).

oluşturan unsurlardır. Bu bölgeler dışında dağınık olarak başka yerlerde de Kakailere rastlanmak mümkündür (Molla Ahmed, 2020: 4).

Kakailerin yerleşim yerlerine bakıldığında Irak ve İran sınırlarında ve dünyada dağınık olarak farklı ülkeler ve bölgelerde yaşadıkları görülmektedir (Bayrak, 2014: 167-383). Bunun sebebi, son zamanlara kadar daha çok köylüler ve göçebelere oluşan Kakailer tarım ve hayvancılık işleriyle uğraştıkları için genel olarak İran'ın batısı ve Irak'ın kuzeydoğusunda yani Kuzey Irak'ta yaşamaktadırlar (Algar, 1994: 514). İran'daki Kakailer Kirmaşanh, Luristan, Zehaw, Şiraz, Hamedan, Dalaho, Şirin Sarayı, İlam, Tebriz, Tahran, Mazendaran, Horasan ve Kazvin gibi bölgelerde farklı gruplar olarak yaşarlar (Orsam, 2011: 29). Yani genel olarak Kakailerin yerleşim merkezlerinin Kirmaşanh olduğu söylenebilir (Abdullah, 2015: 15). Kakailerin nüfusu ile ilgili net bir veri olmamasına rağmen yapılan bir tahmine göre 1971 yılında sadece İran'daki Kakailerin nüfusunun yaklaşık 150 bin kişi olduğu söylenmektedir (Algar, 1994: 514). Ayrıca Halepçe'nin önde gelen Kakailerinden Manzar'a (2022) göre İranlı Kakailerin sayısı çok fazla olup yaklaşık 5 milyon iken Iraklı Kakailerin sayısı ise 120 bin ila 150 bin arasındadır. Araştırmacı Ayüp Rostem (2022), Kakailerin sürekli baskı altında olduğunu, sayılarının azaldığını ve şu anda tahminlere göre dünyada toplam 2 ila 3 milyon Kakai bulunduğunu belirtir. Irak ve özellikle Kuzey Irak'taki Hanekin şehrinin Mehas, Şeyh Rahim, Puyke ve Çemçekal kesimlerinde; Kuzey Irak'tan geçen büyük nehrin etraflarında; Telafer'deki Vehab Ağa'nın kabilesiyle Sayid Halil'in torunlarıyla Kerkük'ün şehir merkezi ve Metik, Topzawa, Ali Sara, Cnglava, Lheb, Zenkır köylerinde; Musul'un Metrad, Siveyid, Töleben, Hordak, Kalapur, Kalak, Kezkan, Bradano Dağı'nda bulunan Hasan Nehri'nde tarım işleriyle meşgul olan 1500 aileden fazla Kakai bulunmaktadır (Edmods, 2003: 256). Bunlarla birlikte Halepçe'de yaşayan Kakailer genel olarak Halepçe⁷⁸ şehrinin Hawariler Mahallesi dışında Hawar, Hawara Kon (eski Hawar) ve Dertweye olmak üzere birkaç köyde yaşarlar. Bazı kaynaklara ve araştırmacılara göre *Ehl-i Hak* adıyla Türkiye ve Kafkaslar olmak üzere birkaç ülkede de yaşamlarının

⁷⁸ Bu bölgede yaşayan Kakailerin Mir Askender Hamoşi, Kakay Cawr, Sayid Ahmed Mir Suur, Halifa Kamar, Şah İbrahim Sayid Ahmed, Bahi Şahaşa, Kani Çemgeri, Şhai Şndrweye, Çadrga gibi türbeleri ve kutsal mekânları bulunmaktadır.

sürdürürler (Abdullah, 2015: 29).⁷⁹ Genel olarak köylerde yaşayan Kakailer, son zamanlarda şehirlerin büyümesiyle beraber kent merkezlerinde de yaşamaya başlamışlardır (Bakir, 2020: 138).

2.1.2. Kakai Cemaati'nin Kutsal Yerleri

Kutsal dendiğinde akla; yasak olan, tartışılmayan, değerlendirilmeyen, tecrübe edilmeyen, itaat edilen, ona inanılan ve saygı duyulanlar gelmektedir (Sezen, 2018: 154). Bir dinin üzerinde kurulduğu en önemli temellere ve kaçınılmaz esaslara kutsal denmektedir. Ayrıca Robertson Smith'e göre her zaman ve her dinde kutsal olanlar iyi, saf, uğurlu ve sevimli olmamakla birlikte bazen de kötü, bozulmuş, uğursuz ve sevimsizlerden oluşabilmektedir (Ülken, 1969: 184). Genel olarak bakıldığında farklı biçimde ve anlamda üç tür kutsallık görülmektedir. Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse üç tür kutsallık bulunmaktadır: Tenzihî kutsallık, teccimî kutsallık, itibarî ya da izafî kutsallık. *Tenzihî kutsallık*; kusursuz ve benzersiz, insan aklının ve duygularının ulaşamadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu kutsallık sadece Allah için kullanılmaktadır (Sezen, 2018: 154). *Tecsimî kutsallık*; hayvan, bitki, taş ve mezarlar; bazı durumlarda da insan gibi nesnel varlıklar için kullanılmaktadır. Bu tür kutsallıkta teccim edilenin kendisi ya da aracısı kutsallık olarak kullanılır (Üzüm, 2006: 449). Üçüncü ve son kutsallık türü de gerçekte öyle olmadığı hâlde öyle olduğu varsayılanlar anlamına gelmektedir. Mesela *Kadir Gecesi*, *Kâbe*, *Kudüs*, *Ramazân* gibi kavramlar bu tür kutsallığı içermektedir (Sezen, 2018: 154).

2.1.2.1 Kutsal Mekânlar

Kakailerin kutsal mekânları çoğunluk olarak yaşadıkları Şehrizor'da ve Kürt bölgelerinde bulunmaktadır. Ayrıca Kakailer için bir yerin kutsal sayılabilmesi için şu özellikleri barındırması gerekmektedir: 1) Kakai büyüklerinin mezarının o

⁷⁹ Fakat birkaç tarihçi ve dinî cemaatler üzerinde araştırma yapanlara "Türkiye'de Kakailer yaşar mı?" diye sorduğumda, öyle bir cemaat bulunmadığını söylediler. Ayrıca Aleviler hakkında okuduğum birkaç makalede de rastlamadım. İstanbul'da bulunan birkaç cemevine ziyaretimde soruma öyle bir cemaati tanımlayan ve Alevilerle hiç alakası olmayan cevaplar almıştım. Fakat şunu fark ettim ki Kakailik ve Alevilik inançları ve ritüelleri arasında benzerlikler olduğundan dolayı araştırmalarca Türkiye'deki Aleviler Kakai olarak sayılmış olabilir.

bölgede olması veya orada yaşamış önemli Kakai büyüklerinin olması, 2) o bölgenin Kakailerin ortaya çıkışında önemli bir yer teşkil etmesidir.

Kakai dini *Serencam* kitabına dayanır. Bu kitapta adı geçen kutsal yerlerin sayısı da çoktur ancak adı geçen bazı yerlerde artık kimse yaşamadığı için buraların adı sadece *Serencam*'da geçer ve Kakailer tarafından çok önem verilen kutsal yerlerin isimleri dile getirilmiş olunur (Hewrami, 1984: 255). Bu bakımdan Kakai cemaatince kutsal bakılan ve sayılan yerler aşağıda birer birer anlatılacaktır.

a) *Perdiwer* (پەردیوەر):

İran ve Irak sınırında bulunan ve Pave şehrinden yaklaşık 40 km uzak olan Perdiwer köyü, başta Sultan Sahak olmak üzere Kakailerin önemli şahsiyetlerinin türbelerinin bulunması nedeniyle özel önem verilen kutsal yerlerden biridir (Bakir, 2020: 162; Börekeyi S. , 1981: 5). Sultan Sahak'ın babası “Şeyh İsa” ve Berzince halkı Sultan Sahak'a saygı duymadığı ve ağabeyi tarafından nefret edildiğinden (Hewrami, 1984: 29) Sultan Sahak'ın, Berzince'den ayrılarak Perdiwer köyüne yerleşmesiyle onun tarafından bir Cem kurulmuş, daha sonra tapınağa dönüştürülmüş ve öldükten sonra oraya defnedildiğinden dolayı kutsal bir mekân olarak görülmüştür. Perdiwer köyünün Sultan Sahak tarafından kurulduğu söylenir (Rostam, 2006: 83). Ayrıca Sultan Sahak'ın mezarı Perdiwer'de bulunduğundan Kakailer Perdiwer'e kible olarak bakarlar. Üstelik Kakai dinî metinlerinde yer alan bazı şiirlerde de Perdiwer köyü kible olarak adlandırılmaktadır. Mesela aşağıdaki şiirde Perdiwer kible olarak geçer:

قه واتەمی میزدان خەرقەمی نوور نەوەر

ناوم تەشارەن قەیلەم پەردیوەر

Türkçesi:

Nurde olan yaşlıların konuşmalarına göre

Kevserin suyu Teşar'dır, kiblem ise Perdiwer (Rostam, 2006: 151; Börekeyi, 1996: 574).

Perdiwer, *köprüünün bu tarafından* anlamına gelen bir Hewrami kelimesidir. Kaynaklara göre, Perdiwer adının verilmesinin nedeni Sultan Sahak tarafından hicrî sekizinci yüzyılda köydeki Sirwan Nehri üzerinde inşa edilen bir köprüden

kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla buranın Kakailer için İslam'daki sırat köprüsü olduğundan kıyamet gününde haklı ve haksız, bu köprü üzerinde birbirinden ayrılacaktır. Bu köyün ismi günümüzde Şeyhan'a dönüştürülmüştür (Börekeyi, 2001: 5).

b) *Hawar köyü* (گوندی هاوار):

Hawar köyü, Kakailer için özel öneme sahip kutsal yerlerden biridir. Halepçe şehrinde yaklaşık 12 km uzaklıktadır (Edmods, 2003: 261). “Ha” ve “war” kelimelerinden oluşan Hawar dendiğinde *Şu Aşağıda* anlamına gelmektedir. Ayrıca tarih boyunca bu köyde Kakailerle ilgili birçok olay gerçekleştiğinden dolayı kutsallık taşımaktadır (Hawari, 2020: 139). Üstelik Sultan Sahak aşağıdaki şiirde görüldüğü gibi “*David Kosava*” ya da *Rehber David*'a Hawar köyüne gitmesini emretmiştir.

داود ئو هاوار داود ئو هاوار

داود هوآلمن بلو ئو هاوار

Türkçesi:

O David Hawar, O David Hawar, David Hawar'a git

Yukarıda da belirtildiği gibi, Hewramiler genellikle İran-İrak sınırı arasında, özellikle Halepçe'nin doğusunda yaşarlar. İran sınırında yaşayanlara *Düz* veya *Yokuş Hewramiler*; Irak sınırındakilere ise *Luhon Hewramiler* denilmektedir. Kaynaklara göre Hawar köyünün isimlendirilmesinin nedenleri arasında, bir Kakai mültecisinden esinlenerek yapılmasından bahsedilmektedir. Bu nedenle 800 yıldır çığılık atanların barınma yeri olmuştur (Rostam, 2006: 152). Hawar köyünde Mir Askender, Pir İsmail-i Kawalan-i, Şah Hoşin'in Türbesi, Wazgel pınarı, Çamagari pınarı ve Çadırğa gibi kutsal yerler de bulunmaktadır (Kakai, 2020: 352).

c) *Teşar köyü* (گوندی تەشار):

Teşar köyü de Kakailerin kutsal kabul ettiği bir başka yerdir. Bu köy İran'ın Pave şehri idari sınırında yer alan bir köydür. Bahsedildiği gibi Kakailerce kutsal olan yerler, Kakailer tarafından büyük ve önemli şahsiyet olarak görülen birinin mezarından veya Kakailerin ortaya çıkış tarihindeki bir olaydan kaynaklanmaktadır.

Bilindiği üzere İslam dinine göre kıyamet gününde cennete girenlere Kevser suyu verilecektir. Bu nedenle, bu köyün kutsallık nedeni, Kakailerin önemli şahsiyetlerinden “*Bawa Yadgar*” tarafından burada “*Kani Gaslan*” diye bir pınarın kazıldığına inanılmasıdır (Hewrami, 1984: 256). Bu; Kakai dinî metinlerinin çoğunda aşağıdaki metinde olduğu gibi Kani Gaslan olarak geçmektedir:

په‌ی غه‌سلی مه‌یت حاضر قه ئیقرار

قه حکومی عزیز شای خاق‌م‌نگار

قه قه‌لم زبیرین پیر موسی ده‌فته‌ردار

قه جام ئیبراهیم قه ئاب ره‌زیار

قه قه‌دری حی‌شمه‌ت مسته‌فا زور‌دار

Türkçesi:

İkrarla cesedi yıkamaya hazır ol

Sevgilinin ve Allah'ın hükmüyle

Defterdar yaşlı Musa'nın kalemıyla

İbrahim'in kâsesi ve Rezyar'ın suyuyla

Hişmet Mustafa Zordar'ın lütfuyla

Buna ek olarak Kakailerden biri defnedildiğinde ya da bir kadınla erkek cinsel ilişkiye girdiklerinde Teşar köyünün Gaslan pınarının suyu niyetiyle kendilerini yıkarlar (Rostam, 2006: 156).

ç) *Şindirwiye Dağı* (چپای شندروئ):

Kakailerce kutsal olan ve kitaplarında ismi geçen bir diğer yer ise Şindirwiye Dağı'dır. Halepçe'yi kuşatan bu dağ bölgenin doğusunda yer almaktadır (Hewrami, 1984: 258). Araştırmacı Cecil John Edmonds “*Kürtler, Türkler ve Araplar*” kitabında “*Halepçe bölgesinde tanıştığım Kakai kardeşlerim kutsal yerlerini bana gösterirken buraya geldiğimizde zevk aldıkları yüzlerinden okunurdu.*” demektedir (Edmonds, 2003: 266). Hatta Kakai dinî metinlerinde ve aşağıda da görüldüğü gibi şiirlerinde çok kutsanmış ve “Şindirwiye” olarak adlandırılmıştır:

بۆرى وە يانه بۆرى وە يانه
وسته نمان پوره زاتى يهكدانه
شندرويم بهرزا مديونه هاوار
ئەحمەد عابيدىن بەرۆ وە دەوار

Türkçesi:

Eve gel, eve gel

Tek ve yalnız olan zatı Pura 'ya koyduk

Şindirwiye 'm yüksek dik Hawar 'a bakar

Ahmed Abedin Duvara götürür (Rostam, 2006: 152).

d) *Serget köyü* (گوندى سەرگەت):

Kakailer için kutsal sayılan ve daha önceden Hewraman Luhon'da yer alan bir diğer yer Serget köyüdür. Bu köy Halepçe şehrinin Şehrizer bölgesinde yer almaktadır. En önemli figürleri, Sergeti'nin hazinesinin temeli olan “Peder Nawssi Sargati” ve “Qazi Nabi Sergeti”dir. Görünüşe göre, “Bawa Naussi Sargati” de önemli Kakai figürlerindedir. Köy, Kakai dinî metinlerinde de kutsal bir yer olarak geçer:

كەفتم ئەو سەرگەت، كەفتم ئەو سەرگەت

كەم كەم نەزىك بىم، كەفتم ئەو سەرگەت

چون مەيل هەق بىي وەى نەويم هىلاك

وە حكومى ناوس شىپره بى وەتاك

Türkçesi:

Serget 'e düştüm, Serget 'e düştüm

Yavaş yavaş yaklaştım, Serget 'e düştüm

Allah 'ın isteği olduğu için hiç yorulmadım

Navus 'un hükmüyle Şire yalnız kaldı (Rostam, 2006: 156).

Bu kutsal yerlerin yanı sıra Kakai dinî metinlerinde Mordin⁸⁰, Siman Kalesi⁸¹, Tapi Safa⁸², Tawela ilçesi⁸³, Keli Davud⁸⁴, Tashi Horen⁸⁵, Nawe Mağarası⁸⁶, Ahmed Brna köyü⁸⁷, Dereşiş köyü⁸⁸, Şeyh Raşit Türbesi⁸⁹, Mir Sur⁹⁰, Kakay Cawr⁹¹, Bawa

⁸⁰ Mordin: Halepçe'de bulunan bu köy Mordin Kalesi ve Pir Bünyamin'in burada oylandığından dolayı kutsal bir mekândır olarak bakılır.

⁸¹ Siman Kalesi: Dinî metinlerde geçen bu kale İran ve Irak sınırında yer almaktadır.

⁸² Tapi Safa: Shahrezur'da bulunan bir köydür. Tapi Safa'nın kutsal olmasının nedeni Sultan Sahak'ın babası Şeyh İsa'nın eşi Mir Muhammed Caf'ın kızı Dayrak Hanım'ın da bu köyde bulunmasıdır.

⁸³ Tawela ilçesi: Halepçe idaresine bağlanan Tawela ilçesinin kutsal görülmesinin nedeni Kakailerin önemli şahsiyetlerinden sayılan Baba Naws'un mezarının burada bulunmasıdır.

⁸⁴ Keli Davud: Bu yer İran Sepeli Zahaw bölgesinde bulunmaktadır. Davud Kosawa veya Rehber Davud'un mezarının bulunduğu için kutsal bir yer olarak görülmektedir.

⁸⁵ Tashi Horen: Bu kayanın kutsal olma nedeni Şah Hoşin ya da Mübarek Şah ölmeden önce burada sakladığı bir şeyi kim bulursa o Şah Hoşin'in kendisi olacağına inanılmasıdır.

⁸⁶ Nawe Mağarası: Şehrizer'da yer alan bu mağaraya, Sultan Sahak ve üç tâbisiyle birlikte Çiçek ordusundan kaçarak üç gün burada saklandığı için kutsal bir yer olarak bakılmaktadır.

⁸⁷ Ahmed Brna köyü: Şehrizer'da yer alan bu köy, Ahmed Brna, Şah Hoşin'in emriyle bu köye geldikten sonra burada gömülmüş ve Sultan Sahak döneminde Davud Kosawa adıyla yaşadığı için kutsal sayılmıştır.

⁸⁸ Dereşiş: Bu köy Kakai metinlerinde geçen Halepçe'deki köylerden biridir. Ayrıca Kakailerin 72 Pirlilerinden Pir Dilawar bu köyde doğduğu için kutsal sayılmıştır.

⁸⁹ Şeyh Raşit Türbesi: Şehrizer'da yer alan bu köy Sultan Sahak döneminde Şeyh Raşit Şah İbrahim Ewat'ın formundadır.

⁹⁰ Mir Sur: Şehrizer'da yer alan bu köy Sultan Sahak'ın oğlu Mir Muhammed Sur'un ismini aldığı için kutsal sayılmıştır.

⁹¹ Kakay Cawr: Bu da Halepçe'nin doğusunda yer alan bir türbedir.

Yadegar Türbesi⁹², Şehrizar⁹³, Dızawar⁹⁴ gibi birçok yerden bahsedilmektedir. Ama burada kısaca Kakailer için çok önemli olan yerler hakkında bilgi verilecektir.

2.1.2.1. Diğer Kutsallıklar

Yukarıda diğer inançlarda olduğu gibi Kakai inancında da kutsal sayılan mekânlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu mekânlar dışında Kakai inancında bazı şeyler de kutsal olarak görülmektedir.

a) *Bıyık bırakmak:*

Bıyık bırakmak ve tıraş olmamak Kakailerin kutsal saydığı değerlerden biridir⁹⁵ (Al-Azawi, 1949: 70). Bıyığa o kadar önem verilir ki bıyiksız olanlar Cem gibi dinî ayinlere kabul alınmamaktadır (Telci, 2017: 442). Kakai Cemaatinin sembollerinden biri de bıyığın bırakılması ve uzun tutulmasıdır. Fakat Kakailerin bıyıklarını uzatma nedeni henüz tam olarak bilinmediği için bu konuda farklı görüşler mevcuttur (Rostam, 2006: 156).⁹⁶ Onlara göre bıyığın bırakılması bir dinî emrin yerine

⁹² Bawa Yadegar Türbesi: Bawa Yadegar dinî metinlerinde ismi geçen Kakailerin önemli şahsiyetlerinden biridir.

⁹³ Şehrizar: Şehrizar bölgesi, genel olarak Kakailerin ölümsüzleştiği ve dinî metinlerde isminin çok geçtiği yerdir.

⁹⁴ Dızawar: Çil Ten grubunun yerleştiği İran-Irak sınırında yer alan bir köydür. Kutsal yerler konusunda daha fazla bilgi almak için (Ayub Rostam, *Lekolineveyek sebareet be Kakayekan-Yarsan, Çapi Yekem, Navendi Roşnbiri Hawraman*, Süleymaniye, 2006), (Muhamed Emin Hawrami, *Kakayekan, Çaphaney Al-Huriye*, Bağdat, 1984) gibi kaynaklara bakılabilir.

⁹⁵ Bu araştırma yapılması sırasında 23.07.2022 tarihinde Kerkük bölgesindeki Kakai mensuplarından biri birkaç tarafından kaçırılıp bıyığını kesilmiştir. Bu olayın ardından Kuzey Irak'ın Kakailerinin bu işi yapanlara bir an önce ceza verilmesi gerektiğini söyleyerek bir süre gösterge yapmışlar (Diya Muhameed, Kakailer, *Kakai mensubuna hakaret edenler hakkında karar vediler*, NRT sitesi, 24.07.2022 - <https://nrstv.com/detail/14053>).

⁹⁶ Kakailer arasında sakalın uzun olmasının nedenini açıklayan rivayetlerden biri, Âdem yaratıldığında uzun bir sakalı olduğunu, çünkü Allah'ın kendisine hediye olarak verdiğini, bu yüzden tıraş etmenin caiz olmadığını söyler. Fakat bununla birlikte Ako Şawes dinin sakal

getirilmesidir. Çünkü Sultan Sahak'ın buyruğu olduğunu ve Kakai dinî metinlerinde “Bizden olanların bıyığını tıraş etmemesi gerekir.” diye bir söz geçmektedir. Ayrıca kimi rivayetlere göre Hz. Ali bıyığını tıraş etmemiş ve bedeninden jiletle bir kıl bile kesmemiştir. Kimine göre de Sultan Sahak geleneği olduğundan bıyığın tıraş edilmesi haramdır (Miran, 2017: 242). Ayrıca Muhammed Emin Hewarmi, *Kakayekan* adlı kitabında, Kakailerin bıyığı uzatmalarının nedeninin Newy Mağarası'ndaki olaydan kaynaklandığını söylüyor ki Sultan'la bir arada bulunan üç dervişin de saçları ve bıyıkları uzunmuş (Hewrami, 1984: 29). Başka bir görüşe göre bıyığın tıraş edilmesi bilgelik, dindarlık, alçakgönüllülük ve konuşma eksikliğine işaret sayılmaktadır. Çünkü insanlar sözlerini söylerlerken bıyıkları ağızlarında bir set gibidir (Bakir, 2020: 198). Bununla birlikte bıyığın, Kakaileri başka dinî Cemaatlerden farklı kılan eylemlerden olduğu görüşü de bulunmaktadır. Üstelik bu görüşe göre bu eylemin hiçbir dinî temele dayanmadığı ve sadece geleneksel bir şey olduğu ortaya konmaktadır (Tezokur, 2020: 292). Fakat şunun da söylenmesi gerekir ki bu kutsal sayılan kuralın sürdürülmesine yeni nesiller arasında çok az uyulduğu görülür.

b) Cemhane:

Kakailerde yapılması düşünülen her şey için bir Cem töreni düzenlenir. Hiçbir işin Cem olmadan yapılması ya imkânsızdır ya da kabul edilemez. Mekânsal olarak da özel bir yeri yoktur. İnsanlar buldukları yerde Cem niyetiyle toplanılırsa Cem olur. Ayrıca toplanılan ve Cem düzenlenen yere de Cemhane denmektedir. Kakailer için Cemhane kutsal bir mekândır. Çünkü onlar Cem zamanında dört meleğin ya da Davut, Bünyamin, Pir Musa ve Remzbar gibi dört Hawtan'ın (yedî kişi) ruhunun hazır olacağına inanırlar. Ancak yerin kutsallığı sadece Cem yapılan sürede geçerlidir. Cem bitince kutsallık da biter (Bakir, 2020: 211).

c) Tambur enstrümanı:

Müzik, Kakailik'te çok önem verilen konulardan biridir. Müzik aletlerinden biri de Tambur aletidir. Tambur enstrümanı, Kakailer tarafından Cemlerde, cenaze definlerinde ve bebeklere isim konulması gibi bazı özel törenlerde çalınan ve kutsal

tıraşıyla belirlenmekten daha büyük olduğuna inanıyor (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Ako Şawes ile görüşme*, Halepçe, 12.04.2022).

sayılan müzik aletlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Tahiri, 2009: 178). Bazı kaynaklarda belirtildiği gibi Kakailerde tamburun tarihi Şah Hoşin dönemine kadar uzanmaktadır (Bakir, 2020: 163). Ayrıca Sultan Sahak tarafından Kakailerin dini törenlerinde kullanmaları için 72 makam yazılmıştır (Kakai, 2020: 366). Kakailer tarafından çalınan bu aletin kutsal sayılması; Tanrı'nın, Adem'i yaratıp ruhun Adem'in bedenine girmesini emrettiği anda Cebrail'in sarhoş olması, Adem'in bedenine girmesi ve yerleşene kadar orada tambur çaldığına inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de bebek doğduğunda ruhunun sakinleşmesi ve öldüğünde de bedenden uzaklaşmaması maksadıyla tambur çalınmaktadır (Bakir, 2020: 163; Hawrami, 2013: 73). Bunların dışında genel olarak Kakai dinî metinlerinde *Gaslan* ve *Teşar* isimli iki pınarın suyu kutsal olarak adlandırılmaktadır (Hamzeh'ee, 2009: 173).

2.2. Kakai Cemaati'nin İlke ve İnanışları

Kakai Cemaati de diğer tüm dinî cemaatlerde olduğu gibi birtakım dinî inanca sahiptir. Bunların; Zerdüş, Yezidi, İslam, Manavi, Mazdek ve bazı yerel inançların karışımından meydana geldiği söylenmektedir. Dolayısıyla Kakailer de İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinlerden farklı bir dizi dinî inancın ve özel ilkenin sahibidirler. Allah'a inanma konusunda Kakailerin tek, cömert ve mutlak Tanrı inancına sahip olmalarından dolayı tek tanrılı hiçbir dinî görüşe ve inanca aykırı olmadıkları görülmektedir (Molla Ahmed, 2020: 4).

2.2.1. Kakai İnancı'nın Kaynakları

Kakailerin genel olarak Yezidiler, Zerdüştiler ve diğer dinî gruplar gibi kutsal metinleri yoktur. Başka bir deyişle, kendilerine vahiy yoluyla gelen veya getirilen bir kutsal kitabı yoktur. Fakat bunun yerine kutsal olarak baktıkları birkaç şiir (kelam), kitap ve defterleri vardır ki bunların en kutsal ve meşhuru *Serencam* kutsal kitabıdır (Izady, 2004: 268).⁹⁷ Başka bir deyişle Kakailer edebî şekilde yazılmış bir dizi dinî metne sahiptir. Bu dinî metinlerin genellikle Kürtçe, yani eski Hewramice ve Farsça; bazılarının Azerice yazıldığı da söylenmektedir. Üstelik Kakailerin en üstün değer

⁹⁷ Kosari Şair diyor ki genel olarak elimizdeki kitap bir el yazması ve kırmızı çizgilerden biridir. Bu nedenle, basılanların tümü düzenlendi ve değiştirildi (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Kosari Şair ile görüşme*, Halepçe, 28.05.2022).

verdikleri ve çok önemsedikleri dinî metinlerden en önemlisi *Serencam* ya da *Hazine Kelamı* kitabıdır (Abdullah, 2015: 33). Kakailerce kutsal kitap olarak bakılan *Serencam* sonuç demektir. Bu kitap Kakailerin yazılı en önemli dinî metinlerinden biridir (Hamzeh'ee, 2009: 63). Kakai kitap ve mektuplarının toplanmasının, VIII. yüzyılda Sultan Sahak⁹⁸ tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir (Molla Ahmed, 2020: 8). Bu metinlerin çoğu eski Hawramice ve Farsçayla yazılmıştır. *Serencam*'ın 1842'de Rus oryantalist Minorsky⁹⁹ tarafından toplandığı ve daha sonra Rusçaya çevrilip 1911'de yayımlandığı belirtilmektedir (Abdullah, 2015: 33). Kakai *Serencam* ya da *Kelam Khazane* kitabının içeriğine bakıldığında Kakai inançlarının ilkelerinin yanı sıra yedinci ve sekizinci yüzyıllarda şiir dizeleri ve metin şeklinde yazılmış bir dizi dinî tavsiye, ritüel, dua ve mitlerden oluştuğu görülmektedir (Börekeyi, 2001: 20). Bu kitap başta *barga barga* olmak üzere *dewrey çltan*, *dewrey haftawane*, *glen w kol*, *dewrey abiddin* ve *wrda Serencam* adlı toplam altı bölümden oluşup *Dewrey Abiddin* dışındaki bütün bölümler Hawramice ile yazılmıştır (Börekeyi, 1981: 5).

Yukarıda belirtildiği gibi Kakailer tek bir kutsal kitaba sahip olmanın yanında kitap (kelam) ve defterlerden oluşan kutsal metinlere de sahiptirler. Dolayısıyla *Serencam* dışında miladi VIII. yüzyılda Bahluli Mahi tarafından Goranice yazılmış şiirlerden oluşan *Dawrai Bahlul* kitabının onlardan biri olduğu söylenmektedir. Kutsal olarak bakılan ve Farsça yazılan diğer kitaplar Nimatulla Jehyun Abadi Mukriyani'nin

⁹⁸ Fakat Asi Kakai'e göre Sultan Sahak'ın meleklerinden biri tarafında yazılmıştır (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Asi Kakai ile görüşme*, Halepçe, 04.05.2022).

⁹⁹ Rus müsteşrik ve diplomat Minorsky'nin tam adı Vladimir Fedorovich olup 1877 yılında Rusya'da dünyaya gelmiştir. Moskova'da eğitim gördükten sonra 1900-1903 yılları arasında Lazarev Doğu Dilleri Enstitüsü'nde başta Arapça olmak üzere Türkçe, Farsça ve İslam tarihi okuyarak eğitime devam etmiştir. Dolayısıyla 1904- 1917 yıllarında Tahran, Tebriz ve İstanbul'da bulunan Rus Konsolosluluğu'nda farklı görevler almıştır. Görevde bulunduğu yıllarda çok önemli çalışmalar yapmıştır. 1911 yılında Moskova'da Kakailer üzerine "*Materialy dlya izuçeniya persidskoy sekti Lyudi istiny ili Ali-İlahi*" adıyla önemli bir çalışması yayımlanmıştır (Christine Woodhead, "Minorsky, Vladimir Fedorovich, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30. Cilt, İstanbul, 2005: 115, <https://islamansiklopedisi.org.tr/minorsky-vladimir-fedorovich>).

Şahname-i Hakikat ve Nur Ali Elahi'nin *Burhan* kitabıdır (Ezdeyi, 2002: 52). Ayrıca XIX. yüzyılda Şah İbrahim tarafından Goranice yazılan *Defter-i Rmuzi Yarsan*¹⁰⁰ adlı kitap toplam yedi ciltten oluşmaktadır. Bu ciltlerin her biri daha önce belirtildiği gibi evrenin yaratılışını yedi devirle betimlemektedir (Hamzeh'ee, 2009: 64). Dolayısıyla bu kitap *Defter-i Gawahi Xwlamam*, *Defter-i Diwane Gawre-i Pardewar-i*, *Defter-i Şndrviye*, *Defter-i Dawre-i Şah Hoşin*, *Defter-i Dawre-i Zolal – Kelam-i Pardewar-i*, *Defter-i Abiddin-i Caf – Abiddin Baş Çawş*, *Defter-i Navroz* ve *Defter-i Teymur* gibi kitaplardan oluşan bir koleksiyondur (Hewrami, 1984: 55-56; Tezokur, 2020: 297). Sonuç olarak Kakai inançlarının kaynaklarının üç kısma ayrıldığı söylenebilir: Birinci kısım, altı bölümden oluşan ve daha önce bahsedilen *Serancam* kitabıdır. *Dawar* adlı kitapların ikinci kısmı, Baluli Mahi'nin *Dawar*'ı, Bawa Sarhangi Dawadani'nin *Dawar*'ı, Şah Hoşi'nin *Dawar*'ı (Mübarek Şah-i Loristani), Bawa Nawsi Jaf'ın *Dawar*'ı, Bawa Jalil'in *Dawar*'ı, Damyar'ın *Dawar*'ı, Shawayquli Qarmizi'nin *Dawar*'ı ve Pir Ali'nin *Dawar*'ıdır. Üçüncü kısım, *Kelam-i Saiyd Khamosh*, *Kelam-i Perdiwar*, *Kelam-i Shah Taymour Baniarani*, *Kelam-i Zulfaqar (Goran Zulfiqari)*, *Kelam-i Janab*, *Kelam-i Qasid*, *Kelam-i Mujrim*, *Kelami Han Almas*, *Kelam-i El Beg Jaf*, *Kelam-i Haidari*, *Kelam-i Nevroz (Derviş Nevroz Sorani)* ve *Kelam-i Derviş Akaq* gibi kelam kitaplarını içerir (Rostam, 2006: 17).

2.2.2. Monoteizm ve Donadon (Hulul ve Tenasüh)

Kakai monoteizmi ve Donadon inancı iki bölüme ayrılır: Panteizm ve hulul. İmanlarının ilk kısmını, Allah'a iki taraftan bakmaları oluşturur. Bir kısmına göre Allah, gizli tarafı olduğu için görülemez, hissedilemez ve belirlenemez. Dolayısıyla bu inanç Allah'ın çoğalmasına engel olacaktır. İkinci kısmıysa Allah'ın apaçık görülen tarafıdır. Bu yüzden Kakailer, Allah'ın ışığının yeryüzündeki her şeyde olduğuna inanırlar (Abdullah, 2015: 31).

Kakai inancının ikinci bölümü Donadon (hulul, zuhur ya da reenkarnasyon) inancıdır. Buna göre Allah'ın, dünyanın sonuna kadar yedi farklı (*dewr*) devir yedi kez insan formunda ve dört ya da beş meleğiyle görüneceğine inanırlar (Al-Khayuwn, 2016: 89; Algar, 1994: 513). Çünkü onlara göre diğer dinlerde olduğu

¹⁰⁰ Bazı kaynaklarda Şah İbrahim'in kendisi bu kitabı yazmamış, toplamıştır (Muhamed Emin Hawrami, *Kakayekan, Çaphaney Al-Huriye*, Bağdat, 1984: 128-129).

gibi Tanrı sadece gökyüzünde olamaz, aynı zamanda insan formunda yeryüzüne inerek insanlar vücudundan kendini gösterir. Allah'ın insan vücuduna gelmesi ve kendini insan şeklinde göstermesi kişinin kendi çaba ve gayretiyle yapabileceği bir eylem değil, Allah'ın bir armağanıdır¹⁰¹. Bu inanç Kakailer arasında sınıfların ortaya çıkmasının sebeplerinden biri sayılmıştır (Bakir, 2020: 199). Buna göre, birinci (*dawr*) devirde Allah'ın (Hawandkar) Allah gibi Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail de dâhil olmak üzere dört meleği vardı. Daha sonra Allah'ın yerine Hz. Ali, Cebrail'in yerine Selman, Mikail'in yerine Kanber, İsrail'in yerine Hz. Muhammed ve Azrail'in yerine Nuseyr geçmiştir. Kakailere göre daha sonra meleklerden biri Peygamber'in kızı Fatıma, yani Hz. Ali'nin hanımı yerine gelmiştir. Bundan sonra Tanrı formunda görünen meleklerin sayısı dörtten beşe çıkmış ve beşinci melek de her zaman bir kadın cinsiyetinde olmuştur. Üçüncü devirde Tanrı Şah Hoşin (Mitras) şeklinde görünürken Cebrail'in yerine Baba Buzurg, Mikail'in yerine Kaka Raza, İsrail'in yerine Pirşalyar, Azrail'in yerine Baba Tahir ve kadınların yerine melek Celal geçmiştir (Abdullah, 2015: 31). Dördüncü devirde Tanrı, Sultan Sahak şeklinde görünür. Cebrail'in yerine Hıdır (Bünyamin), Mikail'in yerine Davut, İsrail'in yerine Pir Musa (Bawa Yadgar), Azrail'in yerine Braim (Teyyar) melekleri ve Dayrak (Zaryar) bir kadın olarak gönderilmiştir (Rostam, 2006, s. 64).¹⁰² Beşinci devirde, Tanrı ve Cabriel'in yerine Kamber (Destever), Mikail'in yerine Yar Can, İsrail'in yerine Yar Ali, Azrail'in yerine Şaswar ve kadınlar adına Zariano ve Kırmızı (Şawais) melekleri şeklinde görünmüştür. Altıncı devirde Tanrı, Muhammed Beg şeklinde görünürken Cebrail'in yerine Kamahry Can, Mikail'in yerine Kemalek gelmiş, İsrail'in yerine bir melek gelmemiş, Azrail'in yerine Karapost ve kadınlar adına Dosty melekleri gönderilmiştir. Yedinci devirde yani son devirde de Tanrı, Tayaş Beg şeklinde görünür; melekleri ise Cebrail'in yerine Cemşid Beg, Mikail'in

¹⁰¹ Bu mesele İslam'da insan yaratılırken Allah kendi ruhundan Adem'i üfledi diye bahsetmektedir. (ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوْحِي ط) Secde suresi 9, yani: Sonra süzgün bir şekil vermiş ve ruhunda ona üflemiş (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Secde-suresi/3507/4-9-ayet-tefsiri>).

¹⁰² Burada şunun açıklanması gerekir ki; Sultan Sahak'ta kendini gösteren Allah'ın başka kimin bedeninde kendini gösterdiği konusunda Kakailer arasında bir fikir birliği yoktur (Hamid Algar, "Ehl-i Hak", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10. Cilt, 1994: 513, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-hak--iran>).

yerine Almas Beg, İsrail'in yerine Alaadin Han, Azrail'in yerine Abdal Beg ve bir kadın olarak da Peri Hanım meleği görünmüştür (Bayrak, 2014: 391; Abdullah, 2015: 31). Devirler ve formlar tablo şeklinde şöyle düzenlenebilir:

Tablo 2.1. Kakai İnancında Devirler

Devirler		Formlar					Kadın
1	Tanrı	Cebrail	Mikail	İsrail	Azrail	-	
2	Hız. Ali	Selman	Kanber	Muhammed	Nuseyr	Fatım a	
3	Şah Hoşin (Mitrás)	Baba Buzurg	Kaka Raza	Pirşalyar	Baba Tahir	Mam a Celal	
4	Sultan Sahak	Kdır (Bünyamin)	Davut Kosawa	Pir Musa yahut Deftardar Pir Musa (Bawa Yadgar)	Brahim (Teyyar) Mustafa Dawdan	Dayra k (Zary ar)	
5	Kırmızı (Şawais)	Kamber (Destever)	Yar Can	Yar Ali	Şa swar Ağa	Zaria no ya da Rızya r	
6	Muhammed Beg	Kamahry Can	Kemalek	-	Karapost	Dosty Hanı m	

7	Tayaş Beg	Cemşid Beg	Almas Beg	Alaadin Han	Abdal Beg	Peri Hanım
---	-----------	------------	-----------	-------------	-----------	------------

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, bazı kaynaklarda evrenin yaratılışı, Hz. Ali, Lurisan ve Perdewar dönemlerine ayrılmıştır (Bakir, 2020: 148).

Aynı başlıkta yer alan bir başka konu tenasüh (Reenkarnasyon) ya da ruhların *Donadonması* yani ruhun geçişmesidir. Kakailer bir kişinin öldükten sonra ruhunun başka birine (yeni doğan bebeğe) geçiş yapacağına inanırlar. Kakailer geçiş sürecinin gömlek değiştirilmesi olduğuna ve her biri için 1001 geçişin yapılması gerektiğine inanmaktadırlar.¹⁰³ Ayrıca bu sadece sıradan bir geçiş değildir, aynı zamanda o ruhun son durağa kadar mükemmel olacağına inanırlar (Bayrak, 2014: 384; Börekeyi, 1996: 190). Kakai inancına göre her insan Allah'ın moleküllerine sahiptir. Tanrı ölmeyeceğinden insanlarda ölen vücuttur, ruh ölmez ve başka kişilerin bedenlerine girer. Ayrıca ölenin ruhunu alan ya da taşıyan kişinin Kakai olması şart değildir (Muhammed, 2011: 80). Bu moleküller mümin ve iyi insanlarda yaşar, kâfir ya da kötü insanlarda yok olur (Hewrami, 1984: 144). Ruhların beden değiştirmesi *Donadon* sahibinin imanına ve amellerine bağlıdır. Eğer kişi iyi bir müminse ruhu temiz bir bedene gider. Ölen kimse kâfir ve kötüyse ruhu şerre girer ve acı çeker. Bu yüzden Kakailer ruhların acı çekmesinin bu dünyada olduğunu, başka bir dünyada ya da kıyamet gününde olmadığını söylerler. Başka ifadeyle diğer dinlerde olduğu gibi cennet ce cehanneme inanmazlar. Bu nedenle bir ruhun ölümsüzlük dünyasına girebilmesi için, o ruhun bin bir ten (beden) araması ve ardından ölümsüzlük dünyasına girmesi gerekir (Muhammed, 2011: 80).

2.2.3. Evrenin yaratılışı

Çoğu inançlarda, evrenin yaratılış hikâyesi, yaratılışından sonra başlar. Ancak Kakai inançlarında, bu hikâye yaratılmadan önce, yani Tanrı'dan başka hiçbir şey olmadan başlamıştır (Tahiri, 2009: 108). Kakailere göre dünya yaratılmadan önce Alla'tan

¹⁰³ Bazı kaynaklarda sadece kötü ya da künahkar insanlar 1001 geçişi tamamlar. Müminler ise daha erken bu geçişi bitirip mükemmel biri olacak (Haşım Asi Kakai, *Mejwyi Kakakyekan (Yarsan) la Kurdistan*, çaphaneyi çwarçra, çapi yekem, Hawler, 2020: 20).

başka hiçbir şey yoktu. Dolayısıyla Tanrı denizin kasırgasında; dışarı çıkarak kendine (Hawandkar) Tanrı adını verdi (Rostam, 2006: 80). Sonra tahtı (arş), kursü ve halıyı yarattı. Devamında yetmiş iki bin yıl sahilde yalnız kaldıktan sonra (Cebril, Azrail, Mikail ve İsrail'i) yarattı. Balığın sırtında gök ve yeryüzünü yarattıktan sonra insanın yaratılması için “*Haydi gidin, Serendil toprağı getirin.*” diye Azrail meleğe emir verdi. Ayrıca Allah dünyayı yarattıktan sonra kendi vücudunun bir kısmını kullanarak insan ve hayvanları da yaratmıştır (Kakai, 2020: 18). Allah Azrail'in getirdiği Serendil toprağıyla Hz. Ali formuyla insanı yaratmıştır. Bu yaratılış eylemi Kakai kutsal kitabındaki şiirlerde şöyle anlatılmıştır:

حهفت دوو تمن بهیان بو و مچان پیتان – نه حقیقت بزنان مه علوم بو لیتان

تاکه نهچینان فه راگهی شهیتان - نهوسا نه لهو بی، نه ناریبائی

نه ئورش بی، نه فورش، جیهان دهریا بی

مهولا فه دورر بی، دورر فه تهی دهریا - فه دورر بهر ئاما، جیهان کورد مهیها

ناوی ویش نییا فه خافنگار - عورش و قورش و فورش، نهوسا دا قهرار

ههفتاد هزار سال تاك و تهنیا بی – فه پرووی دهلیاقه چوگان بازیش کورد

نه خاکی بیسات سازنا جیبرئیل - تابئی فه هامراز خالقى جلیل

ئوهل ئیجاد کورد چوار مهلمك هر چوار - ئاسمان زهمین نهوسا دا قهرار

Türkçesi:

Yedi ya da iki ton sabah sana söylemek için- bildiğin gerçeği bilmiyorsun

Ne çinli ve öfkeli şeytani al- o zaman ne o ne de Aryabe

Taht değil, halı değil, dünya deniz

Maula ve durr bi, durr ve te derya- ve durr ber ama, jihan kard mayha

Adı Rab değil- taht, taht ve halı, sonra karar verdi

Yetmiş bin yıldır yalnızdı.

Önce dört kral yarattı, dördü de- cennet yeryüzü, sonra kararlı olarak (Hewrami, 1984: 97).

Bunlarla birlikte Kakailer, inanç tarihlerinin dört aşamadan geçerek oluştuğuna inanırlar (Tezokur, 2020: 294). Bunlar, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat aşamalarıdır. Onlara göre şeriat aşaması ya da dönemi Âdem Peygamber'den Hz. Muhammed'in doğuşuna kadarki dönemdir. Allah tarafından seçilmiş kişiler vasıtasıyla buyruklar yeryüzündekilere gönderilmiştir. Ayrıca bu dönemde Allah'ın varlığından hiçbir şüphe edilmemiş, ibadetler yerine getirilmiş ve Allah'ın işlerine karışılmamıştır (Bayrak, 2014: 456). Hz. Ali'den başlayıp Şah Hoşin dönemine kadar uzanan bu aşamada, insanlar Allah'a dürüstlüklerini gösterdikten sonra ikinci aşamaya yani tarikat dönemine geçiş yaparlar (Tezokur, 2020: 294). Tarikat aşamasında Allah'ın daha yakın mesafeden tanınması için bir tarikat ya da yol seçilmesi gerekmektedir (Bayrak, 2014: 455). Dolayısıyla marifet olarak isimlendirilen ve Şah Fazıl'a ait üçüncü aşama bilgiye ve mükemmelliğe götüren yol anlamına gelmektedir (Bruinessen, 2016; 167). Bu aşama Şah Fazıl döneminden Sultan Sahak dönemine kadar uzanan bir aşamadır. Kakai dinî metinlerine göre bu dönemde insanların aydınlatılması için Allah tarafından âlimler, filozoflar ve şairler görevlendirilmiştir (Bayrak, 2014: 457). Dördüncü ve son aşama hakikat olup Sultan Sahak döneminden günümüze kadar devam etmektedir (Ödemir, 2015: 273). Bu aşamada artık yeryüzündekilerin şeriat döneminde yaptıkları gibi buyruklara uymalarına gerek kalmaz. Mesela Kakailer artık her gün beş vakit namaz kılmanın ve bir ay boyunca oruç tutmanın yerine her perşembe gecesinde cemhanelerinde toplanırlar. Ayrıca üçüncü aşamada olduğu gibi Allah'la insanlar arasına üçüncü kişi girmez. Başka bir deyişle artık yeryüzündekiler Allah'la aralarındaki mesafeyi görmezler (Bayrak, 2014: 457).

2.2.4. Dünyanın sonu, cennet ve cehennem

Kakailer dünyanın sonu, cennet ve cehennem konusunda has bir inanca sahiptirler. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi ölenlerin ruhu tam 1001 kişiye girerek mükemmel bir insana dönüşeceğine inanırlar. Ayrıca bu ruh geçişi ölenin amellerine göre değişir (Miran, 2017: 206). Bütün inançların ortak oldukları görüşlerden biri, dünyanın

sonunda birinin kurtarıcı şeklinde geleceği ve onları kurtaracağı, haksızlığa, eşitsizliğe ve adaletsizliğe son vereceğidir. Bu durum İslamiyet'teki Sünnî ve Şîî mezheplerinde açıkça görülmektedir (Gün, 2017: 104). Mesela Sünnî doktrininde bu kurtarıcı *Mehdi* olurken Şîîlerde *İmam Mehdi el-Muntazar* dünyanın sonunda gelecek ve Şîî mezhebini hükümler yapacaktır (Öz, 2003: 377; Gün, 2017: 108). Söz konusu inançlar Kakailerde de bulunmaktadır. Kakai kutsal kitaplarında dünyanın sonu yaklaşırken insanlar bir dizi büyük savaşla karşı karşıya kalacaktır. Allah, Hz. Ali, Şah Hoşin veya Sultan Sahak şeklinde bu dönemde yeniden ortaya çıkacak; dünyaya adalet ve eşitliği geri getirecek, diğer bütün dinleri hak olan Kakai dini çerçevesinde toplayacaktır (Bakir, 2020: 150).

Cennet ve cehennem konusuna genel olarak bakıldığında Kakilere göre bu dünyada iyilik yapmış güzel ahlaklı kişilerin ruhları 1001 kişiden geçtikten sonra mükemmel bir insana dönüşür. Kötülük yapanların ruhları da kötü insanların bedenlerine girer. Aslında bu dünyanın kendisi için cennet ve cehennem olduğuna, ahirette cennet ve cehennem diye bir şeyin olmadığına inanırlar. Fakat Kakai dinî metinlerinde cehennem anlamına gelen (ساجنار) *Secenar* diye bir sözcük geçer (A.g.e: 151). Ayrıca bazı dinî metinlerde haşır ve neşirin (yargılama) kıyamet gününde *Şehrezur* ovasında olacağı, Sultan Sahak tarafından inşa edilen ve şu anda Sirwan Nehri üzerinde bulunan Perdewar Köprüsü'nün sırat köprüsüne benzetildiği görülmektedir (Bruinessen, 2016: 193). Sonuçta Kakailer cennet ve cehennem bu dünyada olacağına inandıkları için İslam inancının aksine insanın ölümünden sonra cennet ve cehennem diye bir şeyin olmadığını söylemektedirler (Bayrak, 2014: 461).

2.2.5. Namaz

Kakailik'te daha çok niyet veya dua dini olarak bilindiğinden Kakai inancında namaz diye bir şey yoktur (Rostam, 2006: 84). Çünkü Kakailer Tanrı'ya yaklaşmak için namaz kılma yerine dua edilmesi gerektiğine inanırlar. Camiye gitmek yerine her hafta perşembe gecesinde Cem düzenlerler (Telci, 2017: 441). Önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi, bazı araştırmacılar, bu dinin bir tasavvuf kökünün bulunduğunu belirtmişlerdir (Gulnar, 2019: 56). Daha önce de belirtildiği gibi şeriat aşamada artık yeryüzündekilerin şeriat döneminde yaptıkları gibi buyruklara uymalarına gerek kalmaz. Mesela Kakailer artık her gün beş vakit namaz kılmanın

ve bir ay boyunca oruç tutmanın yerine her perşembe gecesinde cemhanelerinde toplanırlar (Bayrak, 2014: 457).

2.2.6. Oruç

Kakailer yılda üç gün oruç tutarlar. Ancak Kakailerin bir kısmı Marenewy (مهړنوئى), bir kısmı da Qawlatas (قهولتاس) orucu tuttuklarından bazı araştırmacılar Kakailerin altı gün oruç tuttuğuna inanmışlardır (Molla Ahmed, 2020: 10; Tahiri, 2009: 141; Börekeyi, 1981: 10). Bu bakımdan Ako Şawes (2022) Halepçe'deki Kakailer sadece üç gün tutardıkları söyledi. Kakai tarihinde Marenewy (مهړنوئى) ve Qawlatas (قهولتاس) olayları çok önem verilen konulardır. O kadar önemlidir ki olayların yıl dönümünde oruç tutulur. Sultan Sahak ve üç arkadaşı Şeyhan (Pardewar) köyüne gittiklerinde Çiçik adlı bir kabileyle karşı karşıya gelmişlerdir. O yüzden Sultan Sahak ve üç arkadaşıyla birlikte oranın yakınında bulunan Marenewy¹⁰⁴ mağarasına sığınmak zorunda kalmışlar. Marenewy Mağarası'nda Çiçik ordusundan korktukları için üç gün yiyeceksiz kalmışlar. Daha sonra bir fırtına nedeniyle Çiçik kabilesinin ordusu yok olmuş, Sultan Sahak ve Yarıları kurtarılmıştır.¹⁰⁵ Kakailerin üç gün oruç tutmasının nedeni Sultan Sahak ve beraberindekilerin Marenewy Mağarası'nda üç gün susuz kalmalarıdır. Her yıl ocak ayının 12, 13 ve 14'üncü günlerinde tutulan bu orucun, 15'inci gününde bayram yapılır (Zand, 1971: 133).¹⁰⁶ Bu orucu daha çok İran'daki Yarsanlar tutarken Kuzey Irak'takiler dinî bir temeli olmadığı için tutmazlar (Bakir, 2020:215). Bunun yerine Kuzey Irak'taki Kakailer Qawlatas (قهولتاس) adlı bir oruç tutarlar. Genellikle üç farklı günde bu orucu tutanlara Qawlatas'ın (قهولتاس) oruç yoldaşı denmektedir. Bu orucun nedeni ve ne olduğu konusunda iki rivayet vardır. Sultan Sahak'ın yanına gitmek isteyen üç derviş yolda çığ nedeniyle üç gün boyunca karın altında kalıp sonunda kurtuldukları birinci ve

¹⁰⁴ Bu mağara Halepçe'den birkaç kilometre uzaklıktadır.

¹⁰⁵ Bazı kaynaklar bu olayın hicrî altıncı yüzyılın ortalarında olduğunu tahmin ederler (Tayyip Tahiri, *Meju w Falsafai Yarsan, Wargerani: Beyzad Hoşhali*, 214: 134).

¹⁰⁶ Oruçla ilgili olarak, Kakailer kışta kameri ayına göre oruç tutarlar. Ocak ayından sonra her kameri ayın on ikinci günü oruç tutulur. Bu orucun ocak ayından onbeş Şubat'a kadar tutulması gerekir (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Ako Şawes ile görüşme*, Halepçe, 12.04.2022).

Qawlatas yarları adına bazı insanların oruç tutmak için kış mevsiminde Şaho Dağı'na gitmelerine karar vermeleri ikinci rivayettir. Ancak yoğun kar yağışı nedeniyle üç gün boyunca kar altında kalmışlardır. Sultan bu olaydan haberdar olmuş, onlara yardım etmeye ve kurtarmaya gelmiştir. Bundan dolayı Kakailer, Sultan Sahak'ın yarlarını üç gün kar altında kaldıktan sonra kurtardığı için oruç tutarlar. Bu oruç her yıl Ocak¹⁰⁷ ayının 14, 15 ve 16'ncı gününde tutulur (Börekeyi, 2001: 81).

Oruç, Kakai dinindeki dinî görevlerden biridir. Kadın veya erkek olsun, bu üç günde her Kakai'nin oruç tutması gerekir. Bu nedenle sebepsiz yere oruç tutmayan kimsenin suç işlediğine, suçlu biri olduğuna ve Allah'ın, onun günahını affetmeyeceğine inanırlar (Molla Ahmed, 2020: 10). Ayrıca her oruç günü için bir hayır yapılması gerekir. Ayın yapılması için bir Cem düzenlenmesi gerektiğinden her üç günde bir akşama doğru güneş batmadan önce Cem kurulur ve son günün akşamında Qawlatas (قهولتاس) bayramı yapılır (Bakir, 2020: 215). Bu konu şiirde şu şekilde geçer:

ههركهس كهروچهی پادشام كهل كهرو

پادشام جه تفسیر گوناش نهو یهرو

Türkçesi: *Bu orucu sebepsiz tutmayan kimseyi Allah affetmez ve aftar mahrum kalacaktır* (Molla Ahmed, 2020: 10).

2.2.7. Kaka Cemaati'nin ahlakî temelleri

Her inanç veya dinde olduğu gibi bu dinde de dört ahlakî esas üzerinde durulmaktadır. Bu dine mensup her ferдин ahlakî kurallara bağlı kalması ve uyması gerekir. Bu dört ilkeyi yerine getirenlerin iyi inanç sahibi kişiler olduğuna işaret edilmektedir (Molla Ahmed, 2020: 8). Bu dört esas Sultan Sahak'ın şiirinde şöyle sıralanmıştır:

¹⁰⁷ Başka bir araştırmaya göre bu orucun kış yerine yazda tutulduğu dile getirilmiştir. Fakat sonra Serencam'da kışın tutun diye bir değiştirme buyruğu vardır (Bahaddin Feraj Mahmud, *Hawar (Twejinawayeki Ansropolojye), Namay mastari blawnakrawa, zankoy Süleymaniye, Başi komalnasi*, Süleymaniye, 2017: 143).

يارسان وەرا، يارسان وەرا
راى حەق راسيەن، بىروانان وەرا
پاكى وراستى ونيستى ورا
قەدەم وە قەدەم تاوہ مەنزىلگا

Türkçesi:

Ay Yarsanla, ay Yarsanlar

Allah'ın yolu doğru yoldur, bunu düşün

Saflık, sadıklık, bencil olmamak (cömert olmak) ve kanaatkârlıktır

Adım adım ta hazırlanan yerine (Börekeyi, 1996: 75).

Kakai dininin dört ilkesi olduğu anlamına gelmektedir. Bunlar saflık, sadıklık, bencil olmamak (cömert olmak) ve kanaatkârlıktır (Börekeyi, 2001: 39). Saflık Kakai dininin ana ilkelerinden biridir. Çünkü onlara göre ten (beden)'in daima temiz tutulması gerekmektedir. Bu saflığın da kalp, ruh ve beden olmak üzere iki tarafı vardır. Temiz kalbin; nefret değil, sevgi, kardeşlik ve hakikat içermesi gerekir; temiz vücudun, her zaman temiz kıyafetler giymesi, güzel kokular sürmesi ve temiz suyla yıkanması kuraldır (Hewrami, 1984: 128-129). Sadıklık ise ahlakî temellerin başında gelir. Bu ilkeye göre bir Kakai bireyinin hedefine ulaşması için yalan söylememesi ve doğruluk yolunu seçmesi gerekmektedir. Üçüncü ilkeyse bencil olmamaktır. Bencil olmak cömert olmamak demektir. Bu ilke, insanın Tanrı'dan başka kimseyi büyük olarak düşünmemesi, kendini insanların ve Tanrı'nın önünde büyük görmemesi gerektiği anlamına gelmektedir. Ahlakî ilkelerin dördüncü ve son ilkesiyse kanaatkârlıktır. Bu, Kakailerin Tanrı'nın verdiklerine razı olmasıdır (Muradi, 1984: 82-84).

2.2.8. Kakailerin Ruhani Liderleri/Önderleri

Dinî metinlerde Kakailerin lider olarak gördükleri ve onlara saygıyla baktıkları bazı önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Kakailer bu kişiliklere karşı asla saygısızlık etmeyip onlar hakkında kötü konuşmazlar. Bu şahsiyetlerin mezarlarının gömüldüğü yerlere kutsal olarak bakarlar ve ziyaret ederler. Ayrıca Kakailer tarafından çok fazla

kutsal sayılan ve hatta kıbleleri olarak kabul edilen mezarlardan biri, Sultan Sahak'ın Perdever'deki türbesidir (Tezokur, 2020: 294).

a) *Behlül-i Mahi*

Behlül-i Mahi, Kakai inançlarının temelini oluşturan *Serencam* kitabına göre Kakai'nin inançlarını yaymaya çalışan ilk kişi ve kurucu olarak kabul edilmektedir. Kaynaklara göre tam adı “*Amr İbn Leheb*” Leheb'in oğlu Amr olan Behlül-i Mahi'nin II. yüzyılın ortalarında Luristan'da¹⁰⁸ Kürt bir aileden doğduğu söylenmektedir (Ağcari & İstahri, 2016: 5). Çocukluğundan beri bilim ve bilgiyle ilgilenmiş ve bu amaçla önceki inançları içeren bir din kurmaya çalışmıştır. Bunu yapmak için Hewraman bölgesini uygun bir yer olarak gördüğünden doğduğu yerden Hewraman'a göç etmiştir. Bundan sonra daha fazla bilgi ve ilim elde etmek amacıyla Bağdat'a gitmiş ve İmam Cafer El-Sâdık'tan eğitim almıştır. O dönemde Behlül-i, dinî toplantılarda inancı açıkça dile getirdiği için yanılmış ve dinden sapmış olarak sayılmıştır. Bu yüzden İmam Cafer es-Sâdık'ın isteği üzerine ölümden kurtulmak için kendini deli olarak göstermiştir. Bu sayede Kirmanşah'ın çevresine göç ederek ve inancını yayarak çok sayıda insanı çevresinde toplayabilmiştir. Behlül-i Mahi'nin Kirmanşah'ta hicri 219 yılında İslamawa'daki Tengekol'da vefat ettiği söylenmektedir (Rostam, 2006: 44; Börekeyi, 2008: 47).

b) *Şah Hoşin (Mübarek Şah)*

Behlül-i Mahi'den sonra Kakailerin manevi rehberleri olarak gördüğü bir diğer kişi de Şah Hoşin ya da Mübarek Şah'tır. Kakailerin kutsal kitabı *Serencam* ışığında hicrî dördüncü yüzyılın başlarında doğan Şah Hoşin (Algar, 1994: 513) Luristan Kadısı

¹⁰⁸ İslamî kaynaklarda Kûfe şehrinde doğan Behlül-i Mahi'nin sonradan Bağdat'a gittiği görülmektedir. Ayrıca deli olmanın yerine cezbe hâline girdiği için deli olarak algılandığından bahsedilmektedir Bkz. (Süleyman Uludağ, *Behlul-i Dana*, TDV İslam Ansiklopedisi, 5. Cilt, 1992, s.352, <https://islamansiklopedisi.org.tr/behlul-i-dana>). Ayrıca aslında Behlül'ün Arap olduğu ve Kürtlerle hiçbir ilişkisinin bulunmadığı şeklinde bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Prof. Dr. Zrar Sıdık, *Kakai- Ahli Hak w Şabak (lekolinawayeki mejwyiye)*, çaphaneyi zanky Salahadin, Hawler, 2020: 44).

Mirza Aman'ın kızı Celale Hanım'ın oğludur. Ayrıca kaynaklara göre Şah Hoşin¹⁰⁹ babasız olarak dünyaya gelmiştir.¹¹⁰ Hz. İsa'nın doğuşu gibi Şah Hoşin'in annesinin de birçok iftira ve eleştirilerle karşı karşıya kaldığı söylenmektedir (Rostam, 2006: 49; Hawrami, 2013: 84). Daha önce de belirtildiği gibi Kakailere göre Allah, insan formunda bu dünyada yedi kez kendini gösterir. Bu yüzden Şah Hoşin'i Kakailerin liderliğine kılan şey, Şah Hoşin'in Hz. Ali'nin mevlası olduğuna ve Allah'ın onun suretinde ikinci defa kendini gösterdiğine inanılır. Başka bir deyişle Şah Hoşin sıraya göre üçüncü *teofanidir* (Abdullah, 2015: 31; Hamzeh'ee, 2009: 99). Üstelik bu gösterişte Şah Hoşin'in 32 yaşlarında olduğu söylenmektedir. *Serencam*'a göre hicrî IV. yüzyılın¹¹¹ ortalarında Şah Hoşin'in 61 yaşında bir nehre daldıktan sonra ölmüştür. Şah Hoşin Kakai inançlarının yayılmasına çok katkıda bulunmuştur (Rostam, 2006: 49).

c) *Bawa Serhang*

Kakailerin önem verdiği ve saygı duyduğu bir diğer ruhani lider ise Bawa Serhang'dır (Hamzeh'ee, 2009: 99). Kaynaklara göre Kakai inançlarının yayılması için çok uğraşan Bawa Serhang'ın, hicrî üçüncü ya da dördüncü yüzyılda İran'daki Hewraman bölgesinde yer alan Şaho Dağı'nda doğduğu söylenmektedir (Börekeyi, 2008: 61; Nabaz, 2008: 35). Üstelik bu uğraşmalarda çok büyük zorluklar çektiği de dile getirilmiştir. Ayrıca Bawa Serhang'in döneminde kadınlar da bu inancın

¹⁰⁹ Prof. Dr. Zrar Sıdık kendi çalışmasında “Bana göre Kakailerin Şah Hoşin ya da Mübarek Şah'ı, Kakailerin Kürtleştirmiş olduğu Şif İsmailî İmam Mübarek'le aynıdır. Çünkü her ikisinde de Tanrı'nın vücut bulmuş hâli vardır” diye açıklar (Prof. Dr. Zrar Sıdık, *Kakai- Ahli Hak w Şabak (lekolinawayeki mejwyiye), çaphaneyi zanky Salahadin*, Hawler, 2020: 55).

¹¹⁰ Kakai dinî metinlerine göre Hicri 387'de dünyaya gelen Celal (Gelale) Hanım bir gün güneşin önünde oturmuş, aniden güneşten bir ip ya da kıla benzer bir şey düşüp karnına girince hamile kalmış ve Şah Hoşin doğmuştur (Ayub Rostam, *Lekolineveyek sebarete be Kakayekan- Yarsan, Çapi Yekem, Navendi Roşnbiri Hawraman*, Süleymaniye, 2006: 177), (Muhamed Emin Hawrami, *Kakayekan, Çaphaney Al-Huriye*, Bağdat, 1984: 147).

¹¹¹ Bazı kaynaklarda hicrî beşinci yüzyılda öldüğü iddia edilmektedir (Seyyid Haşm Ağcari ve Hadi İstahri, *Nigahi nw ba ayni ahli hak ba takkiye bar kitap serencam, Tarihnameyi Huarizmi fasalname ilmi*, no:2, 2016: 8).

yayılmasında büyük rol oynadığı için Kakailik çok yayılmıştır. Bawa Serhang hicri dördüncü yüzyılın sonlarında Luhon Hewraman'da, Halepçe'nin doğusunda yer alan Tawela köyünde vefat etmiştir. Kakailer Bawa Serhang'ın mezarını ziyaret ederler ve onun mezarı Tawela köyünde bulunduğu için oraya kutsal bir yer olarak bakarlar (Rostam, 2006: 46-49).

ç) *Bawa Nawsi Seargati*

Tam adı Ahmed'in oğlu Sayid İbrahim olan Bawa Nawsi¹¹² Sargati Kakailerin ruhani lideri olarak görülen önemli kişilerden biridir. Doğumuyla ilgili farklı söylentiler vardır. Ancak kaynaklara göre Bawa Nawsi'nin V. yüzyılın başı ile VI. yüzyılın ortaları arasında Caf aşiretinde Halepçe'deki Sargat köyünde doğduğu tahmin edilmektedir (Sdik, 2020: 59). Bawa Nawsi ilim tahsil etmek amacıyla birçok yeri gezdikten sonra Kakai inançlarını yaymak için kendi memleketine dönmüştür. Ayrıca tambur aleti çalmasıyla birlikte *Serencam*'da bulunan birçok şiir kendisine aittir (Rostam, 2006: 50).

d) *Sultan Sahak*

Kakailerin ve Kakailiğin kurucusu olarak görülen en önemli ruhani liderlerinden biri Sultan Sahak'tır. Bunun sebebi de bir yandan Allah'ın Sultan Sahak olarak kendini gösterdiğine ve Hz. Ali'in torunu ya da soyundan geldiğine inanılmasıdır (Bayrak, 2014: 402). Sultan Sahak'ın hayatından bahseden tüm kaynaklar, Berzinceli Şeyh İsa'nın¹¹³ oğlu olduğu ve Dyrak ya da Razbar Hanım'dan¹¹⁴ doğduğu konusunda

¹¹² Naws ya da Al- Nawsıye İmam Cafer es-Sâdık'ın hemen ölümünden sonra takipçileri ya da sevenleri tarafından kurulan bir gruptur. Naws ya da Acelani Naws tarafından kurulan Al- Nawsıye İmam Cafer es-Sâdık'ın asla ölmediğine ve sonuna kadar yaşayacağına inanmışlardır (Prof. Dr. Zrar Sıdık, *Kakai- Ahli Hak w Şabak (lekolinawayeki mejwıyie), çaphaneyi zanky Salahadin*, Hawler, 2020: 56).

¹¹³ Daha önce Kakailiğin ortaya çıkışı konusunda Şeyh İsa'dan bahsedilmişti. Baba Ali Hamadani'nin oğlu Şeyh İsa ve Şeyh Musa, babalarının ölümünden sonra hac ibadetini yerine getirmek amacıyla Mekke'ye gitmişler. Hemedan'a döndüklerinde Berzince köyünde hava durumuna bakarak burada kalmaya ve Hemedan'a dönmemeye karar vermişler. Kakailerin ortaya çıkışının hikâyesinin Sultan Sahak'ın doğumuyla başladığından

hemfikirdir. Kakailerin diğerk ruhani liderlerinde olduğu gibi Sultan Sahak'ın doğum ve ölüm tarihiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır (Muslimizada, 2017: 31).¹¹⁵ Aslında bu aile İran'daki Hemedan şehrinden Şehrezur bölgesinde yer alan Berzince'ye gelmiştir (Algar, 1994: 513). Ayrıca bazı kaynaklarda, sadece doğum yılı yazılırken bazılarında ise Sultan Sahak'ın doğum ve ölüm tarihiyle ilgili hicrî 445-588, 605-705, 612-912 gibi yıllara rastlanmaktadır. Ancak *Serencam*'a bakıldığında Sultan Sahak'ın doğum ve ölüm tarihinin 528-628 yılları arasında olduğu tespit edilmiştir (Börekeyi, 1996: 16). Babasının yanında ilk eğitimini alan Sultan Sahak, daha sonra İslamî ilimler okumak maksadıyla Bağdat'taki Nizamiye okuluna, oradan Suriye'ye, ardından da hacca gitmiştir¹¹⁶. Dolayısıyla eğitimini tamamladıktan sonra Berzince'ye döndüğü ancak halktan¹¹⁷ rahatsız olduğundan dolayı Hewraman'daki Perdiwar köyüne göç etmek zorunda kaldığı, burada Kakai inançlarının daha yayıldığı ve burada öldüğü rivayet edilmektedir (Rostam, 2006: 53; Tahiri, 2009: 151). Perdiwar köyünde bulunan Sultan Sahak'ın türbesinden dolayı bu köyün Kakailerce kutsal yerlerden biri olduğuna inanılmakta ve kible olarak görülmektedir (Ağcari & İstahri, 2016: 9). Bunlarla birlikte Sultan Sahak,

bahsedilmektedir (Tayyip Tahiri, *Meju w Falsafai Yarsan, Wargerani: Beyzad Hoşhali*, 2014: 143).

¹¹⁴ Dayrak Hanım Caf aşireti lideri Mir Muhammed'in kızıdır (Ayub Rostam, *Lekolineveyek sebarete be Kakayekan- Yarsan, Çapi Yekem, Navendi Roşnbiri Hawraman*, Süleymaniye, 2006: 177).

¹¹⁵ Sultan Sahak'ın soyağacı incelendiğinde “Seyid Musa Kadhim'in Seyid İsmail oğlu Seyid Abdülaziz oğlu Seyid Mansuri oğlu Seyid Baba Tahir Hemedan oğlu Seyid İsa'nın oğlu Sultan Sahaki” diye bir soyağacı görülmektedir (Abas Al-Azawi, *alkakayiyat fi altaarikh, Sharikat altijarat waltibaeat almahdudat*, Dimashq, 1949: 27).

¹¹⁶ Birçok kaynakta, hatta Kakalar da inançlarının İslam'la ilgisi olmadığı ve İslam'dan çok daha eski olduğu doğrulansa da Sultan Sahak'ın ilk başlarda dindar bir adam olduğu, hacca gittiği ve İslamî ilimleri almak için çok çabaladığı görülmüştür. Ayrıca, Kakailer Pardiwar köyünü, yani Sultan Sahak'ın türbesinin hac yeri olduğunu kabul ederlerse de Sultan Sahak'ın hac için Mekke'ye gittiği görülmektedir.

¹¹⁷ Daha önce bahsedildiği gibi Sultan Sahak kerametlerinden dolayı kardeşleri tarafından rahatsız edilerek Berzince'yi terk etmek zorunda kalmıştır.

birtakım mucizelere sahip olmasının yanı sıra Kakai dinine yaptığı önemli çalışmaları ve hizmetleri nedeniyle bu dinin kurucusu olarak görülmektedir (Hewrami, 1984: 153). Buna ek olarak Allah'ın Sultan Sahak'ın bedeninde kendini gösterdiğine inanılır. Başka bir deyişle dünyanın sonuna kadar Allah'ın insan formunda kendini gösteren yedi kişiden birinin Sultan Sahak olduğuna inanılır (Abdullah, 2015: 31). Sonuç olarak şunu söylemek gerekir ki Sultan Sahak'ın Kakai inancını çok yoğun bir şekilde yayması, Kakai müritlerini on beş gruba¹¹⁸ ayırması, Cem törenlerini organize bir şekilde oluşturması, oruç tutmak ve bayram törenini düzenlemek için üç gün belirtmesi, dinî törenleri belirlemesi ve şiir şeklinde tambur çalması, Kakai dinine yaptığı önemli çalışmalardan bazılarıdır (Rostam, 2006:56-58).

e) Hawtan (Yedi kişi ya da melek)

Kakai dininde, dinî emirleri yerine getirmek için dairesel şekilde özel bir yasa belirlenmiştir. Bu bakımından Kakailerin ruhani lideri olarak görülenlerin ilk sırasında Hawtanlar gelir (Yedi İnsan). Ölmeyen yedi kişi anlamına gelen Hawtan, dünyanın yaratılışından beri ruhları dolaşan ve Allah'ın gücüne sahip olan kimselerdir (Hewrami, 1984: 112; Bayrak, 2014: 402). Bunlar Pir Bünyamin (Şaholu Pir Hıdır), Pir Davut (Kosawa, Pir Davudi Rehber), Pir Musa, Remzbar (Dayrak Hanım), Mustafa Dawadani, Ewatli Şah İbrahim (Melek Tiyar), Bawa Yadgar olmak üzere Sultan Sahak'ın oluşturduğu grup ya da dairelerdir. Kakailerin inançlarına göre bunların her birinin kendi rolleri vardır (Ağcari & İstahri, 2016: 10). Bunlar Kakai inançlarının özü olarak kabul edildiğinden rütbelerinin, görev ve rollerinin ne olduğunun bilinmesi için, burada kısaca bilgi verilmesine gerek duyulmaktadır.

¹¹⁸ Sultan Sahak'ın ayırdığı gruplar şunlardır: Hawtan (Yedi kişi), Hawtawane, Hawt Halifa (Yedi halife), Çltan (kırk kişi), Haftaw du pir (Yetmiş iki pir), Yarani kawltas (Kawltas'ın yarları), Hawt hadim (Yedi hizmetçi), Hawt hawtawane (Yedi kişi), Çl çl tanan (Kırk kişi), Nawadu no pırey şaho (Şaho dağının doksan dokuz piri), Şastu şaş hulami kemer zerin (Altmış altı atın kemerli hizmetçi), Hazar w yek bende w huaca wene (Bin bir kul), Bewan band (Baywar hazar bende). Bunlar hakkında detaylı bilgi almak isteyenler şu kaynağa bakılabilir: Ayub Rostam, *Lekolineveyek sebareet be Kakayekan- Yarsan, Çapi Yekem, Navendi Roşnbiri Hawraman*, Süleymaniye, 2006: 56).

f) Pir Bünyamin (Şaholu Pir Hıdır)

Hicrî altıncı yüzyılın başlarında Şaho'daki Pıramon'da dünyaya gelen Pir Bünyamin, Kakailere göre Sultan Sahak'ın meleklerinden biridir. Ayrıca Pir Bünyamin'in aslında Allah'ın meleklerinden Cebrail olduğuna ve Hz. Ali döneminde de Selman-ı Fârisî formunda kendini gösterdiğine inanırlar (Ağcari & İstahri, 2016: 62). Kakailerin büyüklerinden biri olan Pir Bünyamin yüce ruhani bir rütbeye sahiptir (Börekeyi, 1981: 61). Her bir Kakai'nin Kakailiğini ispat etmek için bir pir ve delille temasa geçmesi ve benimsemesi gerekmektedir (Ağcari & İstahri, 2016: 62). Çünkü Sultan Sahak Perdewar'a geldiğinde Pir Bünyamin'i kendi piri ve Davud'u da delili olarak seçmiştir (Algar, 1994: 513).

g) Pir Davud (Kosawa, Pir Davudi Rehber)

Kakai inançlarının yayılmasında çok büyük bir rol oynayan Pir Davud'un hicrî VIII. yüzyılın sonlarında İran'ın batısında yer alan Dewadan köyünde dünyaya geldiği söylenmektedir (Börekeyi, 1981: 61). Ayrıca Dewadan köyünde temel eğitimini aldıktan sonra Sultan Sahak'ın yanına gelerek onun meleklerinin ikincisi olmuştur. Üstelik *Serencam*'da geçen bilgilere bakıldığında aslında Pir Davud'un Allah'ın Mikail meleği olduğu ve sonra Hz. Ali döneminde Kanber diye birinin formunda kendini gösterdiği görülür. Dolayısıyla Sultan Sahak onu kendi delili olarak seçmiştir (Rostam, 2006: 63; Hewrami, 1984: 115). Sarpelizahawa bölgesinden uzakta yer alan Gldavud'da defnedildiği söylenmektedir (Börekeyi, 1981: 61).

ğ) Pir Musa

Tam adı Rkın Aldin Al- Dimeşki olan Pir Musa, kaynaklara göre hicrî altıncı yüzyılın ortalarında Suriye'de bir Kürt ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (A.g.e: 63). Suriye'de eğitimini tamamladıktan sonra önce Şehrızor bölgesine, ardından da Sultan Sahak'ın yanına göç etmiştir. Pir Musa'yı Kakai inançlarında bu kadar saygın kılan şey, Suriye'den Sultan Sahak'ın yanına göç ettikten sonra Sultan Sahak'ın özel yazarı olmasıdır (Rostam, 2006: 64).

h) Mustafa Dawadani

Kakai dinî metinlerine göre hicrî altıncı yüzyılın ortalarında doğan Mustafa Dawadani, eğitimini tamamladıktan sonra Pardewar'da bulunan Sultan Sahak'ın yanına giderek onun en yakın Yar'larından (dost) biri olmuştur (Börekeyi S. , 1981, s. 64). Ayrıca bazı dinî metinlerde Mustafa Dadwar (kadı, savcı) olarak adı geçmektedir. Çünkü Mustafa Dawadani, Sultan Sahak meleklerinin dördüncüsü ve son meleğidir; aslında can alma görevi Azrail meleğinde olduğu için bu ismi almıştır (Abdullah, 2015: 31). Ömrünün sonuna kadar Sultan Sahak'ın hizmetinde bulunan Mustafa Dawadani, Pardewar'da vefat ettikten sonra orada defnedilmiştir (Rostam, 2006: 66).

i) Rezbar (Dayrak Hanım)

Daha önce belirtildiği gibi Kakai inançlarına göre Allah dört meleğiyle dünya döndükçe kendini yedi kere insan formunda gösterir. Fakat ilk gösterişte meleklerin sayısı dörtten beşe çıkmış ve beşinci melek de kadınlardan olmuştur. Onlardan biri de ilk kadın melek Dayrak Hanım'dır (Abdullah, 2015: 31). Yukarıda sözün edildiği gibi Dayrak Hanım¹¹⁹ Caf aşireti lideri Mir Mohammed'in kızı ve Sultan Sahak'ın annesidir (Rostam, 2006: 177). *Serencam* kitabında bazı dinî metinlerde (Asta) ve bazı yerlerde (Atusa) adıyla geçen ve Suriye'deki Halvan şehrinde dünyaya gelen Dayrak Hanım'ın 19 yaşındayken Şeyh İsa'yla evlendiği söylenmektedir (Hawrami, 2013: 122). Kaynaklara göre Dayrak Hanım hicri 745'te Perdiwar (Şeahan) köyünde vefat etmiştir (Börekeyi, 2008: 176). Ayrıca Dayrak Hanım'ın melek olup olmadığı konusunda Kakai dinî metinlerinde net bir bilgi yoktur. Çünkü Dayrak Hanım (ئیجاد ، وه ئاب رهزبار)¹²⁰ gibi bazı dinî metinlerde bir melek olarak (خاتون مهحشر ، پاك و طاهير و ژه پاتا قهر)¹²¹ görülse de kıyamet gününde bir şefaatkâr olarak geçmektedir. Bunlarla birlikte Dayrak Hanım'ın varlığı Sultan Sahak

¹¹⁹ Üç evliya derviş kılığında Şeyh İsa'nın yanına gelerek Dayrak Hanım'la evlenmesi gerektiğini söylemişler (Ayub Rostam, *Lekolineveyek sebareet be Kakayekan- Yarsan, Çapi Yekem, Navendi Roşnbiri Hawraman*, Süleymaniye, 2006: 177).

¹²⁰ Yani: *Tek melek olan Rezbar'ın eylemiyle, kendi teriyle parfüm yapmış*

¹²¹ Yzni: *Başımдан ayağıma kadar Rezbar suyuyla temiz oldum.*

tarafından ayrıldığına inanılan hem Hawtan hem de Hawtawane grubunda görülmektedir (Rostam, 2006: 65).

ı) Ewatli Şah İbrahim (Melek Tiyar)

Hawtan grubunda bulunan ve Kakai inancında önemli şahsiyetlerden sayılanların bir diğeri Ewatli Şah İbrahim'dir. Kakai dinî metinlerine göre Pardewar köyünde hicrî VII. yüzyılın ortasında dünyaya gelen Şah İbrahim, Sultan Sahak'ın büyük oğlu Gawra Swar Sayid Muhammed'in oğludur (Börekeyi, 1981: 67). Ayrıca Dayrak Hanım gibi hem Hawtan hem de Hawtawane grubunda yer alan Şah İbrahim, Sultan Sahak'ın emriyle Kakai inançlarını Hanekin¹²² kasabasında yaydıktan bir süre sonra Bağdat'a göç etmiş ve orada vefat etmiştir. Dinî metinlere göre Ewatli Şah İbrahim Kani Ta adında bir kuyu kazmış; Kakailer için bu kuyunun suyu Gaslan pınarının suyu gibi görülmüş ve ölülerin yıkanması sırasında İbrahim'in adı dile getirilmiştir. Üstelik Kakai inancına göre dünyanın bütün sırlarını bilen Şah İbrahim, ayna gibi evrenin bütün olaylarını yansıtır (Rostam, 2006: 66-68).

j) Bawa Yadgar

Tam adı Zeyn Al-Waslin ve Fahir Al-Ashkin Seyyd Ahmed olan Bawa Yadgar'ın, Kakai dinî metinlerinde Pardewar köyünde hicrî VII. yüzyılın ortalarında doğduğu belirtilmektedir (Börekeyi, 1981: 68). Ayrıca dinî metinlerde Bawa Yadgar'ın¹²³ bir mucize olarak dünyaya geldiğinden bahsedilmektedir. Metine göre Sultan Sahak'ın müritlerinden Dawadanlı Pir Mikail, Sultan'a hizmet etmesi için Şara adında bir kız çocuğunu getirmiştir. Birgün Ewatli Şah İbrahim'in elinde bir fidan varmış, Sultan Sahak onu alarak bir müridine vermiş, o da gidip bağa dikmiş. Fidan nar ağacı olarak

¹²² Hanekin: Irak'ın kuzeybatısında ve şu anda Irak Kürdistan bölgesi idaresinde yer alan bir kasabadır. Kakailerin demografik yapısı ve yerleşim yerleri kısmında Hanekin'de Kakailerin bulunduğu yerlerden biri olarak bahsedilmiştir. Kakailerin burada bulunmalarının sebebi Ewatli Şah İbrahim'in Sultan Sahak'ın emriyle Hanekin'de Kakai inançlarını yayma girişimleri olabilir.

¹²³ Ehlibeyt ve Hz. Ali'nin bir mirası olarak görüldüğü için Bawa Yadgar diye adlandırılmıştır (Prof. Dr. Zrar Sıdık, *Kakai- Ahli Hak w Şabak (lekolinawayeki mejwyiye), çaphaneyi zanky Salahadin*, Hawler, 2020: 78).

yetiştikten sonra çok fazla ürün vermiş. Nar meyveleri Sultan Sahak'a getirildikten sonra Sahak bir tören düzenlemelerini emretmiş. Kakai dininde Cem olarak kabul edilen ilk tören budur. Dolayısıyla Cem töreni bittikten sonra Şara temizlik yapmaya gelmiş. Cemin yapıldığı mekânı temizlerken yerde gördüğü nar tanesini yemiştir. Hamile kaldıktan bir süre sonra ağzından bir bebek çıkarmış. Sultan Sahak da bebeğin getirilmesini emretmiş. Sultan Sahak, çocuğu bir tandıra koyup kapağını da kapatmış. Üç gün sonra, tandırın kapağı açılır açılmaz bebek konuşmaya başlayıp selam vermiş (Hewrami, 1984: 153; Sdik, 2020: 78).

Sultan Sahak'ın yanında eğitim görenek Hindistan ve Pakistan'a giden Bawa Yadgar, Pardewar'a geri döndükten sonra son durağı Sarana köyünde vefat etmiştir. Bu yüzden günümüzde Kakailer Bawa Yadgar'ın türbesini kutsal görüp ziyaret ederler (Izady, 2004: 268). Kakailere göre Bawa Yadgar'ın ruhu hem Hz. Yusuf'un hem de Hz. Ali'nin oğlu İmam Hüseyin'in bedenine girmiştir (Rostam, 2006: 70; Tahiri, 2009: 160).

k) *Hawtwane*

Sultan Sahak tarafından ayrılan en önemli daire ya da gruplardan biri Hawtwana grubudur. Hawtwane yedi kişiden oluşur ve aralarında beraberlik duygusu olduğundan birlikte iş yaparlar. Başka bir ifadeyle hepsinin görevleri aynıdır (Hewrami, 1984: 161). Yedi kişiden oluşan bu grup hakkında kaynaklarda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimine göre bu grup tamamen Sultan Sahak'ın oğullarından oluşan bir daireyken kimine göre onların sadece başları olarak seçilen Sultan Sahak'ın oğludur ve farklı müritlerden oluştuğuna inanılır (Rostam, 2006: 71). Kimine göre ise Sultan Sahak hayatı boyunca hiç evlenmediğinden bunların hiçbirinin onun oğlu değildir (Algar, 1994: 513). Ayrıca bu grup başlarında *Sultan Sahak'ın büyük oğlu Sayid Muhammed Gawre Sawar, Sayid Ebü'l-Wafa, Sayid Bawasi, Sayid Ahmed (Mir Suresi), Sayid Mustafa, Seyyid Şahabeddin ve Sayid Habib Şah*¹²⁴ olmak üzere toplam yedi kişiden oluşmaktadır (Ağcari & İstahri, 2016:

¹²⁴ Burada bunların hayatlarıyla ilgili daha fazla bilgi almak isteyen (Ayub Rostam, *Lekolineveyek sebareet be Kakayekan- Yarsan*, Navendi Roşnbiri Hawraman, Süleymaniye 2006), (Sıdık, Börekeyi, *Maşahir Ahli Hak*, Ktephaney Temur, Tehran, 1981), (Muhamed Emin Hawrami, *Kakayekan, Çaphaney Al-Huriye*, Bağdat, 1984) gibi kaynaklara bakabilir.

11). Ayrıca başka bir görüşe göre Sultan Sahak Moğol ordusuyla ve bölgedeki saldırılarla mücadele etmek için Kakai ailelerinden bir askerî birlik kurmayı düşünmüştü. İlk başta Sultan Sahak'ın yaşadığı dönemde bunlar yedi aileyken Sultan Sahak'ın ölümünden sonra bu birliğe birçok ailenin katıldığı kaynaklarda belirtilir (Tahiri, 2009: 166). Dolayısıyla Pardewar köyünde Sultan Sahak'ın emriyle Hawtawane grubu ateş ocağı altında birleşmiştir. Sultan Sahak aşağıdaki şiirinde bu grubu “*kendi nurundan oluşturduğu bir daire*” olarak nitelendirir:

وهصل وپیوهنا، وهصل وپیوهنا

ها زات ونورم وهصل وپیوهنا

نورما ههفتهوان زاتم ههفتهوان

زات ونورم جه يهك چهشمه ویم ههنا

Türkçesi:

Melezleşmişiz, melezleşmişiz

Kendi nurumla melezleşmişiz

Hem kendim hem de nurum Hawtawane'ymiş

İkisinin kaynağı benim (Hewrami, 1984: 100).

2.3. Kakai Cemaatinin İbadet ve Ritüelleri

Bir din sosyolojik açıdan incelenirken dinin özüne, doğru ve yanlışlarına değil, o dinin toplumsal hayattaki izlerine ve görüntülerine nesnel bir şekilde bakılır. Başka bir deyişle dinin tanımlanmasında, toplumda o dinin ya da Cemaatin ibadet ve ritüel boyutuna bakılması gerekir (Clarke, 2012: 444).

Toplum incelendiğinde din alanında ve her safhada toplumun en temel unsurlarından birinin ayinler olduğu görülür (Ülken, 1969: 31). Ayrıca ayinlerin yapılmasının sebebi ve amacı dinin gereğinin yerine getirilmesi, sevap alınması ve günahlar ile hatalardan dolayı af dilenmesidir. Bunlarla birlikte bu törenler ya da ayinlerin yapılmasının bir diğer sebebi, bir dinin veya dinî cemaatin çerçevesinde belirtilen kutsalların karşısında nasıl davranılması ve durulması gerektiğini düzenli bir davranış olarak kural halinde göstermektir (Kirman, 2016: 35-36). Bu durum göz

önünde bulundurulduğunda Kakai Cemaatinde de yapılacak birçok dinî ritüel veya ayin görülmektedir. Kakailer arasında bilgi sahibi olan Manzar Kakai (2022) dini ibadetlerin genellikle ne zaman yapıldığı sorusuna, genellikle aylık olarak yapıldığını söylerken, Kosari Şair (2022) haftalık, aylık ve yıllık ibadetleri olduğunu söyledi. Bu araştırmada kısaca ibadetlerden en önemlileri hakkında aşağıda bilgiler verilecektir.

2.3.1. Cem Töreni

Kakailerin büyük önem verdikleri ve kutsal saydıkları dinî törenlerin başında Cem gelir. Çünkü sadece dinî bir toplantı değildir, aynı zamanda Kakailerin birçok sosyal sorunları burada çözülür (Tahiri, 2009: 174). Üstelik dünyada yaşanan bütün olaylar için Cemin düzenlenmesi gerekir.¹²⁵ “Cem” birçok kaynakta Arapça bir sözcük olarak kullanılırken aslında “buluşma” anlamına gelen bir *Avestaca* kelimedir. Ayrıca hâlâ Şehrizor bölgesinde sıkça kullanılır (Hewrami, 1984: 120). Cem diğer törenler gibi bir grup tarafından yapılır ancak bu töreni diğerlerinden ayırt eden şey kimsenin haberi olmadan özel bir gecede ve gizlice yapılmasıdır (Molla Ahmed, 2020: 4). Fakat bir kaynağa göre İran’daki Kakailer Cem ayinini açıkça yaparlar (Muhammed, 2011: 70).¹²⁶ Ayrıca bu törenin gerçekleştirilmesi için özel bir yer

¹²⁵ Kakai dinî metinlerinde Bawa Yadgar’ın bir mucize olarak dünyaya geldiğinden bahsedilirken Pardewar’da Sultan Sahak tarafından yapılan ilk cem olarak geçmektedir. İlk cem olduğundan burada kısaca bahsedilecektir. O metne göre Sultan Sahak’ın müritlerinden Dawadanlı Pir Mikail, Sultan’a hizmet etmesi için Şara adında bir kız çocuğunu getirmiş. Bir gün Ewatli Şah İbrahim’in elinde bir fidan varmış, Sultan Sahak onu alarak bir müridine vermiş, o da gidip bağa dikmiş. O fidan nar ağacı olarak yetiştikten sonra çok fazla ürün vermiş. Nar meyvelerinin Sultan Sahak’a getirilmesinden sonra nar için bir tören düzenlemelerini emretmiş. Kakai dininde cem olarak kabul edilen ilk tören budur. Dolayısıyla cem töreni bittikten sonra Şara temizlik yapmaya gelmiş. Cem yerini temizlerken yerde gördüğü nar tanesini yemiştir. Bir süre sonra ağzından bir bebek çıkarmıştır. Sultan Sahak da bebeğin getirilmesini emretmiştir. Sultan Sahak, çocuğu bir tandıra koyup kapağını da kapatmıştır. Üç gün sonra, tandırın kapağı açılır açılmaz bebek konuşmaya başlayıp selam vermiştir (Muhammed Emin Hawrami, *Kakayekan, Çaphaney Al-Huriye*, Bağdat, 1984: 128-129).

¹²⁶ Kakailerle ve bunlar üzerinde çalışan araştırmacılarla konuşulurken İran’daki Kakailer ya da Yarsanlar açık bir şekilde cem yaparlar.

olması gerekmemektedir. Gerekli sayıya ulaştıktan sonra Cem yapılabilir (Bakir, 2020, s. 162). Fakat törende esas olan Sayid, halife, khadim, kelim okuyucusu gibi ayrılmış dinî sınıfların katılmasıdır. Çünkü tören bunlar olmadan yapılamaz. Başka bir deyişle, her biri (Sayid [pir], khalifa, kelim okuyucusu, khadem) Cemin koordinatörüdür ve onlar olmadan bu tören gerçekleşmeyecektir (Hewrami, 1984: 29).

Cemin düzenlenmesine bakıldığında en başta seyid, seyidin sağında kelim okuyucusu, solunda khalifa ve kapının önünde ayakta duran -sonuna kadar oturamaz ve Cem'den ayrılamaz- khadem ya da Çawş yani hizmetçi görülmektedir. Ayrıca Cem'e girenler öncelikle kibleye doğru (yani Pardewar köyü ve Sultan Sahak'ın mezarına) secde edip ardından Cemde bulunanların ellerini sağ taraftan öpmeye başlar; sonra uygun bir yere dizlerin¹²⁷ üzerine oturmaları gerekir. Bunlarla birlikte Cem'de bulunan Sayid, khalifa, khadem, kelim okuyucusunun her birinin özel bir görevi vardır. Seyid (pir), Cemde dua okuyarak yemekleri kutsal lokma hâline getirir.¹²⁸ Khalifanın görevi Cem'dekilere kurbanlıklar dağıtmaktır. Dinî metinlerle ilgili bilgiye sahip olmak, tambur çalmak kelim okuyucusunun görevidir. Cem'de hizmetçilik khademin görevidir (Börekeyi, 2001: 575). Cem töreni genellikle haftalık ve bazen aylık olarak yapılan bir törendir. Üstelik genel olarak perşembe veya cuma geceleri düzenlenmektedir (Muhammed, 2011: 70). Cem töreni bir inancın yerine getirilmesinin yanı sıra, doğum törenleri, bir kişinin ölümü veya bir düğün töreni için düzenlenmektedir (Hewrami, 1984: 121).

Bu törene katılacaklar şu şartları taşımalıdır: Öncelikle bu törene katılanların Kakai olması gerekir. Yani Kakailer dışında hiç kimse bu törenlere katılamaz. Katılanlar zihinsel ve fiziksel olarak sağlıklı olmakla birlikte aynı zamanda bu kişilerin bıyıklı olmaları da gerekmektedir. Ayrıca bellerine kemer bağlamaları zorunludur

¹²⁷ Dizlerimizin üzerine oturmamızın sebebi, kolayca secde edebilmemiz içindir (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Ako Şawes ile görüşme*, Halepçe, 12.04.2022).

¹²⁸ Yemeğin üzerine dua okunduktan sonra, cemaatte Allah'ın temsilcisi bulunduğu için yemek kutsal hale gelir. Bu nedenle törene katılanlar Dalil ve diğerlerinin oturdukları yere secde ederler (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Ako Şawes ile görüşme*, Halepçe, 12.04.2022).

(Börekeyi, 1996: 565).¹²⁹ Son olarak bu prosedürün uygulanabilmesi için üye sayısının ergenlik dönemine giren yedi erkekten az olmaması gerekmektedir (Börekeyi, 2001: 73).¹³⁰ Bunun da nedeni, Kakailerce yedi numaranın kutsal olduğuna inanılması ve Sultan Sahak'ın her iş için her zaman yedi numarayı kullanmasıdır (Gulnar, 2019: 56). Ayrıca Cem törenine giden kişinin de kemer takması ve Kürt kıyafetleri giymesi gerekmektedir (Bakir, 2020: 213).¹³¹ Cem başlamadan önce Çawş tarafından Cem'e getirilen kurbanlık keskin bir bıçakla kesilir. Kurbanı kesecek olan bıçak ise önceki kurban kesimlerinde kullanılan bıçak olmalıdır. Kurbanın üzerine dua okunduktan sonra işlem gerçekleştirilir ve Cem'in dışındaki kadınlar tarafından biraz pirinç pilavı, ekmek(lavaş) ve biraz tuzla beraber Cem'dekilere ikram edilir.¹³² Ayrıca zikirlerle hep birlikte secde ettikten sonra ya adak ya da kurban yemeği¹³³ getirilir ve Cem'dekiler tarafından etler kemiklerinden ayrılınca pir dua okuyarak yemeği kutsar ve yemek geri gönderilir. Sonra ekmek(lavaş) arasına pirinç ile et koyulup Cemdekilere dağıtılır.¹³⁴ Bu dağıtma

¹²⁹ Bu kemeri hem kadınların hem de erkeklerin takması gerekmektedir. Aralarındaki tek fark şudur ki erkeklerin dört düğmeli, kadınların da düğmesiz kemer takması gerekmektedir (Hemin Bakir, *Kürt toplumunda beden imgesi: Kakai ve Yezidiler örnek olarak*, 2020: 196).

¹³⁰ Bazı kaynaklarda katılanların başta Kakai olmak üzere erkek, temiz, akıllı, bir Pir ve Delil'i bulunması ve erginleşmiş olması gerekmektedir (Hemin Bakir, *Kürt toplumunda beden imgesi: Kakai ve Yezidiler örnek olarak*, 2020: 211).

¹³¹ Ako Şawes'e göre Cem merasimine katılacak kişinin başta temiz olması, belirli bir renk olmayan ancak genellikle yeşil olan bir kemer takması, Kürt kıyafetleri giymesi, görünür bir yerde olması ve törene katılan kişi on sekiz yaşında, yani bıyığı çıkma yaşına gelmesi olmak üzere birkaç şartı vardır (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Ako Şawes ile görüşme*, Halepçe, 12.04.2022).

¹³² Jutyar Abdulaziz Ağawayis, *Hadi Aul Mohamed ile bir görüşme*, Halepçe, 25.03.2005. Bunu (Jutyar Abdulaziz Ağawayis, *Sermone nhienyekn la ayni Kakaida*, Koleji zanista mrovayetiyeke, başi mejw, zankoy Süleymaniye, Süleymaniye, 2005) yapılan tezinden alınmıştır.

¹³³ Çoğu zaman bu kurbanlık haşlanmış horoz etidir.

¹³⁴ Bu törende kullanılacak yemeğin dışarıdan getirilmemesi ve Kakai bir kadının eliyle pişirilmesi gerekmektedir (Bahaddin Feraj Mahmud, *Hawar [Twejinawayeki*

Allah'ın adına Seyid'in kendi payını almasıyla başlar. Ardından cemdekilerle devam eder ve son kişi olan Çawş payını alır. Cem'in içindekilerine dağıtıldıktan sonra dışarıdakilere de dağıtılır. Bundan sonra törene katılanların ailelerine de pay ayrılır. Onlar da aldıkları yemekleri poşetin içine koyup evlerine götürdükten sonra aileleriyle birlikte yerler (Bakir, 2020: 213). Üstelik kurban ya da adak¹³⁵ olarak kesilen hayvanın ruhunun sonra kemiğine döneceğine inandıkları için kemiğin kırılmaması gerekmektedir (Muhammed, 2011: 71). Bunun ardından törende müzik dinletilir. Bu müzik genellikle tambur aletiyle gerçekleştirilir. Çünkü Kakailer tamburun kutsal bir alet olduğuna ve çalınmazsa Cemin gerçekleşmiş olamayacağına inanmaktadırlar. Bu tören dışında tambur, bebeklerin isimlerinin koyulması ve ölülerin gömülmesi gibi törenlerde de çalınır (Bakir, 2020: 163). Cem bitiminde hizmetçi su getirip Cem'dekilerin ellerini yıkadıktan sonra onların ellerini öper, onlar da onun elini öperler. Seyid ise törenin sonunda bir dua okuyarak Cem'i bitirmiş olur (A.g.e: 214).

2.3.2. Dua ve Kurbanlık

Dua ve kurbanlık, Kakailerin kutsal eylemlerindendir. Onlar bu inançların daha çok namaza önem verilen bir din yerine dua edilen bir din olduğuna inanırlar (Rostam, 2006: 86). Ayrıca dua edilmesinin özel bir yeri ve vakti yoktur (Al-Azawi, 1949: 73). Buna bakılarak duanın Kakailiğin ilkelerinden biri olduğu rahatça söylenebilir. Genellikle Kakailer dua ederek zorluktan kurtulduklarına inanırlar (Hewrami, 1984: 135). Kakailik'te Kurbanlığın yapılmasının amacı Kakai toplumunda fakirliğin yok edilmesidir (Kakai, 2020: 461). Niyaz (niyet) ve Nazır (adak) adlı olmak üzere iki tür Kurbanlık bulunmaktadır. Niyaz (niyet) kurbanı adı altında haftada bir kere çekirdekli meyvelerle tatlılar yapılmaktadır. Nazır (adak) kurbanı genelde yıllık¹³⁶

Ansropolojye], Namay mastari blawnakrawa, zankoy Süleymaniye, Başı komalnasi, Süleymaniye, 2017: 148).

¹³⁵ Bazı kaynaklar cemde sadece adak kesildikleri belirtilmektedir (Dr. Reshad Miran, *Rewshi ayni w netawayi le Kurdstanda*, çaphaneyi rojhalat, Hawler, 2017: 186).

¹³⁶ Fakat bazı araştırmalarda her bir Kakai ailesinin, yaşı altı aydan küçük olmayanların yılda yedi horoz kurban etmesi gerektiğini dile getirdikleri görülmektedir (Tayyip Tahiri, *Meju w Falsafai Yarsan, Wargerani: Beyzad Hoşhali, 2014: 39).*

yapılan bir kurbanlıktır (Muhammed, 2011: 69; Mahmud, 2017: 14). Üstelik kurban edilen hayvan olarak çoğunlukla *horoz* -beyaz renkli olanları- tercih edilmektedir. Bunlarla birlikte kurban edilen hayvanın yaşının altı ayın altında olmaması gerekmektedir. Kurban edilmek için hazırlanan hayvan, kesilmeden önce alını öpülüp ağzına tatlı atılır. Hayvanı kesecek bıçağın keskin olması gerekir ve (ئهوهل یار ، ئاخو) (İlk Yar ve sonu da Yar.) diye bir dua okunur (Hewrami, 1984: 135; Börekeyi, 1996: 194). Sonuç olarak Kakailikte horoz, deve, koyun gibi kanlı hayvanlar; ekmek, balık ve ceviz gibi kansızlar ve kurban töreninde ya da Cem'de bulunan şeker, pirinç, badem vb. gıdalar olmak üzere ayrılabilen üç çeşit kurbanlık olduğunun söylenmesi mümkündür (Ödemir, 2015: 271).

2.3.3. Serspardın Töreni

Serspardın ¹³⁷, bir Kakai'nin bir Kakai liderine bağlanması demektir (Algar, 1994: 514). Bu tören Serancam kitabında Kakailerin en önemli dini törenlerinden biri olarak belirtilmektedir (Börekeyi, 1996: 198). Bu nedenle birinin Kakai kabul edilmesi için Serspardın yapması gerekmektedir. Bundan dolayı Kakailere göre ister kadın ister erkek olsun herhangi bir Kakai'nin şeyhlerden biriyle temas kurması gerekmektedir (Edmods, 2003: 250; Tahiri, 2009: 100; Börekeyi, 1996: 555). Yani Kakailer Serspardın töreninin gerçekleştirilmesiyle pir¹³⁸ ve delilini (rehber) seçmiş olurlar. Fakat bu seçme her ne kadar kişinin kendi özgürlüğüne bağlı olsa da babalarının pir ve delili onların da pir ve delili olur (Bayrak, 2014: 384). Bu yüzden Kakailiği takip edenler bu süreçten geçmezlerse Kakai muamelesi göremeyeceklerdir. Çünkü onlara göre Sultan Sahak bile kendine pir olarak Pir Bünyamin'i, delil olarak Davud Kosawa'yı seçmiştir (Bakir, 2020: 206). Dolayısıyla Kakailere göre Allah, dünyayı yarattıktan sonra önce başta Pir Bünyamin olmak üzere Pir Davud, Pir Razbar ve Pir Musa'yı insan-ı kâmil olarak yaratmış. Pir

¹³⁷ Bu törene de (Gwezi ser şkandın) yani kafanın cevizi kırılmak da denilmektedir.

¹³⁸ Bazı kaynaklarda Kakailerin Seyid ya da Pirleri (Pir Şaliyar, Pir Nedir(Pir Şaho), Pir Naiman, Pir Nuhi, Pir Nigadartani, Pir Mohammed-i Şehrizori ve Pir İsmail-i Kawalan-i) belirtilirken Halife ya da Delilleri ise (Halife Mohammed Halisi Zerin Joyi, Halife Jani Şah Bahaddin, Halife Aziz-i Koyani, Halife Şaşayi Haweri, Halife Amir-i Bardaraş, Halife Bapir Sarbani ve Halife Jabar Blbasi) şekilde dizilmektedir(Haşım Asi Kakai, *Mejwyi Kakakyekan(Yarsan) la Kurdistan*, çaphaneyi çwarçra, Hawler, 2020: 310-311).

Bünyamin, yasaların kaynağı olarak dünyanın yasasını koyduğu için dünyaya gelen her Kakai, yasanın kaynağı sahip olan bir kutsal kişiye yani Bünyamin'e bağlanmaları gerekmektedir. Bu şekilde Serspardın töreni meydana gelmiştir (Kakai, 2020: 19).

Geçmişte bu tören, bebeğin ismi koyulduktan sonra vekaletle yapılırdı. Günümüzde çocuğun kendisinin törene katılması ve vekil tutulmaması için yedi yaşa gelince yapılıyor (Bakir, 2020: 206). Hiçbir Kakai'nin, Serspardın'ı yapan ailenin üyeleriyle evlenme hakkı yoktur ve başka bir ailenin üyeleriyle evlenmek zorundadır (Börekeyi, 1981: 6). Bu bağlantının kurulmasının nedeni, öncelikle istediği şeyhe atanmak isteyen kişiyi belirlemesidir. Seçtikleri şeyhe gitmeden önce beyaz bir keten bezi getirip ceviz,¹³⁹ tatlı (şeker ya da nöbet şekeri), bıçak, biraz pirinç, hayvan yağı, Muhammedî sıkası (sadece Kakailerde bulunan bir demir parasıdır), remzbar ekmeği ve tuz getirip içine koyarlar (A.g.e: 5). Bunlarla birlikte kurbanlık olarak daha çok beyaz horoz tercih edilmektedir. Yaptıkları tatlılar temiz bir kâseye, ceviz ve bıçaklar başka bir tabağa koyulmalı, pilav ve et (horuz eti) bir araya araya getirilerek ve pişirilmelidir. Bu tören için özel bir Cem düzenlenir. Pir ve delil başta olmak üzere birçok Kakai'nin katılımıyla gerçekleşmiş olur. Eğer pir ya da delil törene katılmıyorsa kendi yerine birini vekil seçip gönderir. Ayrıca pir ve delil yanlarında getirdikleri (Musa defteri denilen) bir deftere bu törenin yapılmasına sebep olan kişinin ismini (Kakai kabul edilmesi için) yazar (Tahiri, 2009: 176-177; Bakir, 2020: 206). Dolayısıyla bu törende Seyid ve halifa olmasıyla birlikte kişinin Piri Sayid ve Delili ise Halifa olacaktır. Bundan sonra kişi, Pir ve Delil'in ailesinden hiçbir kimseyle evlenemez. Çünkü kişi Pir ve Delil'in çocuğu gibi olacak. Sultan Sahak'ın aşağıdaki şiirinde bu konu açıklanmıştır:

بئی گاوان گاوی، بئی گاوان گاوی - گاوی بئی گاوان، بئی گاوان گاوی

تا سسر نەسپاردن کەردە ولای - تا هەق نەشناسن دوور وباری

هەر سەری نەلۆ وە حزوور جەم - نەسەنجۆ وە دەست خەلیفەو خادەم

¹³⁹ Kakailere göre bu törenlerde İran'dan getirilen özel cevizler kullanılmaktadır (Bahaddin Feraj Mahmud, *Hawar (Twyejinawayeki Ansropolojye), Namay mastari blawnakrawa, zankoy Süleymaniye, Başı komalnasi, Süleymaniye, 2017: 145).*

Genel olarak şiirde nasıl kovboysuz bir inek sürüsü dağılırsa aynı şekilde Kakailer bir pir ve delil olmadığı müdetçe aynı duruma düşer şeklinde bir benzetmeden bahsedilmektedir (Börekeyi, 1996: 566). Ayrıca bir kişi Cem'e girip pir ve delil'e secde etmezse Kakailiğe kabul edilmeyeceğinden kıyamet gününde Kakailerden sayılmaz (Börekeyi, 2001: 567; Rostam, 2006: 88).

2.3.4. Hac İbadeti

Kakai inancında haccın olup olmadığı tam olarak bilinmemektedir. Bu konunun Kakailer arasında olduğu ve olmadığı şeklinde iki görüş bulunmaktadır (Yıldız, 2019: 1). Haccın olduğuna inananlar; Kakailerin Perdewar köyündeki Sultan Sahak türbesini ziyaret ederek hac ibadetini yerine getirmeleri gerektiğini söylerler (Hewrami, 1984: 139). Hac ibadetinin nasıl yerine getirileceği konusunda, oraya giden kişi önce Sultan Sahak'ın türbesini öptükten sonra etrafını tavaf eder. Ardından taşar suyuyla yıkanması, Ceme katılması ve sonunda dua edilmesiyle birlikte niyet ve kurban edilerek hac tamamlanmış olur. Fakat Kuzey Irak Diyanet İşleri Bakanlığındaki temsilci Haşim Kakai “*Sultan Sahak'ın mezarının bulunduğu ve kutsal bir yer olarak kabul edilen Pardewar köyünden hiçbir dinî metinde bahsedilmemektedir.*” diyor (Bakir, 2020: 208).

2.3.5. Bayramlar

Yukarıda belirtildiği gibi Kakailer genel olarak Marenewy (مەرەنوی) ya da Qawlatas'ın (قەۋلئاس) adıyla yılda sadece üç gün oruç tutarlar. Bu oruçlar ocak ayının 14, 15 ve 16'ncı günlerinde tutulmaktadır. Ocak ayının on yedisinde bayram yapılır (Börekeyi, 2001: 81). Hazırlanan yemekler genellikle haşlanmış horoz eti, pirinç pilavı ve tatlılar da dâhil olmak üzere bayram sırasında yapılan yiyeceklerdir (Rostam, 2006, s. 84). Her bayramda bu yemekler yapılır ve hiçbir şey değişmez. Çünkü Kakai inancında horoz eti bir totem olarak pişirilir. Dinî metinlere göre Sultan Sahak ve üç dervişi üçüncü günün akşamı *Çiçık* ordusuna karşı başarılı olduklarında bir adam onlara haşlanmış horoz eti, pirinç pilavı, ekmek ve baldan oluşan yiyecekler getirmiştir. Sultan da dervişlerini “Gelin beraber yiyelim.” diye çağırması ve “Bugün Allah'ın bayramı” diye adlandırmıştır (Hewrami, 1984: 127).

Marenewy (مەرنووی) ya da Qawlatas (قەولتاس) Bayramı dışında Nevruz ve Masti Kalati (bağış günü) adıyla iki bayram daha vardır. Kakailerde Nevruz Bayramı yapılmasının nedeni Şah Hoşin'in bugün dünyaya gelmiş olmasıdır (Mahmud, 2017: 143). Masti Kalati Bayramı ise Hawar köylülerine kendini feda eden Mir Askender'in¹⁴⁰ hatırası için yapılan, sadece Halepçe'deki Kakailer arasında kutlanan bir bayramdır. Bu bayram yılda sadece bir kere yapılır. Ayrıca Asi Kakai (Kakai, 2022) bu bayramda tüm meralardan süt toplanıp karıştırıldıktan sonra yoğurt, ayran, kefir vs. ürünler yapılarak merasime katılanlara dağıtıldığını belirtti (Hawari, 2020: 142).¹⁴¹

2.3.6. Evlilik

Evlilik töreni, toplumdan topluma ve genellikle dinî ya da medeni olmak üzere iki çeşit törenle ve birtakım kurallara bağlı olarak yapılan bir törendir. Ayrıca belli bir kural çerçevesinde yapılan bu törende toplumun rızası gösterilir. Bu tören toplumdan topluma farklılıklar göstermekte, aynı zamanda bir toplum içerisinde farklı zamanlarda ve farklı din ve inançlar arasında değişmektedir (Ülken, 1969: 103).

Kakailer genellikle dinsel, siyasal ve sosyal faktörlerden ötürü kendi aralarında evlenmişlerdir. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi her Kakai'nin kendine bir pir ve delil seçmesi gerektiğinden dolayı artık kardeş olurlar ve aralarında evlilik olamaz. Bu yüzden daha çok Kakailer arasında içsel evlilikler sınırlı bir şekilde görülmektedir (Rostam, 2006: 115). Ayrıca bilindiği üzere Kürtler arasında ruhbanlık çok az olduğu ve evlenmek daha çok tercih edildiği gibi (Kakai, 2020: 41) Kakailik'te de evlilik çağına gelmiş tüm Kakai erkek ve kız çocukların, nesillerini devam ettirmek amacıyla evlenmeleri gerekmektedir (Rostam, 2006: 115; Börekeyi, 1996: 560). Erkek ve kız çocukları birbirlerine sadık olmalı, birbirlerinin haklarını çiğnememeli ve yetiştirdikleri çocuğun topluma faydalı olacağını bilmelidir

¹⁴⁰ Mir Askender: Sultan Sahak'ın torunu ve Seyyd Abulfefa'nın oğludur. Halepçe'deki Kakailer arasında çok sevilen Mir Askender'in mezarı Hawar ve Deretwe köyün arasında yer almaktadır (Ako Şawes Hawari, *Hawar Hâkî Perozi Yarsan*, Halepçe, 2020).

¹⁴¹ Bu yıl izin alarak Hawar köyündeki Masti Kalati merasimine katıldım. Kürtçe ve İngilizce olarak Kakai dini ve törenin tartışılmasının ardından, kadın ve erkeklerden oluşan bir grup müzisyen müzik çaldı. Daha sonra getirilen yoğurt ve yemekler katılanlara dağıtıldı.

(Börekeyi, 1981: 6). Evlilik töreni için özel bir Cem düzenlenir; delil veya pirin katılması ve özel bir yemeğin pişirilmesiyle gerçekleşir. Sonra pir tarafından perde arkasında Musa'nın kelamı (damat ve geline öğütler içeren uzun bir duadır) ve evlilik özel duası okunan cevizler Cemde bulunanlara dağıtılır (Börekeyi, 2001: 560). Bunlarla birlikte hiçbir Kakai'nin, Serspardın'ı yapan ailenin üyeleriyle evlenme hakkı yoktur ve başka bir ailenin üyeleriyle evlenmek zorundadır (Börekeyi, 1981: 6).

Kakailer evlilik ve aileye çok önem verdikleri, kutsal gözüyle baktıkları için boşanma, aldatma, kısırlık, büyük yalanlar ve ölüm dışında çok eşlilik çok zor veya imkânsızdır. Bunlarla birlikte Kakai inancında çok eşlilik(poligami) dinin ilkelerine aykırı olduğu için kabul edilmemektedir. Bu durum hem erkek hem de kadın için geçerlidir. Ancak erkek ve kadın birlikte yaşayamayacakları inancına vardığında boşanma süreci tekrar özel bir Cem aracılığıyla ve pirin boşanma duası okumasıyla yapılmaktadır. Kakailerin “*endogami evlenme*” yani içten evlenmeye çalışmaları ve gençlere evlenmelerini önermeleri olsa da Kakailer “*egzogami evlenme*” yani başka bir inanca sahip birileriyle evlenmeyi çok fazla sorun yapmazlar (Tahiri, 2009: 172).

2.3.7. Doğum Töreni

Kakailerde bir bebeğin doğduktan sonra doğum töreni yapılması için bir Cem kurulması gerekir. Cem bitiminde isminin konulması için bebek yıkanarak Cem alanına getirilir. Daha sonra *Mam* yani *Seyid* bebeği kucağına alarak kulaklarına “*Senin adın ..., Kakai dinine hoş geldin.*” sözlerini söyledikten sonra isim koyma duası okur. Ayrıca tören bittikten sonra bebeğin yakınları hayırlar yaparlar (Bakir, 2020: 204).

2.3.8. Ölüm Töreni

Ölüm genel olarak “*Ruhun bedenden ayrılması ve insan bedeninin ceset olarak kalması*” şeklinde tanımlanabilmektedir (Seyyar, 2007: 721). Ayrıca sosyoloji açısından ele alınan *ölüm* kavramının toplumsal olgulardan biri olarak incelendiği görülmektedir. Çünkü kişinin sadece ölmesiyle bitmez bu durum. Ardından ona ilişkin toplumca çeşitli törenler yapılır. Ayrıca ölüm dinsel bir olgudur. Bu yüzden hem klasik hem de çağdaş sosyologlar tarafından ele alınmıştır (Burcu & Akalın, 2008: 31).

“Şahların şahı, filan kişi ölmüş. Bu nedenle talebimiz filan kişi eğer günahkâr olursa ancak Kakai'nin dinine dayanması, Sultan Sahak'ın kapısına kadar gitmiş olması, Bünyamin'in şartlarına göre (Serspardın) tören düzenlemiş olması, haram yememesi ve Kakai'nin dinine ihanet etmemiş olmasından eminiz.” diye telkin edilir. İkinci kerede bunu “Tanrı'm, günahlarımız ve eksikliklerimiz için biz af dileriz ve filan kişi öbür dünyaya bir sürü günahla geçmemiş. Çektiği azabı hiç kaybolmasın ve ona sorulacağı her sorunun cevabı (İlk yar ve son da yar) olsun.” diye tekrarlanır (Hewrami, 1984: 141).

Ölen kişi, mezarlığa götürülerek defnedildikten sonra baş kısmına bir taş tabakası yerleştirilerek toprakla üzeri kapatılır. Eğer ölen erkekse hem baş kısmına hem ortasına hem de ayak kısmına dik şekilde üç taş dikilir, kadınsa sadece baş ve ayak kısmına taş konulur. Genel olarak Kakailerin mezarlığı ayrıdır. Halepçe'deki Kakailer ölülerini Müslüman mezarlığına değil de Hawar köyündeki kendi mezarlıklarına gömerler (Bakir, 2020: 210). Her bir Kakai'nin yukarıdakiler dışında uyumadan önce yapmış olduğu tüm kötü eylemlerden tövbe etmesi ve ardından şu dinî metni okuması gerekmektedir.

ئەو ئەم یار، ئاخەرم یار پیر پادشا

ئەو ئەم یار، ئاخەرم یار داود کوساوا

Türkçesi:

Başlangıcım yar, sonucum yar pır padişah

Başlangıcım yar, sonucum Davud Kosawa (Rostam, 2006: 88).

2.4. Kakai Cemaatinde Gizliliğin Önemi

Kakai cemaati inancında çok tartışılan ve araştırmacıları uğraştıran konulardan biri de gizlilik. Başka bir deyişle Kakai inancında gizlilik en önemli konulardan biri sayılmaktadır (Tezokur, 2020: 290). Çünkü bazı araştırmacılara göre gizliliği önemli sayan şey dinin soylu olması dışında, önceki dönemlerde Kakai inancını taşıyanların şiddete uğramalarından dolayı korktukları için inançlarından özgürce bahsetmemeleridir (Gulnar, 2019: 59). Ayrıca başka bir görüşe göre Allah tarafından bu inancın bilinmesine izin verilmediği için Kakailer dinleri hakkında konuşmazlar (Muhammed, 2011: 58). Bu konuda Ako Şawes (2022) “Kaka dini Zerdüştlük ile

aynı çağdayken İslamiyet bölgeye geldikten sonra inançları zayıfladı ve gizlice çalıştılar.” diyor. Bu nedenle Sultan Sahak, döneminde dini yeniden düzenledi ve herkesin kendi dini olduğu için takipçilerine dinlerini yaymamalarını söyledi. Ayrıca Halepçe Kakailerinin önde gelen isimlerinden Aasi Kakai'ye (2022) “Bu sır size zarar vermedi mi?” diye sorulduğunda “Evet ama dinimizin temeli budur.” dedi ve hâlâ gizli kalan bazı hususlar bulunduğunu söyleyerek bunlar açıklansa bile herhangi bir soruna yol açmayacağını belirtti. Sultan Sahak bu konudan şiirinde şöyle bahseder:

راز نهکمران فاش راز نهکمران فاش

هانا نهی یاران راز نهکمران فاش

ئی واچه وه رمز واچن پیری تاش

نهکا سهر نهنجام پخته بن نهداش

Türkçesi: *Yani gizlilikler sadece dostlara söylenmesi gerektiği için yayma, kıymet gününde ateş tandırında yanabilirsin. Diye bir buyruğu olduğu için gizliliğe önem verilir* (Rostam, 2006: 88).

Bazı kaynaklara göre Kakai inancında gizliliğe çok fazla önem verilmesi nedeniyle mensuplarının birçoğu dinleri hakkında bilgi sahibi olamamaktadırlar. Dolayısıyla başkaları tarafından Kakailik inancına birçok yeni bilgi eklenmiştir (Tahiri, 2009: 204). Kakai inancında olduğu gibi aynı şekilde Nusayrilikte de gizliliğe önem verildiği görülmektedir (Güngör, 2017: 59).

2.5. Kakai Cemaatinin Sosyal Hayatı

Her dini cemaatin inandığı kitaptan çıkardığı ve sosyal hayatını düzene soktuğu birtakım dini prensipleri vardır. Ayrıca bilindiği gibi çoğu zaman bu dini cemaatlerin inançları da inandıkları kutsal kitaptan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle iç ve dış ilişkilerini inançları üzerinden düzenlemeye çalışırlar. Benzer şekilde, dini bir cemaat olarak Kakailer de güçlü bir iç ve dış ilişkiye sahiptirler. Burada bu iç ilişkilerin nedenlerine ve topluluğun içindeki ilişkilerin bölünmesine, bölgedeki diğer dini cemaatlerle olan ilişkilerine ve aralarındaki benzerlik ve farklılıklara kısaca değinilecektir.

2.5.1. Topluluk İçi İlişkiler

Daha önce cemaat tanımında bahsedildiği gibi, cemaati karakterize eden şeylerden biri, akrabalığın varlığı ve aralarındaki ortak bir ilişkiye olan inançtı. Bu nedenle, dini bir topluluk olarak Kakailer birbirleriyle güçlü bir ilişkiye sahiptirler. Bunun nedeni ise evlilikle ilgili yazıda bahsedildiği gibi Kakailer kendi aralarında daha çok evlendiği için aralarında güçlü bir akrabalık ilişkisi bulunmaktadır.¹⁴³ Bu güçlü ilişkinin bulunmasıyla birlikte, Zerdüştlük, Yezidilik ve diğer dini topluluklar gibi aralarında dini ve sosyal hiyerarşiler vardır ve burada bunlardan kısaca bahsedilecektir.

2.5.1.1. Kakailik'te Mertebeler

Kakailiğin sınıflar üzerinde kurulan bir dinî sistemi olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Kakailik akrabalık ve evlilik ilişkilerini kapalı bir şekilde sürdüren dinî cemaatlerden biridir (Rostam, 2006: 97). Bu bakımdan Kakailer arasında Kakiler mertebesi ve dindarlık mertebesi olmak üzere iki¹⁴⁴ mertebe bulunmaktadır (Al-Khayuwn, 2016: 116). Araştırmacı Bahaddin Mahmud, Hawar Kakai köyünde yaptığı araştırmada Kakailik'teki bu genel sınıf hakkında şu bilgileri verir:

- Hawtan: Meleklerdendir, yani arkalarından (soyundan) gelenler yoktur. Bunlar hakkında daha sonra ayrıntılı bilgiler verilecektir.
- Hawtawane: Sultan Sahak'ın oğulları ve torunlarının Sayidleri olarak kabul edilir.
- Yedi halife: Kakai dinî ilkelerini öğretme işidir.

¹⁴³ Kakailer ile görüşme yapıldığında, katılımcılara birinin tanıyıp tanımadıklarını diye sorulduğunda, hemen akrabamızdır diye söylediler.

¹⁴⁴ Fakat bazı araştırmalarda Seyid, Delil (rehber) ve Kamu olmak üzere üç sınıf bulunduğu belirtilir. Ayrıca Seyidler hakikatin 11 ailesinden, Deliller ya da Rehberler sınıfı yetmiş iki Pir ailesinden, Kamu sınıfı bu iki aileden olmayan bütün Kakai takipçilerinden oluştuğu ileri sürülür (Hemin Bakir, *Weneyi ceste la naw komalgayi kurdida: ceste la ayini Kakai w Yezidida ba nmnwna*, namay mastari blawnakrawa, Zankoi Süleymaniye, Süleymaniye, 2020: 150-52).

- Kakailer arasında din çağrısı yapmakla görevli yedi kişi vardır.
- Tambur enstrümanlarını kutsal saydıkları için tambur müziği yapmak ve öğretmek için çalışan yedi kişi vardır.
- Su getirme işini yapan yedi kişi vardır.
- Çamurla ev yapımında çalışan yedi kavanozcu vardır. Bunlar Şaşah döneminde vardı.
- Şaho 99 piri: Yapacak çok işleri yoktu ama bazen tambur müziği çalıyordu.
- 77 Pir daha vardır. Bunlar Tanrı zamanında delillerdi ve çalışmaları diğer ülkelerde Kakai dinine davet etmekte.
- 66 gulam vardı, bunlar Kakai'de dinî statüsü olmayan kişilerdir ve halktan oluşmaktadır (Mahmud, 2017: 140).

Kakailer arasında bulunan ikinci tür merteye dindarlıktır. Başka bir deyişle Kakai cemaati içinde bulunan sınıflar dışında birtakım dinî hiyerarşi sistemi de bulunmaktadır. Bu sistemi önceden bahsedilen sınıflarla farklı olmasına rağmen arasındaki benzerliklerinden dolayı çoğu araştırmacı birbirine karıştırmıştır (Bakir, 2020: 150-153). Bu hiyerarşinin her birinin kendine has özellikleri vardır. Bu sınıflar kan ve köklerle ayrılmaktadır. Başka bir deyişle bir sınıfın içinde olma ve ona girme kişisel bir girişim yerine kan ve kökle gerçekleşir (Bakir, 2020: 150-152). Aşağıda kısaca onlardan bahsedilecektir.

a) Pir (Sayid)

Bunlar Hawtawan (yedinci) soydan geldikleri için Kakai dini hiyerarşi sisteminde en üstte yer alır ve en kutsaldır. Ayrıca pirlar bütün Cem işlerini yönetirler. Bunların hepsinin Hawtawan (yedinci) soydan yani Sultan Sahak'ın soyundan geldikleri iddia edilmesine rağmen doğrudan hepsinin o soydan gelmedikleri söylenmektedir. Üstelik Kakai inancında kadınlar pir olamazlar (Miran, 2017: 226; Sultani, 2011: 17). Kakailerin genellikle çok sayıda pirlere sahiptir. Fakat onların en önemlisi Pir Bünyamin, Pir Şah İbrahim, Pir Hayder, Pir Mustafa'dır (Orsam, 2011: 1). Seyyitler genellikle Sultan Sahak'ın torunlarıdır ve onların ikisinin çocuğu olmamıştır. Bu nedenle Kakai olan kimsenin, Sultan Sahak'ın soyundan birine (Serspardın) bağlanması gerekmektedir. Bu kişi en az on yaşında olmalıdır. Evlilik söz konusu

olduğunda delil ile yanlarındaki kişi arasında, kendi çocukları gibi oldukları için, evlilik olmamalıdır (Şawes, 2022).

b) Delil (Rehber, Mam)

Dinî hiyerarşilerden biri olan delil (rehber) de kalıtsaldır. Belli dönemlerde bunlara “mam” denirdi. Pirin soyundan gelen deliller, genel olarak Cemde pirlerin yardımcısı, müritlere kurbanlıkların dağıtılması ve yönetilmesi görevlerini yapar. Deliller bazı Cemlerde yemekleri dağıttıklarından halife diye adlandırılırlar (Rostam, 2006: 79). Ako Şawes’e (2022) dediklerine göre bir molla veya rahip gibi dinin esaslarını bir noktaya kadar açıklayan dini rehber anlamına gelen delilin, her bölgede olması gerekir. Ako Şawes “*Dini metinlerde yetmiş iki büyüğümüz var.*” demiştir. Ayrıca Ako Şawes “*Pir İsmaili Kawalani'nin soyundan geliyoruz*” şeklinde bir ifade kullanmıştır.

c) Faraş (Hizmetçi)

Faraş genel olarak Cemlerde hizmet edenlerdir. Halife tarafından ayrılan yemekleri dağıtan ve bu pozisyonu alan kişilerin sosyal sınıfından olduğundan değil de herkesin bu rütbeyi almaya çalışmasından dolayı oluşan bir tabakadır (Börekeyi, 2001: 565-566; Ödemir, 2015: 267). Faraşlar, Hawara Kon köyünde ilk kurbanlık yapan Ahmed Bey'in torunlarıdır ancak onun soyundan gelenler az olduğu için onların yerine başkaları atanır (Şawes, 2022).

ç) Mürit (genel halk)

Genel olarak bunlar da bu dine bağlı olan tüm insanları içerir (Şawes, 2022). Bazı araştırmacılar bunların dışında aşağıdaki tabakaların olduğunu belirtirler.

d) Derviş

Dervişler Kakailik hiyerarşisinde dünyanın güzelliklerini terk eden ve yalnızlık hayatını seçenlerdir. Bu yüzden Kakailerde çok saygı gören ve Tanrı'ya yakın olan dervişler, ibadet ettiklerinden dolayı gelecekte ne olacağını bilme yeteneklerine sahiptirler. Üstelik bazı zamanlarda bilgi almak ve danışmak maksadıyla onlara ziyaretler olur. Bununla birlikte dervişlere, kendilerine çok önem vermeyen, düzensiz ve uzun saçlara sahip, çirkin ve yırtılmış kıyafetler giymiş olmalarına

rağmen saygı gösterilmesi gereken kişiler olarak bakılır (Harzani, 2007: 91). Bazı araştırmacılara göre bunların dışında başka bir hiyerarşi yoktur (Rostam, 2006: 79).

e) Bawa

Bu dinî hiyerarşi bir saygı olarak Kakailerin tekke ve Cemlerine hizmet edenlere verilmektedir. Bazı araştırmalara göre Sultan Sahak'ın hizmetkârlığını yapan Bawa Haider'in torunlarına verilen bir rütbedir (Harzani, 2007: 82).

f) Kelam xwen (Kelam okuyucu)

Genellikle bunlar Kakai kelimeleri ya da sözleri hakkında iyi bir bilgiye sahip olanlardır ve Cem gibi dinî törenlerde tambur çalanlara *ustaz* denir (Bakir, 2020: 155; Ödemir, 2015: 267).

Bunlarla birlikte Kakailerde (Yar kardeşi) ya da dinî kardeşlik diye bir konu daha vardır. Kakailerden herkesin, mükemmel bir imana erdiğinde kendi sınıfı ya da başka bir sınıftan imanlı bir kardeş seçme hakkı vardır. Bu dinî kardeşliğin özel bir Cem töreninde alınması gerekir ve pirin özel dinî kardeşlik duasını okumasıyla gerçekleşi olur. Bu iki kişi arasında dinî kardeşliğin oluşumuyla evlilik olmayacaktır ve olmamalıdır (Bakir, 2020: 150-153).

2.5.2. Topluluk Dışı Gruplarla İlişkiler

Önceki bölümlerde kısaca belirtildiği gibi, Kakailer diğer dinî gruplarla iyi ilişkilere sahiptirler. Halepçe'deki Kakailerin, din ve dinî törenler açasından bakıldığında Müslüman olmamalarına rağmen saldırıya maruz kalmadıkları görülür. Bunun nedeni her iki taraftan, yani hem Halepçe'deki Müslümanlardan hem de Kakailerden kaynaklanmaktadır (Hawari, 2020: 138). Kakailer, Tanrı'ya inanma fikrini beyan etmeyi amaçlayan dinlerin insanoğlunu kurtaracağına inanırlar. Ayrıca, Kakailerde zor durumlarda başka bir dine katılmanın veya o din mensuplarıyla beraber hareket etmenin hiçbir sakıncası yoktur. Bu nedenle bazı araştırmacılara göre başta şiilerden olmak üzere bazı İslamî kavramlar Kakai inancına girmiştir (Bakir, 2020: 151). Bunlarla birlikte Halepçe'deki Kakailer Müslümanlara saygı duyarlar, aralarında iyi ve güçlü bir ilişki vardır. Müslümanlarla birlikte bayram ve taziye (yas) gibi birçok dinî törene katılırlar. Ramazan'da Halepçe'nin birçok Kakai'si saygılarından dolayı

Müslümanların önünde yemek yemezler ve dükkânlarını kapatırlar (Hawari, 2020: 142).

Kakai inancında din değıştirme konusuna çok sıcak bakılmaktadır. Başka bir deyişle söylemek gerekirse Kakai inancına göre ne herkes Kakai olacak ne de bu inancın yaygınlaşması için çaba gösterilecektir. Çünkü onlara göre hiç kimse Kakai olmayacak zira eğer Allah isteseydi hepimizi Kakai olarak yaratırdı. Bu yüzden rahatlıkla şu söylenebilir ki anne ve babası Kakai olmayan biri Kakai olamaz.¹⁴⁵ Üstelik Kakai bir kız Müslüman biriyle evlenirse direkt Kakailikten çıkarılır. Fakat onunla sosyal ilişkiler devam eder ve kesilmez (Bakir, 2020: 152).

Kakailerin, Kuzey Irak'ta, özellikle Halepçe'deki Müslümanlarla sosyal ilişkilerinin nasıl olduğunun tartışılması için Yezidîler, Zerdüşter ve Aleviler gibi dinî azınlıklarla aralarının nasıl olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, bu dinî azınlıklar arasında hangi benzerlikler ve farklılıklar vardır? Kakailik incelendiğinde ya Zerdüştlük gibi eski dinlerin bir parçası olduğu ya da Yezidîliğin bir uzantısı olarak bakıldığı görülmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda Yârsanlarla Kürtlerin bulunduğu İran'dakiler Ehl-i Hak, Irak'takiler Kakai, Suriye'dekiler Dürzi ve Türkiye'deki Kürtlerin arasında yaşayanlar Alevi ya da Bektaşî olarak adlandırıldığı için kısaca aralarındaki benzerliklerin ve farklılıkların belirtilmesi gerekmektedir (Kakaiy, 2016: 39).

Öncelikle şu belirtmeli ki Kakailik, Zerdüştlük, Yezidîlik ve Alevilik arasında tek tanrı inancında birliktelik görülmektedir. Fakat ibadet etme şekillerinde farklılık gösterirler. Bu bakımdan aralarındaki farklılığın ana noktası kutsal kitaplarından olabilir (Muhammed, 2011: 81). Kakailerin kutsal kitabı *Serencam*, Zerdüşterin *Avesta*, Yezidîlerin *Mushaf-ı Reş (Kara Kitap)* ve *Cliwa (İfşa)* ve Alevilerin kutsal

¹⁴⁵ Bu konu çok karmaşık, çünkü bazı araştırmacılar bu konunun böyle olmadığını ve diğerlerinin Kakai dinine girebileceğine inanmaktadır. Örneği Kakai dinini çok iyi bilen ve bu konuda birçok kitap yazan Eyüp Rostam ile yaptığımız görüşmede, bir kişinin Kakai olmadan da Kakai olabileceğini söyledi (*Eyüp Rostam, yazar, görüşme yeri ve tarihi Halepçe 29.06.2022*). Ancak Halepçe Kakailerin in bu konu hakkında nasıl düşündükleri ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

kitabı *Kur'an*'dır.¹⁴⁶ Ayrıca Aleviler kutsal Kitabı'nın dışında diğer üç kutsal kitabın rehberler tarafından yazıldığı söylenmektedir. Üstelik Alevilerin kutsal kitabı sayılan *Kur'an* dışında diğer üç inancın kutsal kitapları manzumedir. Alevilerin kutsal kitabı Arapça, Kakailerin Kürtçe, Yezidilerin biri Kürtçe (Kırmanice lehçesi), diğeri Arapça (Ezdeyi, 2002: 69) ve Zerdüştlere kitabı Pehlevîce yazılmıştır. Ayrıca dinî görev ve törenlerin yerine getirilmesinde farklı noktalar bulunmaktadır (Muhammed, 2011: 81).

Dinî görev ve törenlerdeki ortak noktalara gelirse çok önemli benzerlikler göze çarpar (Muhammed, 2011: 81). Benzerlik noktası olarak belirtilen ana noktalardan biri sınıf ya da dinî hiyerarşinin varlığıdır (Bayrak, 2014: 18). Ancak sınıfların sayısı dinden dine değişir. Dört inanç arasında her birinin farklı görevleri bulunan dinî sınıflar vardır; bir sınıftan diğerine geçmek çok zordur. Üstelik dinî sınıflar arasında evlenmenin gerçekleşmesi ya olamaz ya da nadiren olur. Bu nedenle hem Kakailik hem de Yezidilik takipçilerinin sayısının azaldığı açıkça görülmektedir. Soydan gelen bir din olduğu için, hiç kimse dine kabul edilmez. Ancak Zerdüştlükte bu konunun mevcut olmadığı ve herkesin Zerdüştlüğe girebileceği görülür (Muhammed, 2011: 49). Fakat şunun da belirtilmesi gerekir ki Kakai kutsal kitaplarında Zerdüştlük ve Zerdüştlük hakkında birçok bilgi bulunmaktadır. Hatta Zerdüştlük inançları bir dereceye kadar kutsal görülür ki Allah'ın Zerdüştlükte kendini gösterdiği söylenmektedir. Ayrıca her iki inançta da ateşe kutsal olarak bakılmakta ve hem Kakailikte hem de Zerdüştlükte Cem bulunmaktadır (Hewrami, 1984: 247).

Benzer başka noktalardan biri Cem ayini, diğeri ise yedi sayısının tekrarlanmasıdır. Bir diğeri de hareketli bir din oldukları için namaz kılmamaları ve namazı bir ibadet olarak kabul etmemeleridir (Muhammed, 2011: 81). Ancak bu inançların bazılarında diğerlerinde olmayan benzerlikler vardır. Örneğin, Kakailer ve Yezidiler arasındaki benzerliklere bakıldığında iki inanç arasında, bıyıkların bırakılmasının ve üç gün boyunca aynı zamanda oruç tutulmasının kutsal olduğu görülür (A.g.e: 47). Fakat Yezidiler oruç tutma konusunda Kakailer gibi hareket etmezler. Yıllık olarak

¹⁴⁶ Fakat Kakailik konusunda Kaka aydınları ve uzmanlarla yapılan görüşmeler, Türkiye'deki Alevilerin de kökeninin Kakai olduğunu söylüyor. Aleviler kutsal kitabımız *Kuran*'dır diyorlar diye sorulduğunda, doğruyu söylemediklerini ve korkudan gizlediklerini söylediler (Hamza Salih, *Kakai Hakkında Kosri Şir ile görüşme*, Halepçe, 28.05.2022).

tuttukları oruçların sayısı Kakailerden daha fazladır. Ayrıca her iki inanç arasında güneşin kutsal olduğu görülmektedir (Bayrak, 2014: 167-168). Üstelik Kakailer ve Yezidîler arasındaki ortak noktalardan biri tenasüh konusudur. Kakailer gibi Yezidîlik inancında da ölen eğer iyi bir kişiyse ruhunun iyi bir şeye, kötüyse ruhunun kötü bir şeye gireceğine inanılır (Bilge, 2002: 60). Dolayısıyla nasıl ki Kakai dinî metinlerinde iki çeşmenin suyu kutsalsa aynı şekilde Yezidîlerde de “*Kaniya Spi*” ve “*Zamzem*” adlı iki tane çeşmenin suyu kutsaldır (Hamzeh’ee, 2009: 189). Kakailik’te olduğu gibi Yezidiliğin en ilginç özelliklerinden biri, bir kişinin doğuştan Yezidi olmadığı ya da ebeveyninden biri Yezidi olmak istediğinde bu isteğinin kabul edilemez olmasıdır (Akpınar, 1995: 42). Ayrıca Yezidilikte nasıl ki bireyin annesi ya da babası Yezidi olmadan Yezidiliğin üyesi sayılmaz; aynı şekilde birinin Yezidi dininden çıkıp başka bir dine inanması da kabul görmemektedir. Başka bir deyişle Yezidiliğe mensup olan bir birey dinini değiştirmek istediğinde isteği kabul edilmez ve öldürülür. Yani Yezidilikte din değiştirme yoktur (Omarkhali, 2014: 21). Kakailik’te de biri Kakai olmayan biriyle evlendiğinde kendisi istemese bile Kakailik’ten çıkar. Fakat Yezidilikte olduğu gibi öldürülmez.

Bu dinî azınlıklar arasında benzerlik noktası olarak tanımlanan bir başka konu daha vardır, o da kutsal yerlerdir. Örneğin Sultan Sahak’ın türbesinin orada olmasından dolayı Kakailer Pardewar köyünü kutsal sayar; Yezidîler, Şeyh Adîr ve Şeyh Hasan’ın oğlunun türbesi bulunduğu için Lalış’ı; Aleviler de Hz. Ali’nin oğlu İmam Hüseyin’in türbesinden dolayı Kербela’yı kutsal sayarlar (Ezdeyi, 2002: 68).

Kakailer ve Aleviler arasındaki ilişkilere bakıldığında çok benzerlik görülmektedir. Bu nedenle geçmişten günümüze kadar bazı araştırmacılar tarafından Kakailer ile Aleviler birbirleriyle karıştırılır (Ödemir, 2015: 254). Kakailer ile Aleviler arasındaki benzerlikler Hz. Ali sevgisi, (Güngör, 2017: 58) namaz kılmama ve her perşembe gecesinde Cem töreni düzenlemektir (Bayrak, 2014: 23; Ödemir, 2015: 267). Kakailikte kadınlar Ceme girmezken Alevilikte kadınlar erkeklerle beraber Cemde bulunurlar (Ezdeyi, 2002: 57). Ayrıca Kakailerin Cem ayininde çalınan tambura katılımcılar alkışlarla eşlik ederken Alevi Cemlerinde eller dizlere vurularak tempo tutulur (Ödemir, 2015: 268). Yukarıda da değinildiği gibi Alevilik, Kakailik gibi değildir. Çünkü kutsal kitapları (Kur’an), kendilerine Tanrı’dan geldiği için, dünyevi bir dinden daha çok semavi bir din olarak kabul edilir (Ezdeyi, 2002: 66). Ayrıca

araştırmacı Martin Van Bruinessen'in "*Kürtlük, Türklük ve Alevilik*" (2016: 177) kitabında değindiği gibi Kakailer, Aleviler ve Bektaşiler arasında ne kadar benzerlik varsa o kadar farklılık bulunmaktadır. Mesela köklerine bakıldığında her birinin farklı kökeni olduğu görülür. Kakailer ve Aleviler arasında nedeni farklı olsa bile üç gün oruç tutulması bir başka benzerliktir (Ödemir, 2015: 254). Bunlarla birlikte Kakailik, Zerdüştlük, Yezidilik ve Alevilik inancında bulunan ortak noktalardan biri de tek evliliklidir (Bayrak, 2014: 19).



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULARI

3.1. Çalışmanın Saha Araştırması ve Analizi

Yukarıda belirtildiği gibi bu çalışmada niteliksel bir araştırma olduğundan, saha araştırması yöntemi kullanılmış ve sahada derinlemesine görüşme yöntemiyle veriler toplanmıştır. Ayrıca bu çalışmada Halepçe’de yaşayan kadın ve erkeklerden oluşan Kakai cemaati mensubu 20 kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşülen kişilerin yarısı erkek yarısı kadınlardan oluşurken, yaşları itibariyle 15 kişinin 20-40 arasında seyrederken geri kalanı ise 40 yaşın üzerindedir. Katılımcılardan 13’ü evli, 7’si bekârdır. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığında çoğunluğu yükseköğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda konuyla ilgili detaylı bilgiler verilmiştir.

Tablo 3.1. Görüşmeye Katılan Katılımcıların Kişisel Bilgiler

cinsiyet	kadın	10		erkek	20	
		20-40	7		20-40	8
yaş	kadın	40 ve üzeri	3	erkek	40 ve üzeri	2
		evli	5		evli	8
evlilik durumu	kadın	bekâr	5	erkek	bekâr	2
		ortaokul	1		ortaokul	0
eğitim durumu	kadın	önlisans	2	erkek	önlisans	2
		lisans	5		lisans	8
		Yüksek lisans öğrencisi	1		Yüksek lisans öğrencisi	0

		eğitimsiz	1		eğitimsiz	0
meslek	kadın	öğretmen	2	erkek	öğretmen	7
		avukat	1		polis	1
		memur	2		doktor	1
		özel Bir şirket	1		işsiz	1
		öğrenci	1			
		ev hanımı	3			

Daha önce Kakailerin yerleşim yerleri bölümünde belirtildiği gibi bu cemaat farklı yerlerde yaşarlar. Fakat bu çalışmada sınırlı olarak Halepçe Kakai cemaati örnek alındığından görüşmeler sadece Halepçe'deki Kakailerle yapılmıştır. Görüşmede katılımcılara inançları, siyasi tercihleri ve toplumsal hayat konularında sorular yönetilmiştir.

İnanç:

- *“Etnik kimlik açısından kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?” ve “Dinî kimlik açısından kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?”*

Görüşülen kişilere inanç üzerinden çeşitli sorular soruldu. Dinî ve etnik kimlik bağlamında sorulan sorulardan biri *“Etnik kimlik açısından kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?”* ve diğeri sorulardan soru ise *“Dini kimlik açısından kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?”* sorularıdır. Tüm katılımcılar kendilerini etnik olarak Kürt ve din olarak da Kakai olduklarını söylediler. Bu, daha önce de açıklandığı gibi, Kakailiğin bir Kürt dini olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında birçok araştırmacının tartıştığı bir diğer konu da Kakailiğin bir din olup olmadığıdır. Bu konuda araştırmacı Ayüp Rostem'le yaptığımız görüşmede Kakai dininin kökeni, yayılması ve liderlerinin hepsinin Kürtler arasından olması bu inanç sisteminin bütünüyle Kürtlere ait bir din olduğunun göstergesidir. Ayrıca Ayüp Rostem (2022) bu dinin kökeninin Mitraizm ve Zerdüştlüğ'e dayandığını söyleyerek Kakai dini

hakkında detaylandırmalara da gitmiştir. Bu inanç sistemi hakkında bilgi edinilebilmesi ve Kakailerin bu konudaki görüşleri için katılımcılara şu sorular yöneltilmiştir:

-Kakailik/Kakai denince aklınıza ilk gelen kavramlar nedir? Kakailik bir din mi, mezhep mi, cemaat mı, inanç mı, felsefe mi? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Katılımcılardan alınan cevapların çoğu, Kakailiğin bağımsız bir din olarak algılandığı yönündeydi. Cevaplardan bazıları ise Kakailiğin hem bir din hem bir mezhep hem bir sosyal grup hem de bir inanç sistemi olduğu yönündedir. Ayrıca cevaplar arasında Kakailiğin bir felsefe ve bir mezhep olduğu görüşünde olan katılımcı görüşleri de vardır. Ancak katılımcılardan biri bu soruya kavram yanılgılarını önlemek adına şöyle cevap vermiştir: “Kakailik bir mezhep değildir. Çünkü mezhep denildiğinde akla gelen ilk şey İslam mezhepleri olacaktır.” Bunlar dışında diğer bir katılımcıya göre Kakailik hem bir din hem de bir aşirettir. Bu açıdan bakıldığında birtakım dinî inanç, ritüellere ve bir kutsal dinî kitaba sahip oldukları için Kakailiğin ayrı bir din olarak ele alınabileceği söylenebilmektedir.

-Kakailik hakkındaki temel bilgileri kimden ve nereden aldınız?

Bağımsız bir din olarak Kakai, diğer dinlerden ayıran noktalardan biri de kutsal kitapların varlığıdır. Dinî inançlar genellikle ailelerin çocukları olduğunda önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla ailenin bir okul olarak görevlerinden biri de dinî inançları çocuklara aktarmaktır. Bu yüzden Kakailik hakkında temel bilgilerin kimden ve nereden alındığı sorusuna görüşülenlerin çoğunun *aileden ve kutsal kitaptan* aldıklarını söyleyerek cevap verdikleri görülmüştür. Ayrıca bazı katılımcılar aile ve kutsal kitap seçeneklerinin yanında, inançları hakkında temel bilgileri *Cem Törenlerinde* aldıklarını söylemişlerdir. Bir katılımcı sorulan soruya” Her şeyden önce aile toplumun temellerinden biridir ve çocuk okuma ve yazma öğrenmeden önce aileden dinin temel bilgilerini öğrenir.” şeklinde bir yanıt vermiştir. Fakat bu cevaplarla diğer soruların cevapları arasında bir çelişki olduğu gözükmemektedir.

- ***“Kutsal kitabınızın adı nedir? Hiç okudunuz mu? Okumayı kimden öğrendiniz? Bu kitap nelerden bahsediyor?”***

Burada, önceki sorunun cevaplarına ve daha sonra verilecek olan cevaplara bakıldığında bir çelişki olduğu söylenmiştir. Çünkü *“Kutsal kitabınızın adı nedir? Hiç okudunuz mu? Okumayı kimden öğrendiniz? Bu kitap nelerden bahsediyor?”* diye sorulduğunda çoğunluğu, kutsal kitabın adının *Serancam* olduğunu söylerken, katılımcıların çoğu kutsal kitabı biraz okuduklarını belirttiler. Sorunun bir diğer kısmı *“Aileden öğrendik.”* diye cevaplanırken, son kısmında sorulan *“Kutsal kitap neyden bahseder?”* diye sorulduğunda; *“Dinin özünden, hayat, güzellik ve ölümden, dinin temellerinden, dinin yaratılışı, insanın geleceği ve genel olarak hayattan”* gibi konulardan bahsettiğini söylediler. Katılımcılardan biri soruyu, *“Kusura bakmayın, söyleyemem.”* şeklinde yanıtladı. Nedeni sorulduğunda ise *“Bunun bilinmesinden hiçbir kimseye fayda olmayacağını biliyorum. Bunun için yanıt vermeye de gerek duymuyorum.”* diye cevap verdi. Bunlar dışında başka bir katılımcının cevabı *“Kutsal kitabımızın adı Serancam’dır ve evet okudum. Genel olarak dinin alimleri, temelleri, aile, ebeveyn ve insanlara nasıl davranılması gerektiğinden bahsetmektedir.”* şeklindeydi. Başka bir katılımcı ise buna ek olarak cevabına *“Dinin ortaya çıkışından bahsetmektedir”* cevabını eklemiştir. Ayrıca bu soruya cevap veren başka bir Kakai mensubu *“Kitabımız Serancam’dır. Fakat ben hepsini okumadım. Sadece yazılan kolay kısımları okudum. Bu da kendi çabalarımın olmuştur. Genel olarak Kakailerin liderleri, İslam’dan önce siyasal ve toplumsal durumun nasıl olduğunu, Kakailerin yapmak zorunda oldukları ve öğütler hakkında bilgi içermektedir.”* diye cevapladı.

-***Bir insanın sonradan Kakai olması mümkün mü?***

Üzerinde çok fazla tartışma konusu olan bir başka konu da Kakailiğe nasıl girildiği konusudur. Bilindiği üzere birçok inançta gelişme çapaları söz konusudur ve çoğu inançların mensupları en fazla üye toplamaya çalışır. Böylece bu inanç mensupları tüm dünya üzerinde egemenlik kurmak ister. Bu yüzden sorulardan biri de herhangi birinin Kakai olup olamayacağıydı. Yanıtların çoğu, *“Hayır, olamaz.”* şeklindeydi. Aynı katılımcı *“Çünkü Kakailik aileden gelen bir din olduğu için birinin hem anne hem de babasının Kakai olması gerekmektedir.”* diye ekledi. Katılımcıların vermiş olduğu bazı cevaplardan çıkarılan anlamlara göre genetik faktörlerin dışında da bu

inanç mensubu olunabileceğiydi. Bir başka deyişle anne ve babası Kakai olmayanın da Kakai inanç mensubu olabileceğidir. Ancak bu sürecin çok zor olduğunu söylemişlerdir. Görüşülenler arasında sadece bir kişi bu durumun kolay olabileceğini ifade etmiştir. Bir numaralı katılımcının verdiği bir başka cevap ise *“Eğer olgunlaşmış biriye olmaz fakat bir bebekse olur.”* şeklindeydi. Bu konuda kendisini halife olarak gören Kakailerden birine (Kakai, 2022), herhangi bir kişinin Kakai olup olamayacağı sorusuna alınan cevap olumsuz olmuştur. Bu yanıtını *“Çünkü dinî metnimize göre Allah yetmiş iki din göndermiştir. Kakai dini de bunlardan biridir. Kim bu dinlerden birine hakkıyla uyarsa, doğru yoldadır”* şeklinde ifadelendirmiştir. Ancak önceki bölümlerde vurgulandığı gibi, Kakailerin Ehl-i Hak olarak anılmasının nedenlerinden biri, sonunda tüm dinlerin yok olacağına ve sadece Kakailerin kalacağına inanmalarıydı (Abdullah, 2015: 30). Ama burada bir çelişki olduğu görülmektedir. Çünkü Allah başka dinler göndermişse neden hepimizin Kakai dinine uymamız gerektiğini söylemedi? İslam'da olduğu gibi, Allah Kur'an'da bu dinin gelişinden sonra başka hiçbir dinin kabul edilmeyeceğini, bu yüzden ona uymaları gerektiğini bildirmiştir. Bu konuyla ilgili Kakailerin önemli şahsiyetlerinden biri olan Ako Şawes (2022) *“Bence bu konu bize çok zarar vermiştir. Çünkü hem bizi küçük hâline getirdi hem de başkaları dinin sahibi oldu. Bu yüzden saklamaya gerek yok. Ayrıca Sultan Sahak'ın bu dinin kıyamete kadar gizli kalmasını kastettiğini düşünmüyorum. Bunun yerine, dini açıklamadan önce İslam Peygamberi gibi bir süre gizlice çalıştı. Ayrıca Sultan Sahak dinin gizlenmesini kastetmişse neden bir bölgeye yetmiş iki Pir gönderdi? Bu nedenle sekiz yüz yıl öncesi olarak görmemek gerekir”* dedi. Sonuçta doğuştan Kakai olmayan bir kişinin sonradan Kakai olup olamayacağı konusu Kakai mensubu önemli biri olan Ako Şawes (2022) ile araştırmacı yazar Ayüp Rostam'a (2022) sorulduğunda, ikisi de Kakai dinine sonradan da müdahil olunabileceğini dile getirmişlerdir. Çünkü hem liderlerinden hem de sıradan insanlardan Kakai olan birçok insan vardır. Fakat Ako Şawes, Kakai dairesinin içerisine girmek isteyen kişiye Tanrı'nın bir işaret vermesi gerektiğini söylüyor. Ayrıca kişiler Seyyid, Pir, Delil ve Faraş sınıfına giremezler ama sıradan insanlar gibi muamele göreceklidir.

-Kakailik'te 'Ali' kimdir? Ali'nin özellikleri nelerdir?

Hiz. Ali'nin kişiliği İslam'da, özellikle Şîa mezhebinde özel bir saygı ve konuma sahiptir. Şiiliğe yakın birçok grup arasında Hiz. Ali'nin kişiliği ve kendisi büyük saygı görmektedir. Hatta bu gruplardan bazıları ona o kadar saygı duyuyorlar ki, Hiz. Ali'nin konumunu Allah'ın konumuna getirmişlerdir. Kakai inançlarında bahsedildiği gibi, Hiz. Ali bu öneme, saygıya ve konuma sahiptir. Kakaliğe göre Hiz. Ali, Allah'ın Ali'ye kendini gösterdiği zamanlardan biridir. Bu yüzden görüşülenlere sorulan sorulardan biri şöyleydi: “*Kakailik'te 'Ali' kimdir? Ali'nin özellikleri nelerdir?*”. Cevapların da çoğunluğu şu şekildedir: “*Hiz. Ali donlardan 'devir' biri, Kakailiğin büyük ve sevgi dolu kutsal figürlerinden biridir*”. Görüşülen kişilerden bazıları soruya cevap vermek istemedi. Neden sessiz kaldıkları sorulduğunda da cevap veremeyeceklerini söylediler. Ayrıca soruya cevap verenlerden biri “*Genel olarak bizim inancımıza göre her bir kişi görünüşte ya da dışta adil, dürüst vb. gibi özellikler görünürse mutlaka içinde iyi bir insan vardır. Ali de aynı şekildedir. Bu yüzden bizde çok büyük bir makama sahiptir.*” diye yanıt verdi. Başka bir Kakai ise Hiz. Ali hakkındaki soruya “*Büyük bir kişidir. Hakikat ve adalet sembolüdür*” şeklinde yanıt vermiştir.

-Kakailik'te haram/yasak olan fiiller ve davranışlar nelerdir? Bu davranışlar toplum hayatını nasıl etkiliyor?

Haram ve yasaklar, inanç sistemlerinin takipçilerini organize etmek için kullandığı kavramlardandır. Bu konuyla ilgili görüşmeye katılanların çoğu haram ve yasakların İslam inancında yasak olduğu gibi Kakai inancında da yasak olduğuna inanmaktadır. Katılımcıların biri bu konuyu şu şekilde açıklamıştır: “*Kakailik'te haram olan fiiller ve davranışlar İslam ile ortaktır. Masela (Zina, içki, hırsızlık, yalan vb.)*”. Ayrıca görüşmeye katılanlardan bir başkası ise haram ve yasaklar konusunda “*İnsanların ruhsal ve fiziksel yönlerine zarar veren herhangi bir şey Kakai inançlarında da yasaklanmıştır.*” ibaresi ile cevap vermiştir. Dolayısıyla çoğu katılımcının Kakai dininde yasak olarak tanımladığı şeyler zina, hırsızlık, zulüm etmek, domuz eti

yemek,¹⁴⁷ insan öldürmek, kibir, içki, yalan söylemek, sabır etmemek, Allah'ın nimetlerine şükretmemek, faiz yemek, bıyık kesmek, tıraş olmak, iki yüzlülük, hainlik vb. fiillerdir. Sorunun bir başka kısmı, bu eylemlerin sosyal yaşamı ne kadar etkilediği idi. Birçoğu bu eylemlerin bir toplumda varlığının sosyal güvenliği baltalayacağını ve bunun tersi ise bu eylemlerin bir toplumda bulunmadığı sürece huzur ve güvenliğin artacağını vurguladılar.

-Yasak/Haram bir fil işlediğinizde kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

Yasak olanlar arasında başka bir konu daha vardır. O da bu haram ve yasaklardan birini yapan kişinin nasıl hissedildiği konusudur. Bu husus bir sosyoloji konusu olduğu kadar aynı zamanda psikolojik bir konudur. Görüşmeye katılanlara “*Bir günah işlediğinizde neler hissedersiniz?*” diye sorulduğunda çoğu, “*Yasak ve haram bir iş yaptığımda, vicdan azabı hisseder ve pişmanlık duyarım.*” diye cevap vermiştir. Ayrıca bu soru sorulduğunda hem kadınlar hem de erkeklerden bazıları “*Henüz böyle bir durumla karşılaşmadım. Yasak ve haram bir işte bulunmadığım için o zamanda nasıl bir his olacağını bilmiyorum*” şeklinde ifadelendirdiler. Bunlarla birlikte bu konuyla ilgilenen Kakailerin bilgi sahibi mensuplarından Manzar Kakai'ye (2022), Kakailerin Şeytan'ı kutsal gördüklerinin doğru olup olmadığını sorduk. Bu konuda bize “*Bizim için şeytan insanın dışında bir varlık değildir. Şeytan insanın kalbinin kötü tarafıdır. Dolayısıyla insan ne kadar kötülük yaparsa, şeytana o kadar yakınlaşır ve Allah'tan o kadar uzaklaşır.*” diye cevap vermiştir.

-İnancınızda tövbe var mı? Nasıl af diliyor ve tövbe ediyorsunuz?

Kakai inancında haram ve yasakların varlığı ve bu yasakların sosyal hayata etkisinin ne olacağını sorulmasıyla beraber görüşmeye katılanlara haram ve yasak işleyen kişilerden birinin ne hissedecekleri de soruldu. Birçok inançta var olan bir diğer konu da tövbe ve bağışlanma konusudur. Bu bağlamda katılımcılara “*İnancınızda tövbe var mı? Nasıl af diliyor ve tövbe ediyorsunuz?*” sorusu yöneltildi. Görüşülen 20 kişinin 17'si soruya Kakai inancında tövbe ve pişmanlığın var olduğunu ancak

¹⁴⁷ Domuzun yenilmesi Kakai dinî metinlerine göre haram kılınmasına rağmen Dalaho ve Kasrişirin'deki Kakailer arasında kültür olarak yenilir (Hamza Salih, *Kakailik hakkında Asi Kakai ile görüşme*, Halepçe, 01.05.2022).

tövbe etme yöntemlerinin İslam'da ve diğer dinlerde olduğu gibi olmadığını yanıtını verdiler. Mesela bir Kakai mensubu bu meseleyi şu şekilde dile getirdi: *“Evet vardır. Öncelikle kişi kendi içinde bir pişmanlık hisseder. Ardından bir ‘Cem Töreninde’ tövbesini söyleyerek affını talep edecektir.”* Bu konuda başka bir Kakai mensubu *“Evet dinimizde tövbe vardır. Fakat kişinin bir daha yapmaması için bir seyyid ya da birkaç din mensubu bir büyüğe söz vermesi gerekmektedir.”* diye cevap vermiştir. İki katılımcı ise Kakai inançlarında tövbe etmek diye bir şey olmadığını çünkü haram işleyen herkesin günahının derhal üzerine yazılacağını söylediler. Onlardan biri şöyle demiştir: *“Bizim dini kitabımızda tövbe diye bir metin yok. Fakat yaptığım haram bir davranış karşılığında hayırlı bir iş yaparım ve birine yardım ederim. Bununla birlikte sadece bir tövbe vardır. Kişi kendi kendine tövbe edemez, bir Pir’e gitmelidir”.* (2022) Bunların arasında, bir katılımcı ise bu konuda hiçbir bilgisi olmadığını söyledi.

Yukarıda da belirtildiği gibi, katılımcıların çoğu Kakai inançlarındaki tövbenin diğer dinlerin aksine farklı olduğunu söylediler. Bunun nasıl olduğu sorusuna verilen şu üç cevap tartışıldı: Bazıları herkesin işlediği yasak ve haramdan dolayı kendini kınadığını söyledi. Diğerleri, *“Hayır, herkes kendisi için tövbe edemez, ancak bir Cem Töreni organize edilmeli ve katılımcılar arasında kendi tövbeleri hakkında konuşmalıdır.”* dediler. Burada Cem töreni başlamadan öncesine bakılırsa, seyyid, Cemin katılımcılarına *“Üzerine konuşmak istediğiniz var mı?”* diye sorar.¹⁴⁸ Konuşulacak hususlardan biri tövbe konusu da olabilir. Görüşünü belirtenlerden biri ise, her şeyden önce haram işleyen bir kişinin önce Tanrı'dan bağışlanma dilemesi ve sonra onun için bir Cem düzenlenmesi gerektiğini ileri sürdü. Bunlarla beraber Kakailerin dinini çok iyi bilen kişilerden Ako Şawes (2022) Kakailer arasında tövbe olduğunu ve bu amaçla özel bir Cem düzenlendiğini, günahkâr kişinin Seyyid'in önünde af dilemesi ve kurban kesmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca daha önce belirtildiği gibi kişinin bir kez tövbe edebileceğini de belirtmiştir. Ancak mazeretsiz oruç tutmayanların tövbesi ve telafeisi yoktur. Kakai mensuplarının büyüklerinden

¹⁴⁸ Cem töreninde de belirtildiği gibi, Kakailer, özellikle Halepçe Kakaileri, gizlice cem yaparlar. Bu yüzden İstanbul'da bulunan Bektaşî cemlerinden birine gittim. Cem töreni başlamadan önce Seyyid tarafından katılımcılara konuşmak istediğiniz bir konu varsa söyleyin diye söylendi. Bu nedenle tövbe konusu burada tartışılacak konulardan biri olabilir.

Manzar Kakai (2022), tövbe konusuyla ilgili olarak tövbenin olduğunu ancak kabul edilip edilmediğinin bilinmediğini söyledi. Çünkü Kakailik'te her kişinin iyilik ve kötülüğünün kayıtlı olduğu kendi dosyası vardır. Amellerinizin terazisi ne kadar ağırsa, tövbeniz o kadar kabul edilecektir.

-Kakailik'te ahiret inancı, cennet ve cehennem var mı? Kimler cennete, kimler cehenneme gider?

Çoğu dinlerin üzerinde çalışılan bir diğer konu da iyilik ve kötülüktür. Tüm dinler ve inançlar, mensuplarını iyilik yapmaya teşvik etmeye çalışır. Bu, onlara iyi haberi ve öbür dünyanın cennetini vererek, mensuplarına iyilik yaparlarsa, gelecekte mutlu bir yaşamlarının olacağını ve Tanrı'nın, iyilik yapanlar için güzel bir yer olan cennete onları kabul edeceğini söylerler. Fakat tam tersine, eğer kötülük yapmaya ve yaymaya çalışırlarsa, gelecekte, cehennem denilen kötü bir hayatlarının ve yerlerinin olacağını bildirirler. Kakai dininde, diğer tüm dinler ve inançlar gibi, cennet ve cehennem de tartışılmıştır. Görüşmeye katılanlara yöneltilen sorulardan biri de şudur: *“Kakailik'te ahiret inancı, cennet ve cehennem var mı? Kimler cennete, kimler cehenneme gider?”* Katılımcıların çoğu, cennet ve cehennem olarak adlandırılan şeyin İslam'da ve diğer dinlerde olduğu gibi kendi dinlerinde olmadığını söylediler. Katılımcılar genel olarak *“Biz ruhun donadonuna (ruh göçü) inanıyoruz. Çünkü bize göre insanlar ölümsüzdür. Ölen bir kişinin sadece beden olarak öldüğüne, ruhun hâlâ hayatta olduğuna ve başka canlı ve cansızlara geri döneceğine inanmaktayız. Yani eğer bir kimse böyle iyi işler yapmışsa, öldüğünde ruhu iyi bir insana girecek ve onun cenneti olacaktır. Fakat tam tersine olursa yani kötü bir insansa, canavar gibi kötü varlıklara girer ve sürekli acı çeker. Bu o kişinin cehennemidir.”* şeklinde ifadeleri ile cennet ve cehennem inançlarını açıkladılar. Ancak durumun böyle devam edip etmeyeceği sorulduğunda, katılımcılardan farklı cevaplar alındı. Bazı katılımcılar bunun sonsuza dek böyle olacağını söylerken diğer katılımcılar ise, herkes ruhunu 1001 kez değiştirmeyi tamamladıktan sonra, insanların orijinal olarak yaratılan evrenin bir parçası olacağını, bazı katılımcılar da sadece donadona (ruh göçü) inandıklarını dile getirdiler. Bunlar arasında birkaç katılımcı soruya *“evet”* diyerek konuyu şöyle açıklamaya çalıştılar: *“Evet cennet ve cehennem diye bir şey vardır. Bu bakımdan dinin kurallarını düzenli bir şekilde yerine getirenler cennete girerler.”*

-Kakailik'te ahlakî ilkeler nelerdir? Ahlakî olmayan davranışlar nelerdir?

Görüşmeye katılanlarla inanç çerçevesinde tartışılan bir diğer konu da Kakailiğin ahlakî ilkeleri ve davranışları konusudur. Ayrıca önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, Kakailik'te ahlakî ilkeler özel bir yer tutan inançlardan biridir. Üstelik Kakailerin genel olarak *"Saflık, sadıklık, cömertlik (bencil olmamak) ve kanaatkâr "* olmak üzere dört önemli ahlakî ilkeye sahip olduğu belirtildi. Onlara göre iyi ve dindar bir insan olabilmek için ahlakî ilkelerin farkında olmalı ve bunları uygulamalısınız. Bu yüzden de genel olarak, Kakai inançlarındaki ahlakî ilkelerin ne olduğu sorulduğunda görüşülenlerin çoğu aynı ilkeleri belirtmişlerdir. Bununla birlikte, bazı katılımcılar az ya da çok bu dört ilkelerden bahsettiler. Ayrıca belirtilen ahlakî ilkelerin yanı sıra, katılımcılar *"kendine güvenmek, yalan söylememek, iyi davranmak, halkın haklarına saygı göstermek, iyi bir kişi olmak, çevreye iyi davranmak, hayırseverlik, anne ve babaya saygı duymak,"* gibi başka ilkelerden de bahsettiler. Katılımcılardan biri Kakai inancının ilkeleri ile ilgili soruya *"Kakai inançlarındaki ahlakî ilkeler, Zerdüştlük'te var olan ahlakî ilkelerle aynıdır."* cevabını vermiştir. *"Kakai inançlarının ahlakî temeli buysa, ilkeler veya ahlakî olmayan davranışlar nelerdir?"* şeklinde sorulan ahlakî ilkelerle ilgili diğer soruya tüm katılımcılar, bu ahlakî ilkelere aykırı davranmanın ahlaksızlık olacağını söylediler.

Ayin ve Törenler

Sosyolojide, özellikle de din sosyolojisinde ilgi çeken bir diğer konu ise dinî törenlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada Kakai inancının mensuplarına dinî törenleri bağlamında birtakım sorular sorulmuştur. Günlük yaşantıda yer alan ibadetler ve ritüeller tüm dinlerin en büyük unsurlarıdır. Ayrıca herhangi bir dinde, onu takip edenlere ve inananlara uygulanması gereken birtakım farz ibadeti bulunmaktadır. Bu ibadetlerin yerine getirilmemesi sapma ve suç olarak kabul edilmektedir. Bazı dinlerde emirleri yerine getirmeyenlere hem dünyanın hem de ahiretin cezasının verileceği bildirilmektedir. Örneğin, İslam'da, bazı âlimlere göre, herhangi bir Müslüman namaz kılmazsa, kâfir olarak kabul edilecektir. Üstelik eğer devlet bir İslam devleti ise, namaz kılmamaya devam eden kişiler birkaç kez uyarıldıktan sonra

devlet tarafından cezanlandırılacaktır.¹⁴⁹ Ahirette de farz ibadetlerinden birini yerine getirmediği için cezalandırılacaktır. Dolayısıyla dinî ayin ve törenler ışığında, Kakai dini mensuplarının yerine getirmesi gereken birtakım farz ibadeti bulunmaktadır. Bu kapsamda görüşmeye katılanlara sorulan sorulardan biri “*Kakailik’te farz ibadetler hangileridir? Bu ibadetleri düzenli olarak yerine getiriyor musunuz?*” oldu.

-Kakailik’te farz ibadetler hangileridir? Bu ibadetleri düzenli olarak yerine getiriyor musunuz?

Genel olarak görüşmecilere bu soru yöneltildiğinde çoğunluğu her Kakainin sorumlu olduğu ve yerine getirilmesi gereken bazı yükümlülükleri bulunduğunu ifade ettiler. Katılımcılar, Kakai inancındaki “*Cem töreni, oruç tutmak, bıyık kesmemek, bebeğin adlandırılması, Serspardın (rehberin seçmesi), bütün insani- ahlakî temeller, genel bir şekilde Kakailerin kutsal yerlerine ve özellikle Sultan Sahak’ın türbesini ziyaret etmek*” gibi ibadetlerin her Kakai'nin yerine getirmesi gerektiğini söylediler. Fakat daha önceki bölümlerde Sultan Sahak'ın türbesine ziyaret edilmesinin Hac ibadeti gibi olduğu belirtilmiş olsa da, Halepçe Kakailerinden yazar, şair ve aydın olan Kosari Şair'in (2022) beyanlarına göre “*Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret etmenin dışında, diğer kutsal mekanlar ve Kakailerin büyüklerinin bulunduğu yere ziyaretin empoze edilmesinin dinî bir dayanağı yoktur.*” şeklindeki ifadelerinden anladığımız kadarıyla tek ibadet mekanının Sultan Sahak'ın türbesi olduğu çıkarımı yapılmaktadır. Ancak bu ibadetlerin yerine getirilmesindeki zorunlulukta erkekler ve kadınlar arasında bazı farklılık görülmektedir. Çünkü bazı ibadetlerin hepsinin hem erkekler hem kadınlar tarafından yerine getirilmesi gerekmemektedir. Mesela bahsedildiği gibi farz ibadetlerinden biri bıyıkları kesmemektir fakat bu ibadet sadece erkekler tarafından yerine getirilir. Ayrıca önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Cem töreninin yapıldığı yerlere sadece erkekler girerken, kadınların girmesine izin verilmez. Kadınlar, sadece Cem töreni katılımcıları için yemekler pişirip hazırlarlar.

Katılımcılara sorulan sorunun bir diğer kısmı da bu ibadetin dayatılması hâlinde bu eylemlerin ne kadar düzenli olarak uygulandığıydı. Soruyu cevaplamak için görüşmeye katılanların çoğu “*Evet. Farz ibadetleri düzenli bir şekilde yerine*

¹⁴⁹ Bu konu hakkında detaylı bilgi almak isteyen başta fıkıh-ı kitaplara olmak üzere (Ahmet Ekinci, *İslam hukukunda namaz kılmayanın hükmü*, Kocatepe İslami Bilimler Dergisi, cilt:4, sayı: 2, Aralık 2021) bakılabilir.

getireceğiz.” dediler. Diğerleri bunu ellerinden geldiğince uygulamaya çalışacaklarını, bazıları ise daha az yerine getirebileceklerini söylediler. Görüşülenler dışında Halepçe'deki Kakailerin Şair Kosari, Ako Şawes ve Ayüp Rostem gibi bazı uzmanlar ve entelektüellerine farz ibadetleri düzenli bir şekilde yerine getirmeyenlere verilen ceza sorulduğunda, hepsinin, din olarak dünyevi bir cezayla cezalandırılmayacaklarını söylediler (Şawes, 2022; Şair, 2022; Rostem, 2022). Ancak şu da açıktır ki eğer Kakailerden birisi Serspardın törenine (rehber seçilmesi) katılmamışsa Kakai olamaz ve kendisine Kakai olarak da bakmaz. Bununla birlikte bıyığı olmayan kişilerin Cem törenlerine girmesi yasak olmakla birlikte bazen katılabilirler. Ama kim olursa olsun, bir farz ibadeti yerine getirmeyen veya suç işleyenler için Kakailikte dünyevi ceza diye bir şey yoktur.

Kakai inançlarındaki en önemli ritüellerden biri Cem törenidir. Daha önce de belirtildiği gibi, Cem, Kakailer arasında dinî ve sosyal amaçlar için düzenlenen; Zerdüştlük, Alevilik ve Yezidilik gibi din ve inançlarda da önemli bir yeri olan dinî törendir. Üstelik Cem'in birtakım dinî koşulu ve prosedürü vardır. Tören İran Kakaileri arasında *Cemhanede* -Türkiye'deki Cemevi gibi- açık bir şekilde düzenlenirken, bazı nedenlerden dolayı Halepçe Kakaileri'nde gizlice yapılır. Genellikle bu tören Kakailerin evlerinde yapılmaktadır ve törenin belirli bir yeri de yoktur. Bu ve benzeri nedenlerle Ako Şawes (2022) "*Halepçe'de Cem ibadetinin yapıldığı on sekiz yeri belirledik ancak onları korkudan ifşa edemeyiz.*" şeklindeki uygulamanın pratiğini açıklamaktadır. Gizlilik uygulamalarına ek olarak Ayüp Rostem (2022), Cem töreninin duyulmasını engellemek için birkaç kişinin evin kapısında durduğunu ifade eder. Bu bağlamda Ako Şawes'e (2022) Cem töreninin Halepçe'de neden gizlice düzenlendiği sorulduğunda "*Bunun nedeni, bir Kakai mensubu olarak korku içinde olmamızdır. Açık olarak cem töreninin yapılmamasının bir başka sebebi ise henüz uygun bir zamanın gelmemiş olmasıdır. Ancak son yıllarda Halepçe'deki değişen sosyal ve politik durumlar nedeniyle Hawar köyünde gizlilik kurallarını esneterek bir Cemhane açma girişimimiz olmuştur.*" diye cevap vermiştir. Yine Şawes, Cem töreninin genel olarak hayırlı işler, çocuklara isim verme, evlilik, Serspardın ve üzerimizdeki bir rahatsızlığı gidermek için yapıldığını söylüyor. Bununla birlikte, birçok din uzmanı ve araştırmacı bunun normal olduğunu ve herhangi bir küçük dinî grubun doğasının bir yerlerde azınlık hâline geldiğinde, hayatta kalmaya devam etmek için kendini çok az göstermeye ve dinî törenlerini

gizlice yerine getirmeye çalıştığını belirtirler. Gizlilik meselesi de aynı olabilir. Çünkü Sultan Sahak, o dönemde bu dini yaymaya çalıştığında durumun çok tehlikeli olduğunu ve bu yüzden takipçilerinden inançlarını gizli tutmalarını istediği için gizlilik uygulamaları yapılagelmiştir.

-Cem ayinlerine ne sıklıkla katılıyorsunuz? Sizin için Cem töreni yapıldı mı? Cem törenleri niçin yapılır?

Cem töreninin önemi nedeniyle, katılımcılara sorulan en önemli sorulardan biri "*Cem ayinlerine ne sıklıkla katılıyorsunuz? Sizin için Cem töreni yapıldı mı? Cem törenleri niçin yapılır?*" idi. Katılımcıların çoğunluğu çok nadiren katıldıklarını söylediyse de bazı katılımcılar "*Evet. Genellikle katılırız.*" cevabını verdiler. Bazı katılımcılar katılım koşullarına sahip olmadıkları için katılmayacaklarını beyan ettiler. Genç olan katılımcıların bazıları çok nadiren dâhil olduklarını söylediler. Ayrıca bazı kadın katılımcılar Cem törenine katılmaktan bahsetse de törene sadece erkeklerin katıldığı bilgisinin Kakai uzmanlarınca daha önce dile getirildiğini ifade etmiştik. Fakat kadın Kakai mensuplarının yine daha önce belirtildiği üzere, "*Kadınlar Ceme katılamazlar. Cemdeki kadınların sadece Cemin katılımcıları için yiyecek hazırlama görevi vardır.*" şeklinde verilen cevapları çıkarım yapılmasını kolaylaştırmaktadır. İstisna olarak katılımcılardan biri, kadın ve erkek farketmez her Kakai müntesibinin Cem törenine katılması gerektiğinden bahsetmiştir.

Önceki bölümlerde üzerinde durulduğu gibi, bireylerin Kakai olabilmesi için kendileri adına Serspardın töreni düzenlenmesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, eğer onun için Serspardın töreni düzenlenmezse, ebeveynleri Kakai mensubu olsa bile o kişi Kakai inancına dahil edilmez. Bu da onun için Pir ve Delillerin seçileceği anlamına gelmektedir. Görüşmede sorulan sorunun bir diğer kısmı da "*Sizin için özellikle bir Cem düzenlenmiş midir?*" şeklindedir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğu "*Evet. Cem törenimiz olmuştur.*" şeklinde cevap verdiler. Ayrıca cevaplarına ek olarak "*Kendini Kakai olarak gören herkes için Cem düzenlenmelidir.*" cümlesini eklediler. Katılımcılardan biri "*Her bir Kakai mensubu için senede dört Cem töreninin düzenlenmesi farzdır.*" demiştir. Ayrıca bu durum bize, Cem töreni yapılmadan hiç kimsenin Kakai olarak anılamayacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Görüşmenin, katılımcılara ne kadar sıklıkla Ceme katıldıkları, onlara özel bir tören yapılıp yapılmadıkları ortaya konulduktan sonra, Cem töreninin genel olarak hangi amaçla yapılacağı sorulduğunda, birçoğu, törenin farz ibadetlerden biri olduğu için, yapılması gerektiğini söylediler. Bu konuda katılımcılardan birinin cevabı “*Çoğu Cemlere giderim. Evet, benim için Cem yapıldı. Cem törenine bir farz olarak bakılabilir. Niçin yapılır? Allah’tan bir isteğimiz olduğu zaman cem düzenlenir.*” şekilde olmuştur. Bir diğer Kakai de soruya “*Evet Cemlere katıldım ve benim için de Cem yapıldı. Cem dinî törenlerinden biri olduğu için yerine getirilmeli*” şeklinde kısaca cevap verdi. Bu törenin belirli bir zamanının olmadığını ancak genellikle her hicrî ayın başında düzenlendiği görüşmeler esnasında katılımcılar tarafından söylendi. Ayrıca bu bilgilere ek olarak törenin muhtevası hakkında “Adlandırılma, Pir ve Delil’in seçmesi, evlenme, kurbanlık, hastalık ve ölüm” gibi alanlarda dinî törenler düzenlendiğinden bahsedildi.

-Serspardın Ceminiz oldu mu, başka bir deyişle Pir ve Deliliniz var mı?

Farz ibadetler ve Cem konusunda da belirtildiği gibi, farz ibadetlerden ve düzenlenmesi gereken etkinliklerden biri de Serspardın törenidir. Üstelik kendisini Kakai mensubu olarak tanıtan herkes için bu törenin yapılması gerektiğini de belirtti. Başka bir deyişle, her Kakai'nin Pir ve Delil'i olması gerekmektedir. Bir entelektüel ve Kakai hakkında bilgi sahibi olan Ayüp Rostem'in (2022) söylediklerine göre “*Halepçe'deki bütün Kakailerin 'Aziz' adına bir Pir ve Delil'i vardır*”. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi, bu Pir ve Delil Sultan Sahak'ın oğullarından biri olmalıdır. Fakat Halepçe'deki Kakailer arasında Sultan Sahak'ın soyundan gelen biri olmadığından dolayı bu Pir ve Delil onlara Kelar veya Kerkük gibi şehirlerden getirilmektedir. Bu yüzden görüşülenlere Serspardın töreninin yapılıp yapılmadığı sorulduğunda, tüm katılımcılar “*Evet*” dediler, “*Bu töreni yaptık*” diye eklediler. “*Pir ve Delillerim var.*” Şeklinde konuşmayı sürdürdüler. Çünkü kendini Kakai olarak gösteren her kimse Serspardın töreninde yani bir Cem töreninde Pir ve Delilini seçmesi gerekmektedir.

-Türkiye'deki Bektaşiler ve Aleviler ve Suriye'deki Nusayriler hakkında bilginiz var mı? Onların da cem törenleri var mıdır? Bu konularda ne biliyor musunuz?

Çalışmanın ikinci bölümünün sonunda Aleviler, Bektaşiler, Zerdüştler ve Yezidiler arasında büyük benzerlikler olduğu belirtilmiştir. Tüm bu benzerliklerin olması, birbirine benzer inançların kaynağının aynı olup olamayacağını veya aralarında ne ölçüde bir yakınlık kurulduğu sorusu üzerine tartışılmıştır. Tüm bu benzerliklere sahip olan inanç yapıları bizi aynı kaynağa götürür. Bu amaçla İstanbul'daki bir Alevi ve Bektaşi Piri'yle görüşülmüştür. Bu iki inancın veya dinin ayrılmasına sebep olan olgulardan biri de ilgili inançların kutsal kitaplarıdır. Ayrıca daha önce de geçtiği gibi, Kakailerin kutsal kitabının Serancam olduğu, Sultan Sahak'ın bir yazar olarak kabul edildiği belirtildi. Bu yüzden “*Kutsal kitabınız nedir?*” sorusu ana sorulardan birini oluşturmuştur. Hem Aleviler hem de Bektaşiler kutsal kitaplarının Kur'an-ı Kerim olduğunu söylediler. Bektaşiler bile inançlarının asıl kaynağının Kur'an ve Sünnet olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda Halepçe'de Kakailik hakkında bilgi sahibi olanlarla ve Kakailerde entelektüel olarak bilinenlerle görüşmeler yapılmıştır. Bu uzmanlara, *Türkiye'deki bu inancı paylaşanlarla aranızda ne kadar yakınlık ve benzerlik vardır?* sorusu sorulduğunda, Kakai uzmanları Türkiye'deki Alevi ve Bektaşi mensuplarının aslında Kakai olduklarını ancak başka bir isim taşıdıklarını söylediler. Bunun üzerine Kakai uzmanlarına şu soru yöneltildi: *Türkiye'deki Alevi ve Bektaşi mensupları Kur'an'a inandıklarını söylerler. Sizin bu konu hakkındaki fikirleriniz nelerdir?* Bu soruya Kakai uzmanları gerçekte durumun bu şekilde olmadığını dile getirdiler. Ayrıca Kakai uzmanları konu hakkında derinlemesine inceleme yapıldığında Türkiye'deki Alevi ve Bektaşi mensuplarının kötü tepkilerle karşılaşacakları düşündükleri için doğruyu söylemediklerini ifade ederek konuya yaklaşımlarını açıkladılar. Sonuç olarak Kakai uzmanları Türkiye'deki Alevi ve Bektaşi mensupları için şu ifadeyi kullandılar: “*Gerçek şudur ki, onlar da Kakaidirler.*” (Şawes, 2022; Şair, 2022). Başka bir deyişle hem Kürt hem de dinleri farklı olduğu için öldürülme korkusuyla isimlerini değiştirip Müslüman ve özellikle Şîa taklidi yapmışlardır. Şîa'yı seçmelerinin nedeniyse Ali sevgisinin bulunmasıdır. Hatta Kakai uzmanlarında Asi Kakai (2022), “*Her iki dinin kökeni aynıdır. Çünkü Sultan Sahak'ın kendisi Alevi ve Bektaşi tarikatını kurduğunu kutsal metinde belirtilmiştir. Çünkü bizim inancımıza göre*

Sultan Sahak'ın ruhu Hacı Bektaş-i Velî'ye geçmiştir.” sözünü söylemektedir. Üstelik aynı konuda araştırmacı yazar Ayub Rüstem (2022), “*Aleviler, Şîî 'dir. Bektaşiler, Kakai'dir. Çünkü Sultan Sahak'ın ruhu Hacı Veli Bektaşî'nin bedenine girmiş ve Türkiye'de Bektaşî mezhebini kurmuştur*” ifadeleri Kakai uzmanı Asi Kakai ile aynı doğrultuda fikirler paylaşmıştır.

Yukarıdaki soru ekseninde görüşmeye katılanlara Türkiye'deki Aleviler ve Bektaşiler hakkında ne kadar bilgiye sahip oldukları soruldu. Katılımcıların çoğunun bu konuda hiçbir bilgisinin olmadığı verdikleri cevaplardan anlaşıldı. Katılımcıların biri farklı olarak “*Sadece Kakai olduklarını biliyorum,*” diye bir cevap vermiştir. Başka bir katılımcı ise yüzeysel bir bilgi sahibi olduğunu, Türkiye'ye geldiğini ve onlarla görüşme yaptığını belirtmiştir. Bunlarla birlikte birkaç yıl önce Halepçe'den gelen bir grup Kakai mensubu, İstanbul'da bulunan Bektaşî dergahını ve Alevilerin Karacaahmet, Eriki Baba ve Şahkulu Cemevlerini ziyaret etmiştir. Ayrıca ziyaret programlarına Dersim'de bulunan Demokratik Alevi Derneklerini eklemişlerdir.¹⁵⁰ Bunların dışında Kakailer'e, Türkiye'deki Bektaşilerle evlenme olasılıklarını sorduğumuzda, Uzman Kakai mensuplarından biri olan Manzar Kakai (2022) “*Olmaz.*” cevabını verirken, bir başka uzman olan Şair Kosari (2022), Türkiye'deki Bektaşilerle evlenmenin “*Mümkün.*” olduğu cevabını vermiştir. Ayrıca bu konuda hiçbir sorun olmadığını dile getirmiştir.

-Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret ettiniz mi? neden ziyaret ettiniz?

Dinî törenler çatısı altına yerleştirilen bir diğer husus da kutsal yerler konusudur. Bilindiği gibi, her bir inanç veya din, takipçileri tarafından ziyaret edilen bir dizi kutsal yere sahiptir. Ayrıca bu yerler, çoğunlukla o dinin ünlü kişilerinden birinin bedeninin bulunduğu veya kutsal kitaplarında isminin geçtiği yerlerdir. Kakai inancına göre takipçilerinin ziyaret etmesi gereken bir dizi kutsal yer bulunmaktadır. Kakailer'de büyük kutsallığa sahip olan yerlerden biri ya da en kutsal yerlerden biri, Sultan Sahak'ın türbesi olduğu söylenebilir. Kakailerin de belirttiği gibi, Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret etmek hacca gitmek gibidir. Bu kutsallığın nedeni ise

¹⁵⁰ Pirha, Kakailer Dersim'de: Harde Derweş topraklarına hoş geldiniz, PİRHA sitesi, 23 Şubat 2019, <https://pirha.org/irak-kakai-inanc-heyetinden-istanbuldaki-alevi-dergahlarina-ziyaret-video-160417.html/21/02/2019/>.

Serancam isimli kitapta türbe hakkında kutsallık bilgisinin verilmesidir. Ayrıca aynı eserde türbe ziyaretinin hac gibi olması da yer almaktadır. Sultan Sahak'ın türbesinin bulunduğu yer Kakailerin kiblesidir. Aynı zamanda vurgulandığı gibi Sultan Sahak'ın türbesi dışında Kakailer tarafından ziyaret edilen birtakım yerler de vardır. Ayrıca Kakai mensuplarının bütün bu yerleri ziyaret edilip edilmedikleri konusu Manzar Kakai'ye (2022) sorulduğunda “*Evet hepsi ziyaret edilir*” diye cevap verirken, aynı soru Halepçe'deki Kakailerin tanınmış bir şair ve figürü olan Şair Kosari'ye (2022) sorulduğunda “*Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret etmek dışında başka yerleri ziyaret etmek makbul değildir. Hatta dinî bir dayanağı yoktur.*” ifadelerini kullandı. Daha önce de belirtildiği üzere, Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret etmek hac gibi olduğundan, görüşülen katılımcılara “*Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret ettiniz mi? Neden ziyaret ettiniz?*” sorusu iletilti. Katılımcıların çoğu Sultan Sahak'ın mezarını ziyaret ettiklerinden bahsederken, bazı katılımcılarsa Sultan Sahak'ın mezarını henüz ziyaret etmediklerini söylediler. Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret edenlere neden ziyaret ettiniz diye sorulduğunda, bazıları hac gibi olduğu için ziyaret ettik cevabını verdiler. Mesela katılımcılardan biri “*Evet Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret ettim. Gitmemin sebebi ise bir Müslüman nasıl hac için Mekke'ye giderse biz de aynı şekilde bu türbeye gideriz*” diyerek soruyu cevapladı. Diğerleri özel bir niyetleri olduğu için ziyaret ettiklerini söylediler. Kakailerden biri “*Evet Sultan Sahak'ın türbesine gittim. Genel olarak Kakailerin özel bir istekleri olduğunda oraya giderler. Ayrıca mekân olarak kutsal bir yer olduğu için çocuk, hasta, dua vb. gibi meseleler için ziyaret edilir.*” diye yanıt vermiştir. Ayrıca katılımcılardan biri “*Günahlarımdan arınmam için Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret ettim.*” dedi. Ancak Manzar Hoca, bu amaçlara ek olarak hastalık ve doğum için de ziyaret edileceğini söyledi. Bütün bu beyanların ışığında ve literatürde yer alan bilgileri teyit etmek amaçlı ilgili yerlerin bir dizi ziyareti bizzat tarafımızdan gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Irak ve İran'da bulunan türbeler ve kutsal yerler tarafımızca ziyaret edildi. Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret ettiğimizde mezarının üstünde bir Kur'an olduğunu gördük. Bu Kur'an'ın burada olmasının sebebi yetkililere soruldu. Cevaben Sultan Sahak'ın sadece Kakailer için değil, kendisini ziyaret eden herkes için kutsal bir kişi olarak görüldü ve Müslümanlar tarafından da ziyaret edildiği için böyle bir durumun ortaya çıktığı ifade edildi.

Toplumsal Hayat:

Bu araştırmada vurgulanan bir diğer konu da Kakailerin sosyal hayatıdır. Bu nedenle sosyal yaşam konusunda görüşmeye katılan Kakailerle yapılan görüşme sırasında katılımcılara birtakım soru sorulmuştur. Dolayısıyla Kakailerin sosyal hayatında en önemli konulardan biri ise evliliktir. Daha önce belirtildiği gibi, Kakailer genel olarak uzak köylerde yaşarlar. Bunun sebebi, çevrelerindeki yabancı insanlara çok fazla karışmak istememeleridir. Böylece istenmeyen durumlarla karşılaşmazlar ve dinî törenlerini zgr bir şekilde gerçekleştirirler. Bu yüzden Kakailer, son yıllarda yani kentleşmenin sonraki dönemlerde kentlere girmeye başlamışlardır. Fakat şehirlere, özellikle de Halepçe şehrine girenler, insanlar arasına karıştıktan ve Müslümanlarla ilişkiler kurduktan sonra, sıklıkla karşılaştıkları sorunlardan biri evlenme konusu olmuştur.

-Müslüman, Gayrimüslim veya ateist biriyle evlenir misiniz? Dininiz buna izin mi veriyor yoksa engel mi oluyor?

Daha önce de belirtildiği gibi, Kakai inancında Kakai olmayan biriyle evlenmeye izin verilmemektedir. Bu açıdan bakıldığında, Kakailerin bu konuya nasıl baktıklarını ve nasıl ele aldıklarını bilmek amacıyla görüşülenlere “*Müslüman, Gayrimüslim veya ateist biriyle evlenir misiniz? Dininiz buna izin mi veriyor yoksa engel mi oluyor?*” soruları sorulmuştur. Katılımcıların çoğunluğu bu soruya, inançlarının buna izin vermeyeceğini ve engel olacağı cevabını verdiler. Eğer bir Kakai oğlu Kakai olmayan biriyle evlenirse veya tersine bir Kakai kızı Kakai olmayan biriyle evlenirse, Serspardın’ı iptal edilir. Başka bir deyişle Kakailik’ten çıkarılmış olur. Üstelik artık bir Kakai olarak muamele göremeyecektir. Ayrıca Cem törenlerine katılamayacak ve bu organizasyonda verilen yemeği yiyemeyecektir. Fakat o kişiden ayrılıp Kakai dinine dönmek isterse, bir törenle tekrar Kakai olur (şawes, 2022). Bunun yanında evliliğe toplumsal ve sosyal bir mesele olarak bakılırsa değişim gerçekleşebilir ve esneme sağlanabilir. Çünkü Kakailerin yaşadığı yerlerde ve özellikle Halepçe kentinde bunun birçok rneği bulunmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların bazıları evliliklerini çoğunlukla Müslümanlarla gerçekleştirdiklerini söylemişlerdir. Bunun da nedeni, Kakai nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğu topluluklarda yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Bütün bunlarla beraber katılımcılardan biri, bu olgunun geçmişte daha az ortaya

çıkıldığını ancak günümüzde görünürlüğünün arttığını belirtmiştir. Başka bir katılımcı ise, yabancı din mensupları ile yapılan evlilik konusunun bir aileden diğerine değiştiğini söylemiştir. Ancak genel olarak bu tür evliliklerde bazı sosyal sorunlarla karşılaşıldığı için, Kakai olmayan biriyle evlenme olasılığının daha düşük olduğunu yine aynı kişi belirtmiştir.

-Kürt olmayan başka bir etniğe mensup biriyle evlenir misiniz? Niçin?

Daha önce de belirtildiği gibi, bu inanç, İran ile Irak arasındaki sınır hattında, yani Kürtlerin yoğun bulunduğu bölgelerdeki yerleşim yerlerinde yayıldığından ve kutsal kitaplarının da Kürtçeyle yazıldığından en eski Kürt dinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca inanç bölümünde katılımcılara sorulan sorulardan biri de kendilerini etnik anlamda Kürt olarak görüp görmedikleriydi. Tüm katılımcılar gururla Kürt olduklarını, Kakailiğin de bir Kürt dini olduğunu ve Allah'ın Kürtlere bu dini gönderdiğine inandıklarını söylediler. Üstelik Kürtler ile Kakailerin bir madalyonun iki yüzü gibi olduklarını ve birbirlerinden ayrılmayacaklarını söylediler. Bu açıdan bakıldığında evlilik meselesinin ortaya çıkardığı sorunlardan biri de Kakai ile Kürt olmayan bir kişinin evlilik bağı ile bağlanmasıdır. Bu yüzden katılımcılara sorulan sorulardan biri "*Kürt olmayan başka bir etniğe mensup biriyle evlenir misiniz? Niçin?*" sorusu olmuştur. Tüm katılımcıların "*Evet. Sorun yok*" cevabını verdikleri söylenebilir fakat daha önce de belirttiğimiz gibi önemli olan evlenilecek kişinin Kakai mensubu olmasıdır. Çünkü açıklandığı gibi, inançları bu tür bir evliliğe izin vermemektedir. Bazı katılımcılar ise, dinin bu tür evliliklere izin vermemesine rağmen, özellikle İran Kakaileri ile Hanakin ve Musul gibi bölgelerde bu tür evliliklerin yapabildiklerini söylediler. Dolayısıyla kadın katılımcılardan biri bunun kendisi için çok normal olduğunu ve böyle bir şeyi yapılabileceğini söylemiştir. Fakat bunlarla birlikte asıl soru şudur: "*Eğer birisi Kürt ve Kakai değilse, bu evlilik nasıl olacaktır?*" Çünkü daha önce de bahsedildiği üzere, eğer birinin ebeveynleri Kakai değilse, asla Kakai olamazlar. Başka bir deyişle burada açıkça bir çelişki gözüktüğü görülmektedir.

-Çocuğunuz varsa veya olursa Kakai olmayan biriyle evlenmesine izin verir misiniz? Niçin?

Evlilikte en önemli şeylerden biri kızın ebeveynlerinin rızasının olmasıdır. Çünkü böyle toplumlarda bir çocuğun anne ve babasının rızasına büyük önem

verilmektedir. Ebeveynlerin bu evliliği kabul etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda hem bekâr hem de evli katılımcılara “*Bir çocuğunuz varsa Kürt olmayan birine verir misiniz?*” ya da “*Oğlunuzun Kürt olmayan biriyle evlenmesine izin verecek misiniz?*” diye soruldu. Benzer şekilde katılımcıların çoğunluğu çocuklarının evlenmesine engel olmayacağını ancak bu konuda önemli olan evlendikleri kişinin Kakai olması gerektiğini dile getirdiler. Başka bir deyişle inançlarının bu tür evliliğe izin vermediği yanıtını verdiler. Bunun yaptırımı olarak kurallara aykırı biçimde evlenilecek olan kişi Kakai değilse, kararında ısrar eden kişi Kakailik’ten çıkarılacaktır. Ancak onlarla sosyal ilişkileri kesilmeyecektir.

Toplumun en önemli kurumlarından biri eğitim kurumudur. Bilindiği üzere toplumda eğitime önem veren birtakım eğitim kurumları bulunmaktadır. Tarih boyunca en önemli kurumlardan biri de insan hayatında büyük rol oynayan din eğitimi kurumudur. Ayrıca her dinin devam edebilmesi için yasalarını ve kurallarını takipçilerine bazı aygıtlarla aktarması gerekmektedir. Genellikle bu yasa ve kurallar en önemli aygıt olan aileler tarafından aktarılır. Üstelik aileye ek olarak, camiler, kiliseler vb. diğer aygıtlar bu eylemde büyük roller oynamaktadır. Ayrıca bu kültürel aktarımların cuma namazındaki toplanma ve bayram günlerinde yaşanan birlikteliklere benzer geçişlerle gerçekleştiği görülmektedir.

-İnançlarınızı serbestçe çocuklarınıza aktarabiliyor musunuz ya da öğretebiliyor musunuz? Engeller nelerdir? Kısıtlamalar nelerdir?

Bazı ülkelerde, bu dinî kurumlar veya aygıtlar devlet eğitimine dâhil edilir ve okullarda organize bir şekilde çocuklara aktarılır. Kuzey Irak’ta ise toplumun çoğunluğu İslam dinine bağlı olduğu için İslam inancı, okullar, medreseler, camiler ve dinî merkezler gibi diğer kurumlar tarafından nesillere aktarılır. Dolayısıyla bahsedildiği gibi Halepçe’deki Kakailer son yıllara kadar kendilerinden kolayca bahsedemezlerdi. Kakai müntesiplerinin ibadet amaçlı Cemevi açamamalarının ve dinî törenlerini yapamamalarının sebeplerinden biri de yerleşik inanç düzeni mensuplarından korkmalarıdır. Bu yüzden Kakailer, son yıllara kadar hiçbir kötülükle karşılaşmamalarına rağmen kamusal alanda özgür bir şekilde dinî ibadetlerini yerine getirememiş ve dini kimliklerini olduğu gibi ifade edememişlerdir. Bu bağlamda katılımcılarla yapılan görüşmelerde anlatılan anekdot meseleyi somutlamak adına önemli ve değerlidir. Katılımcının aktardığına göre

üniversite öğrencisi olan Kakai mensuplarından bir genç, yurttaki diğer arkadaşlarının Kakai olduğunu fark etmesinler diye Ramazan ayı boyunca onlarla sahura kalkmış ve onlarla birlikte oruç tutmuştur. Bu nedenle, görüşmeye katılanlara “*İnançlarınızı serbestçe çocuklarınıza aktarabiliyor musunuz ya da öğretebiliyor musunuz? Engeller nelerdir? Kısıtlamalar nelerdir?*” soruları yöneltildi. Katılımcıların çoğu, yöneltilen sorulara ekseriyetle, inançlarını çocuklarına özgürce aktarmalarında kendi içlerinde hiçbir sorunun olmadığını ve dinlerini özgürce yaşamada hiçbir engelle karşılaşmadıkları yönünde cevap verdiler. Katılımcılar arasında bir kadın konuya şu şekilde açıklık getirdi: “*Kakailer içinde evet serbest bir şekilde inancımı öğretebiliyorum ama dışarıda korkumdan dolayı bunu yapamıyorum. Diğerleri de benimle aynıdır.*” Başka bir deyişle katılımcıların söylediklerine göre özel alanda inancını serbestçe çocuklarına aktarıırken kamusal alanda bunu yapamadıkları anlaşılmaktadır. Ancak bu inanç aktarımının Kakailer tarafından hem kamusal hem de özel alanda istendiği söylenebilir. Bu konu bir sonraki sorunun cevaplarında daha geniş şekilde açıklanacaktır.

-“Çocuklarınıza okullarda Kakailik hakkında hiçbir şey öğretilmiyorsa, din dersinde Kakai inançlarına ayrılmış bir ders veya bölüm olmasını ister misiniz?”

Diğer sorunun cevaplarını incelemeyen önce din eğitimi konusuyla ilgili bir giriş yapılmasına gerek duyulmaktadır. Önceki yıllarda okullarda İslami eğitim diye bir ders vardı. Yani okullarda İslam dininin dışında Kuzey Irak'ta bulunan inançlar tartışılmamaktaydı. Ancak birkaç yıldır bu dersin sadece adı değil, içeriği de “*İslam eğitimi ve dinler*” olarak değiştirilmiştir. Başka bir deyişle okullarda okutulan kitapların içerikleri günümüze kadar sadece İslam dininden bahsetmiş ve diğer inanışları yok saymıştır. Ancak günümüzde Kuzey Irak'taki okullarda okutulan kitapların içeriklerine dinî azınlıklar da eklenerek ele alınmıştır. Burada sorgulanması gereken ve şaşırtıcı olan detay ise, bölgenin dinî azınlıklarından biri olan Kakailerden günümüzde dahi din öğretimi içerikli kitaplarda hiç bahsedilmemesidir. Bu bağlamda katılımcılara çocuklarının okulda hangi dinî dersleri okudukları soruldu. Bunun sebebiyse, dinî derslerde Kakailik hakkında bahsedilmese de Kakai çocukların okulda hangi dinî alanlarda eğitim aldıklarının bilinmesinin istenmesidir. Görüşmenin tüm katılımcıları, çocuklarının okullarda İslami eğitim gördüklerinden bahsettiler. Dolayısıyla daha önce inançlarının çocuklarına serbest bir şekilde öğretilip öğretilmediği sorusu sorulduğunda,

katılımcıların çoğu özgürce ve herhangi bir engel olmadan aktardıklarından bahsetmişti. Ayrıca kadın bir katılımcı meseleyi detaylandırarak ailede özgürce din eğitimi yapılırken toplum içinde yapılamadığından bahsetmişti. Bu bağlamda, “Çocuklarınıza okullarda Kakailik hakkında hiçbir şey öğretilmiyorsa, din dersinde Kakai inançlarına ayrılmış bir ders veya bölüm olmasını ister misiniz?” diye bir soru sorulduğunda, katılımcıların neredeyse tamamı “Hayır. İstemiyoruz” diye yanıt verdiler. Bununla birlikte katılımcıların biri şu anki din dersinde Kakailerden bahsedilmemesinin temel sebebinin kendilerinin istememesi olduğunu söylemiştir. Bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Çünkü bu kitap hazırlanırken Kakai inançları için bir bölüm ayrılmıştı ancak daha sonra bizim tarafımızdan kaldırılması istenmiştir.” Ancak katılımcılardan biri diğerlerinin aksine “Bana kalırsa ve kendi fikrimce cevap verebilirim diğer dinler gibi inançlarımıza kitaplarda yer verilmesini isterim.” şeklinde cevapladı. Bütün bunları bir arada düşündüğümüzde Kakailerin bu isteksizliğinin nedeninin, onlardan söz edilmemesi gerektiğini ifade edilebilir. Bu da temelinde “Uyuyan bir korkunun uyanmasının istenmemesi!” olarak tarafımızca ifadelendirilebilir. Ayrıca bazı katılımcıların din öğretimi kitaplarında Kakailik’ten bahsedilse bile bunun kimseye bir faydası olmayacağını düşünmesidir. Çünkü kimse anne ve babasının Kakai olmayan birisinin Kakai olarak kabul edilmeyeceği inanç esasları ile sabittir. Öğretimi yapılan Kakai inancının yaygınlaştırılmasına gerek olmayacağı ve kalıtım ile geçen bir inanç ekseninde hayatlarını sürdürdükleri görülmektedir.

-Gençler Kakailik hakkında yeterince bilgiye sahip mi? Kakailik gençleriniz arasında biliniyor mu, yaşıyor mu?

Din olgusunun tanımıyla ilgili önceki bölümlerde vurgulanan ve bazı klasik sosyologlarca, dinin modern toplumlarda artık bir rol oynayamayacağını ve zayıflayacağını savundukları görülür. Bu bağlamdan hareketle bir diğer soru ise okullarda Kakailerle ilgili bir ders olup olmadığı ya da Kakai inancına adanmış bir okul yoksa sadece aileler aralarındaysa, bu teknoloji çağında Kakai gençlerinin inancına ne kadar önem verdikleridir. Katılımcıların çoğunluğu, Kakai gençlerin arasında dinleri hakkında çok fazla bilgiye sahip olmamasıyla birlikte nadiren de bilgi sahibi olduklarının hissedildiğini belirttiler. Çünkü onların cevaplarına göre nadiren dinî törenler ve ayinlere katılırlar, dinî yükümlülükleri ve farzları yerine getirirlerdi. Bir örnek vermek gerekirse, Kakai dini farzlarından biri bıyığın

bırakılmıyken ancak bu Kakai gençler arasında nadiren görülmektedir. Katılımcılar bu durumu toplumun büyümesine, küreselleşmesine ve modernleşmesine bağladılar. Üstelik katılımcılardan birinin durum tespiti şu şekildedir: “*Kakai gençlerinin inançlarını elde edebilecekleri bir okul ya da medrese olmamasıyla beraber, bunu yapacak iyi bir kişi ya da öğretmen bulunmamaktadır.*”. Ayrıca görüşme sırasında katılımcılardan edinilen bilgiler doğrultusunda anne babasının Kakai olmayan kimsenin Kakai olamayacağı, Halepçe’deki Kakailerin birçoğunun toplumsal değişimle birlikte Müslüman olduklarını ve gençlerin modernleşmeyle birlikte dinleri hakkında fazla bir şey bilmedikleri ve bu durumu çok az umursadıklarının görülmesi tespit edilmiştir. Eğer durum böyleyse, dinlerinin yavaş yavaş çürüdüğünü hissedip hissetmedikleri sorulduğunda, açıkça evet demeseler bile gözlerinden, ses tonlarından ve sözlerinden durumun inançları açısından hiç de iyi olmadığı yorumu yapılabilir. Bunlarla birlikte aynı soru katılımcılar dışında Müslüman olmuş genç bir Kakai’ye de soruldu. Bu genç, Kakailer arasındaki gençlerin artık inançlarına çok az dikkat ettiklerini belirtilirken, bunun birkaç nedeni olduğunu söyledi. Bu dine ilgisizliğin sadece Kakailer arasında olmadığını, aynı zamanda diğer dinlerde de görüldüğünü ifade etmiştir. Kakai dinine ilginin azalmasının bir başka nedeni olarak bu genç, dinin kaynaklarının elde edilmesinin o kadar da kolay olmadığını hatta *Serancam* kitabını kendisinin bile görmediğini belirtmiştir. Ek olarak tespitlerine toplumun dünyaya kucak açmasını, gençlerin bu değişikliklerin etkisi altında kalmasını belirtmiştir. Son olarak da Kakai inançlarında bulunan bilgilerin mantıklı olmaktan uzak olmasının Kakai gençlerinin dinlerini önemsememelerinde önemli bir rol oynadığı tespitini yaparak görüşmeyi sonlandırmıştır.

-Kakai kimliğiniz, inançlarınız ve değerlerinizi korumak önemli mi? Niçin?

Kakailerin okullarda dinlerinin öğretilmesini istemediklerini belirtmelerinden sonra Kakai gençlerinin inançları hakkında pek bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Bu durumun Kakai dininin geleceği için bir tehdit olabileceği açıklandıktan sonra, ele alınması gereken konulardan biri de kimlik ve değerlerin korunmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, her din ve inanç, çeşitli kurumlar aracılığıyla varlığını sürdürmeye ve nüfusu arttırmaya çalışırken, Kakailer arasında bu konuya çok az önem verilmektedir. Kakai gençlerinin dinlerini öğrenmek için ebeveynlerinden başka kurumları yoktur. Bu açıdan katılımcılara “*Kakai kimliğiniz, inançlarınız ve*

değerlerinizi korumak önemli mi? Niçin? sorusu yöneltildi. Katılımcıların çoğunluğu, Kakai inançlarının kimliğini ve değerlerini korumanın çok önemli olduğunu ve bu görevi üstlenmenin her Kakai'nin sorumluluğunda olduğunu belirttiler. Kimliklerini ve değerlerini korumanın tüm Kakailerin farzlarından biri olduğuna da değinildi. Ayrıca katılımcılardan biri “*Kakai kimliğinin korunması Kürt kimliğinin korunması demektir*” diye bir cevap verdi. Başka bir katılımcı herhangi bir inancın gelecek nesillere kalmasının kimliğinin korunmasına bağlı olduğu ve bu dinin toplumun huzuru için önemli olduğundan dolayı korunması gerektiğini söyledi. Dolayısıyla bu korunmanın nedeni ise, Kakailiğin Kürtlerin dini, kültürü ve kimliğinin bir parçası olması nedeniyle bu dinin korunmasının her Kürt bireyinin görevi olduğunu söylediler. Fakat burada üzerinde durulması gereken bir mesele vardır. Ebeveyni Kakai olmayan bir kişinin etnik olarak Kürt de olsa Kakai olamayacağıdır. Ancak bütün bunlardan sonra ortaya bir insanın Kakai olması durumunda veya başka bir insanın Kakai olmak istemesi ancak olamaması durumunda, bu dinin nasıl korunacağı sorusunu akıllara getirmektedir.

-Şimdiye Kadar Halepçe’de yaşadığınız müddetçe inançlarınız yüzünden hiç kötü muameleyle karşılaştınız mı? Anlatır mısınız?

Belirtildiği gibi, Halepçe’de çok sayıda Kakai mensubu yaşamaktadır. Üstelik Halepçe’nin nüfusu çoğunlukla Müslümanlara ve Şâfî mezhebine dayanmaktadır. Halepçe aynı zamanda İslam düşüncesinin ve İslami siyasi partinin merkezi olarak kabul edilmektedir. Bu İslami gruplar arasında bölgede aşırılık yanlısı gruplar da vardır. Özellikle Kakailerin yaşadığı bölgeler dağlık olduğu için bu fikri bölgede hâlâ taşıyanlar bulunmaktadır. Ancak önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Kakailer, şimdiye kadar herhangi bir olumsuz tepikle karşılaşmamışlardır.

Bu çalışma, Halepçe’de yaşayan Kakailerle ilgili olduğundan, kendilerine Halepçe’de kaldıkları süre boyunca inançlarından dolayı herhangi bir kötü muameleyle maruz kalmadıkları sorulmuş, görüşmeye katılan erkek katılımcıların çoğunluğu, Halepçe’de kaldıkları süre boyunca inançları nedeniyle herhangi bir kötü muameleyle maruz kalmadıkları cevabını vermişlerdir. Ayrıca erkek katılımcılardan biri, böyle bir durum meydana geldiyse bunun dinden değil siyasi nedenlerden kaynaklandığını ifade etmiştir. Ancak kadın katılımcılar ikiye bölünerek, yarısı şimdiye kadar böyle bir şey olmadığı konusunda hemfikirken, diğer yarısı ise inançları nedeniyle

herhangi bir fiziksel şiddete maruz kalmadıklarını ancak sözlü şiddete maruz kaldıklarını söylemişlerdir. Üstelik onlardan bazıları sözlü şiddeti kendilerinin değil de arkadaşlarının yaşadığından bahsetmişlerdir. Dolayısıyla genelde inançları nedeniyle sözlü şiddete maruz kaldıklarını söyleyenler, kâfir olduklarını, yani onlara kâfir muamelesi yapıldığını ve yemeklerini yemediklerini ve yemeklerinin haram olduğunu düşünenlerle karşılaştıklarını söylediler. Bunlarla birlikte bu cevaplara bakılırsa, çoğunluğunun daha önce çocuklarına dinlerini özgürce öğretebileceklerini söylemeleriyle birlikte, burada da katılımcıların çoğunluğunun inançlarından dolayı herhangi bir kötü muameleyle karşılaşmadıklarını söyleyenlerin olduğu görülmektedir.

-Halepçe'deki Müslümanlarla aranız nasıl ve hiç Müslüman bir arkadaşınız var mı?

Bilindiği ve bahsedildiği gibi toplumun büyümesi ve değişmesi nedeniyle Kakailer yaşadıkları köylerinden şehirlere göç etmişlerdir. Üstelik Halepçe çevresinde de Kakailerin yaşadığı köylerden şehre göç ederek Halepçe'deki Müslümanların arasına karışmışlardır. Fakat daha önce de ifadelendirildiği gibi Halepçe'deki Kakailer Müslümanlara saygı duyarlar; aralarında iyi ve güçlü bir ilişki vardır. Hatta Müslümanlarla birlikte bayram ve taziye(yas) gibi birçok dinî törene katılırlar. Ramazan ayında bile, Halepçe'nin birçok Kakaisi saygılarından dolayı Müslümanların önünde yemek yemez ve dükkânlarını kapatırlar (Hawari S. , 2020, s. 142). Bu bakımdan katılımcılara “*Halepçe'deki Müslümanlarla aranız nasıl ve hiç Müslüman bir arkadaşınız var mı?*” diye bir soru soruldu. Görüşülen kişilerin tamamı Halepçe'deki Müslümanlarla çok iyi ilişkilere sahip olduklarını ve herhangi bir sorun yaşamadıklarını söylediler. Ayrıca hepsi de çok sayıda Müslüman arkadaşlarının olduklarını söylediler. Ayrıca bir katılımcı arkadaşlarının çoğunun Müslüman olduğunu ve hatta en iyi arkadaşlarının Müslümanlardan oluştuğunu söylemiştir. Bunlarla birlikte Halepçe'de yaşadığım için bu duruma bizzat kendim tanık oluyorum. Hatta bazı Kakailerin Müslümanlarla çok sıcak ve güçlü bir ilişkisi olduğunu görmüştüm. Ayrıca yaptığım görüşmelerin çoğunu Kakailerin çok yakın arkadaşları olan bazı Müslüman kişiler aracılığıyla yapmış oldum.

-Halepçe Müslümanlarının cuma namazı veya bayramlar gibi dinî törenlerine hiç katıldınız mı?

Halepçe Kakailerinin bugüne kadar herhangi bir sözlü şiddete maruz kalmadıklarını öğrendikten sonra, Müslümanlarla da çok iyi ilişkileri olduğunu, hatta yakın arkadaşlarının bile çoğunlukla Müslümanlardan oluştuğu belirtildi. Ayrıca Kakailerin en önemli dinî törenlerinden biri olan Cem töreninin Halepçe'deki Müslümanların katılmadan gizlice yapıldığı da belirtildi. Bunun nedeni ise, Kakailerin korku gibi çeşitli nedenlerle bu töreni gizlice gerçekleştirmeleridir. Kakailer ile Halepçe'deki Müslümanlar arasında bulunan iyi ilişkiler, bizleri Müslümanların katılmadığı Kakailerin dinî törenleri, "*Kakailer Müslümanların dinî ayinlerine katılıyor mu?*" sorusuna götürmektedir. Bu bağlamda görüşülen kişilere "*Halepçe Müslümanlarının cuma namazı veya bayramlar gibi dinî törenlerine hiç katıldınız mı?*" diye soruldu. Kadın ve erkek katılımcıların çoğu, cuma ve Ramazan gibi dinî törenlerin yanı sıra Müslümanların düzenlediği sosyal etkinliklerin çoğuna katıldıklarını belirttiler. Hatta bazı katılımcılar Müslümanlar gibi sabah kalkıp yemek hazırladıklarını bile dile getirdiler.

Siyasal Hayat

Daha önce de belirtildiği gibi, görüşmelerde katılımcılara sorulan sorular inançlar, tören ve ayinler, sosyal ve siyasal hayat olmak üzere dört ana boyuta ayrılmıştır. Onlardan inançlar, ritüeller ve sosyal boyutlarında sorulan sorular genel olarak analiz edildi. Tartışılması gerekli görülen bir diğer önemli boyutsa Kakailerin siyasi hayatı ve bu konudaki görüşlerinin ne olduğudur. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Kuzey Irak bölgesi, Kakai Cemaati olmak üzere birçok inancın ortaya çıkmasının kaynağıdır. Bu nedenle Kakai diniyle Kürtler arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü Kakailere göre bu din en eski Kürt dinlerinden biridir. Ayrıca kutsal kitap *Serencam*'ın Kürtçe yazılmasının yanı sıra bu dinin ortaya çıkışının başlangıcı olarak kabul edilen bölge, hepsinin Kürtlerden oluştuğu bir bölgedir. Bu bağlamda görüşme katılımcılarına siyasi boyut altında sorulan sorulardan biri de şudur: "*Sizin için Kakailik mi yoksa Kürtlük mü daha önemli? Niçin açıklar mısınız?*"

-Sizin için Kakailik mi yoksa Kürtlük mü daha önemli? Niçin açıklar mısınız?

Katılımcıların çoğu ikisi arasında hiçbir fark olmadığını söylediler. Başka bir deyişle Kakailer, Kakailik ve Kürtlük konusuna birbirinden ayıramayan ikizler olarak bakarlar. Çünkü onlara göre Kakai denilince Kürt, Kürt denilince Kakai demektir. Üstelik onların söylediklerine göre bu dinin ortaya çıkışının Kürtler arasında olduğu ve kutsal kitabın Kürtçeyle yazıldığı için Kakailik Kürtlerin eski dinlerinden biridir. Dolayısıyla bu kişi bir Kakai mensubudur diye söylendiğinde kesinlikle onun bir Kürt olduğu anlaşılmalıdır. Ayrıca Kakailik ve Kürtlük arasında fark olmadığına inanan katılımcılardan biri bunu “*Bana göre ikisi de önemli çünkü dünyada dinsiz biri bulamazsın ve Kürtlük vatan demek, vatanın olmasa bu dünyada yerin de olamaz.*” şeklinde açıklamıştır. Ancak bazı katılımcılar dinin yani Kakailiğin daha önemli olduğuna inanırken, bazıları da Kürtlüğün daha önemli olduğuna inanmaktadırlar. Kakai olmanın Kürt olmaktan daha önemli olduğuna inananlar nedenini şöyle açıklarlar: “*Kakailik bizim inancımız ve dinimiz olduğu için her zaman ön planda yer almaktadır.*”. Ayrıca kim daha dinine bağlıysa ve dinin farzlarını yerine getirirse hem toplumuna hem de ülkesine ve milletine daha faydalı olacağına inanırlar. Dolayısıyla Kürtlüğün Kakailik’ten daha önemli olduğuna inananlar bunun nedenlerini gerekçeleri ile açıklarlar. Sebeplerden biri Kürtlüğün çok kapsamlı olması ve tüm din ve inançları içermesidir. Bunlar için Kürtlük daha önemlidir. Üstelik bu din Kürtlere geldiği için “*Kişi eğer Kürtlerden biri değilse, Kakailerden biri de olamaz.*” Şeklindeki bir anlayış da bir diğer sebep olarak dile getirilebilir.

Nüfuslarının büyük bir bölümü Müslüman olan devletler ve bölgelerde en önemli siyasi konulardan biri de devletin yapısının dinî mi yoksa laik mi olması gerektiğidir. Kuzey Irak’ta da buna benzer bir tartışma yürütülmektedir. Ayrıca toplumun dinî yapısının bir parçası olarak Kakailer de bu siyasi argümanların içindedir. Bu bağlamda Kakailere bu çatışmanın dışında bir taraf olarak nasıl düşündükleri ve buna bu konuda ne diyecekleri “*Devletin laik olup olmaması konusunda ne düşünüyorsunuz? Dinî hukuku mu (şeriati mi), laik hukuku mu tercih edersiniz? Niçin?*” sorusu ile öğrenilmeye çalışıldı.

-Devletin laik olup olmaması konusunda ne düşünüyorsunuz? Dinî hukuku mu (şeriatı mı), laik hukuku mu tercih edersiniz? Niçin?

Katılımcıların cevaplarına bakıldığında onlar için önemli olan hakların dinî haklarının korunmasıdır. Genel bir şekilde, hiçbir katılımcının İslami sistemden bahsetmemesi ve kabul etmemesi dışında çeşitli cevaplar verildi. Çoğunluk, devlet sisteminin laik olmasının daha iyi olacağını söyledi. Çünkü onlara göre bu sistemde Kakai dini başta olmak üzere diğer din ve inançların özgürlüğünün bulunacağına ve bunlar arasında bir denge kurulacağına inandıklarını dile getirdiler. Başka bir deyişle onların laik sistemi seçmelerinin nedeni, bir devletin sistemi dinî bir sistem olması, o devletin kendi din dışında başka hiçbir din ve inancın tanınmayacağını ve kabul edilmeyeceğini düşünmeleridir. Ayrıca devlet sisteminin laik olması gerektiğine inanan katılımcılardan biri bunun nedenini şöyle açıkladı: *“İslam inancına göre İslami bir devlette Gayrimüslimler vergi(cizye) vermeleri gerektiği için genel hukuk kurallarının olduğu laik bir devlet sistemi olursa daha iyi olacağı ve bireyin haklarının korunacağı kanaatindeyim.”*. Ancak bazı katılımcılar, devletin demokratik bir devlet olması gerektiğini savundular. Bunun nedeni olarak demokrasi söz konusu olduğunda tüm sınıfların, dinlerin ve inançların eşit bir şekilde yaşam alanı bulacağına inanılmasıdır. Bununla birlikte başka bir katılımcı soruyu şu şekilde yanıtladı: *“Bana göre devletin sistemi ne tam şeriat ne de laik olmalı. Belki bunların yerine her şeyi kapsayan ve koruyan daha kapsayıcı bir hukuk sistemi olabilir.”*. Yine başka bir katılımcı benzer bir yanıt vererek, devlet sisteminin ne İslami ne de laik olmasını istediğini çünkü İslami bir sistem denildiğinde tek bir dinin, laik bir sistem denildiğinde ise tamamen dinsizliğin anlaşıldığını ve bunların toplumsal hayata zarar verecekleri için devletin kapsayıcı özelliği olan karma hukuklu bir sisteminin olması gerektiğini dile getirdi. Yine aynı katılımcı, eğer devletin sistemi İslami bir sistem olursa İslam dışındaki inanış mensuplarından cizye isteneceğinin ve bu durumun hiç de olumlu bir durum olmayacağını bilmesini istedi. Tam tersi olduğunda ise yani laik bir anlayış egemen olduğunda ise dinlerinin haklarını ezeceğini dile getirdi. Kakailer arasında laik sisteme karşı duyulan güvensizlik, hayal kırıklığı ve isteksizliğin nedeni, daha önce de belirtildiği gibi Kuzey Irak anayasasında bölgenin diğer dinî azınlıkların haklarının korunmasından bahsederken Kakailerden hiç bahsetmemesi gerçeğidir. Ancak önceki bölümlerde vurgulandığı gibi, Kakailerin çoğunluğu şu anda iktidarda olan ve kendilerini laik olarak gören

partileri desteklemektedir. Buna ek olarak başka bir katılımcı ise “*Bana göre toplumun bütün din, kültür ve geleneklerini göz önünde bulunduran bir siyasi sistem olması gerekmektedir*” dedi. Bütün bunlarla birlikte Kakailerin inançlarını özgürce ifade edebilmelerini ve dinî ritüellerini özgürce yerine getirebilmelerini istedikleri söylenebilir.



SONUÇ VE BULGULAR

Tarihin oldukça geçmişe uzanması, dinî ve etnik açıdan sahip olduğu çeşitlilik Ortadoğu'yu dünyanın en önemli bölgelerden biri hâline getirmektedir. Ortadoğu başta İslam dini olmak üzere Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavi dinlerin merkezi olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, bu üç dine ek olarak bölgede birçok inanış ve din bulunmaktadır. Bu inançlardan bazıları bağımsızdır yani kendi mesaj ve ilkelerine sahiptir. Diğerleri, kendilerini bağımsız olarak görmelerine rağmen, bu üç semavi dinden etkilenmekten muaf tutulmamışlardır. Şu anda, Ortadoğu nüfusunun çoğunluğu dini anlamda İslam'ı, mezhebi anlamda Sünnî ve Şîî ekollerini takip etmektedirler. Bu iki mezhep kendi içinde birçok alt mezhep tarikat barındırmaktadır. Müslümanların çoğunluğunun oluşturduğu bölgelerden biri de Kuzey Irak'tır. Genel itibariyle Kuzey Irak'ın toplumsal yapısına bakıldığında, toplumun büyük bir bölümünün aşiretlerden oluştuğu görülmektedir. Aşiretler içindeki akrabalık bağının oldukça çok yüksek seviyede ve bu nedenle de çok özel bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Kuzey Irak, tarih boyunca dinlerin önemli bir rol oynadığı bölgelerden biri olmuştur. İslam bu bölgeye gelmeden ve bu bölge fethedilmeden önce, kaynaklara göre, nüfusun çoğunluğu Sâsânî Devleti Zerdüştlüğünün takipçileriydi. Ancak bölge sakinleri Sâsânî Devleti'nin baskısı ve zulümleri nedeniyle bir arayışa girmiş ve İslam inancının bölgeye gelmesiyle birlikte benimsenmiştir. İki siyasi otorite arasındaki anlayış farkı bölgede Zerdüştlüğün yerine İslam dininin yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Daha sonra mezheplerin ortaya çıkmasıyla nüfusun çoğunluğu Şâfiî mezhebine bağlanmıştır. Şâfiî mezhebi içinde çoğunluk Kâdirî ve Nakşibendî Tarikatlerini takip etmektedir. Son yıllarda bölgeye Selfilik akımının gelmesine rağmen, bu iki tarikat geçmişten bu yana Kuzey Irak'ın hakkına birçok yönden olumlu bir etki yaptığı için varlıklarını hâlen devam ettirmektedirler.

Kuzey Irak'ın siyasi ve ekonomik yapısına bakıldığında bölgede başta KDP ve KYB olmak üzere birçok siyasi parti bulunmaktadır. Bu iki parti bölgenin özerkliğe kavuşmasından bu yana iktidarda olup bölgeyi yönetmektedirler. Bunlar dışında İslami ve seküler partilerle beraber birkaç muhalefet partisi daha vardır ki aralarında çatışmalar yaşanmaktadır. Bölgenin ekonomik yapısı incelendiğinde büyük oranla petrole, daha sonra ise tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu görülür. Ayrıca bölgenin demografik yapısına bakıldığında yaşanan savaşlardan ötürü sürekli göç yaşandığı

görülmektedir. Bundan dolayı bölge nüfusunda dönemlere göre artış ve azalış yaşanmaktadır. Bu değişkenlik doğum, ölüm vb. nedenlerle erkek ve kadınlar arasındaki oranlarda değişiklikler yapmaktadır. Bunlarla birlikte Kuzey Irak'ın etnik yapısı incelendiğinde Kürt çoğunluğun yanı sıra Türkmen, Arap, Keldânî ve Âsurî gibi etnik azınlıklardan oluşmaktadır. Bu etnik gruplar IKYB Anayasası 1.Kısım'ının 5. Maddesi'nde detaylı bir şekilde bahsedilmektedir.¹⁵¹

Daha önce de belirtildiği gibi Kuzey Irak nüfusunun çoğunluğu İslamiyet'in Şâfî mezhepli olmasına karşın bunların yanında Kakailer, Yezidî, Hristiyanlar ve Zerdüştler gibi birçok dinî azınlık bölgede varlığını sürdürmektedir. Bu dinî azınlıklar arasında hem inançlarda hem de dinî ritüellerde pek çok benzerlik bulunması, araştırmacıları bu inançların aynı kaynaktan beslenerek kendi mecralarını bulan bir nehir olduğunu söylemeye itmiştir. Ancak tüm bu benzerliklere rağmen, bunların her birinin kendine özgü dinî inançları ve ritüelleri vardır. Dolayısıyla Türkiye'de genel olarak ve özellikle sosyolojik açıdan en az üzerinde çalışılan dinî azınlıklardan biri de Kakailik'tir. Çalışmanın özgün değer taşıması bakımından araştırma konusu olarak Kakailer seçilmiştir.

Kakailik etnik anlamda Kürtler arasında yaygın olan, coğrafi olarak ise İran ile Irak arasında varlıklarını devam ettiren dinî bir topluluktur. Irak Kürtleri arasında yaşayan Kakailerin bir kısmı Halepçe sınırlarında, özellikle Hawar, Hawara Kun ve Daratwe köylerinde bulunmaktadır. Bu nedenle çalışma, Halepçe'deki Kakailer üzerinde yapılan bir saha araştırmasıdır. Ayrıca Halepçe'nin inanış bakımından sosyal yapısı incelendiğinde Müslümanların ve Şâfîilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra yapıya etki eden az da olsa Kakai dinine mensupların bulunduğu görülmektedir. Halepçe, siyasal İslam'ın ve bazı aşırılıkçı grupların ortaya çıkış merkezi olarak kabul edilmesine rağmen Kakailer hem kaynaklara hem de kendi ifadelerine göre bazı siyasi meseleler dışında herhangi bir şiddete maruz kalmamışlardır. Ayrıca genel olarak Halepçe halkı ve Kakailerin birçoğu devlet memurluğunun yanı sıra tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Halepçe'nin nüfusu savaşlardan dolayı gelişme göstermemiştir. Özellikle Irak devleti tarafından 1988

¹⁵¹ 1.Kısımın 5. Maddesinde “*Kürdistan Bölgesi Kürtler, Türkmen, Âsurî, Keldânî, Süryânî, Armen ve Arap ulusal azınlıklarından oluşur ve bu Anayasa söz konusu azınlıkların haklarını tanır.*” şeklinde ifade edilmektedir (Kürdistan Bölgesi Parlamentosu, *Kürdistan Bölgesi Anayasa Projesi*, 24. 06. 2009 tarihinde onaylandı, 1. Kısımın 20. Maddesi: 6).

yılında Halepçe şehrine yapılan kimyasal saldırı bölge nüfusunda değişikliklere yol açmıştır. Bunlarla birlikte Halepçe’de çok sayıda aşiretin bulunması sebebiyle güçlü akrabalık bağları olduğu söylenebilir.

Kakailiğ’in tarihiyle ilgili farklı görüşler ve bilgiler mevcuttur. Bu konuda net bir bilgi ve kaynak bulunmamasına rağmen Kakailiğ’in çıkış yeri olarak Kürtlerin yaşadığı bölgeler gösterilebilir. Ayrıca kutsal kitaplarının Kürtçeyle yazılmış olması ve liderlerini neredeyse hepsini bu bölgede yaşayan Kürtlerden seçmiş olmaları bunun bir göstergesidir. Buna ek olarak Kürtlerin inanış biçimlerinin kadim inançlardan biri olduğu söylenmektedir. Kakai inancına mensup kişiler çeşitli isimlerle isimlendirilmişlerdir. Bunlar arasında Yarsan, Ehl-i Hak ve Ali İlahi gibi türevleri vardır. Fakat bu isimler arasında hiçbir fark olmadığı ve söylenen tabirlerin kardeşlik ve saygınlık anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kakailiğin tarihine bakıldığında ise İslam öncesine uzanan bir tarihlerinin olduğu ileri sürülmektedir. Kakailik tarihi incelendiğinde bir din veya inanç olarak Sultan Sahak döneminde bir araya getirildikleri görülmektedir. Ayrıca Sultan Sahak, bu dinin temellerini atarak kutsal kitapları olan Serencam’ı yazan kişidir. Kakailerin dini bilgilerinin içinde yer aldığı birçok kitap bulunmasına rağmen en önemli ve kutsal görülen kitabı Serencam olarak adlandırılmaktadır. Kitabın muhtevasına bakıldığında, Kakailerin inanç ve ibadetleri hakkında bilgilerin yer aldığı tespit edilmiştir. Bu kitaba göre bir Kakai, Tanrı’nın dünya yaşamı boyunca başta Hz. Ali olmak üzere yedi kez insan şeklinde görüldüğüne inanmaktadır. İnanıqları bir diğer şey de Donadon (ruh göçü)’dür. Bu inanışa göre her insanın ancak bedeni ölür fakat ruhu ölmez. Ruhun ölmediğine dair bir inancı benimsemişlerdir. Yine bu inanışa göre ölen kişi iyi bir kimse ise ruhu iyi bir insanın veya başka bir şeyin/canlının bedenine girerek hayatını devam ettirir. Ölen kötü biri ise kötü bir insanın ya da şeyin/canlının bedenine girerek varlığını devam ettirir. Bu döngü belli sayıda devam eder. Her ölen insanın ruhu bin bir kez başka bir insan ya da canlıya geçebilir. Kakailer, Sultan Sahak’ın mezarını kible olarak görürler. Bunun dışında birçok kutsal mekâna sahiptirler. Ayrıca kutsal gördükleri diğer unsurlar bıyık, Cemhane ve tambur enstrümanı vb. sayılabilir. Aynı kitapta ibadet şekli olarak oruç, ölüm merasimleri ve bayramlar gibi kendilerine has dinî törenleri bulunmaktadır. Kakailerin inanç dairesine girmeleri için kurban kesmeleri ve cem ayini düzenlemeleri gerekmektedir.

Kakailer her yıl sadece üç gün oruç tutuktan sonra bir bayram yaparlar. Buna ek olarak baharda kutlanan *Nevruz* ve *Masti Kalati* adlı iki bayramları daha vardır. İstisna olarak Masti Kalati törenleri yalnızca Halepçe'de bulunan Kakai mensuplarınca geleneksel olarak düzenlenmektedir. Ayrıca dinî metinlerinde lider olarak gördükleri ve onlara saygı duydukları Bahluli Mahi, Şah Hoşin (Mübarek Şah), Bawa Serhang, Bawa Nawsi Seargati, Sultan Sahak vs. gibi birçok şahsiyet bulunur. Dikkat çeken bir başka özellik ise İslam inancını için önemli görülen Hz. Ali gibi şahsiyetlerin Kakailiğ'in kutsal metni olan Serencam'da da bulunmasıdır.

Bu çalışmanın son bölümü, saha araştırmasına ve Halepçe Kakaileriyile yapılan görüşmelere ayrılmıştır. Genel olarak Halepçe'de farklı yaş grubu ve eğitim düzeyinde 10 erkek ve 10 kadın toplam 20 kişi ile görüşülmüştür. Bu görüşmeler yüz yüze ve telefonla olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Görüşmeye katılan Kakailer 29 soru yöneltilmiştir. Bu sorular inanç sistemleri, ibadet şekilleri, toplumsal ve siyasal hayat olmak üzere dört farklı boyutta ele alınmıştır. Sorulardan elde edilen cevaplar neticesinde Halepçe'deki Kakailer ile ilgili ulaşılan bulgular aşağıda belirtilmiştir.

1- Kakailiğ'in tarihindeki belirsizlikler nedeniyle inançlarının kökeni hakkında kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Görüşülen Kakai mensuplarının çoğu kendi inançlarını hakkında bilgi sahibi değildirler. Ayrıca bazı katılımcılar araştırmacılarından soruların cevaplarını talep etmeleriyle birlikte bilgisizliklerinin boyutunu göstermiştir. Katılımcıların çoğunluğu dinlerinin temel öğretilerini ailelerinden almıştır. Kakai mensuplarının inançları hakkındaki bilgisizliklerinin temel sebebi dinî uzmanlarının az olması ve bir okullarının bulunmamasıdır. Buna rağmen dinlerinin okulda öğretilmesini kabul etmemişlerdir. Dinlerinin gizli kalması gerektiğine inanan Kakailerin bilinçaltında yatan korkuları ise egemen olan inanış mensupları tarafından baskı altına alınma korkusudur.

2- Kaka dinini diğer dinlerin, özellikle İslam'ın bir kolu olarak gören araştırmacılara rağmen, görüşmelerden elde edilen bilgiler, Kakailiğ'in bağımsız bir din olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle Kakailik, kendine has kutsal kitabı olan, dinî inanç ve törenlere sahip ayrı bir dindir.

3- Kakailer kendilerini etnik unsur olarak Kürtlere dahil etmektedirler. Bunun altında yatan temel saik ise kutsal kitaplarının Kürtçe yazılması ve tüm dinî törenlerinin

Kürtçe yapılmasıdır. Ayrıca Kakai mensupları ile yapılan görüşmelerde kendilerini hangi etnik gruba dahil ettikleri sorusuna hepsinin “Kürt” cevabı vermesi etnik sınıflama için yeterli bir kanıttır.

4- Kakai inancına mensup olmanın şartı ebeveynlerin aynı inancı taşımasıdır. Anne ve babası Kakai olmayan bir kişi bu din dairesi içine giremez. Bu şart sebebiyle Kakai olmayan biriyle evlilik yapıldığında kişi, din dairesi dışına çıkarılır ve Cem ayinlerine katılması engellenir. Buna rağmen inanç dışı ilân edilen kişilerle sosyal ilişkiler devam ettirilir.

5- Kakailik inancında gizlilik çok önemlidir. Halepçe Kakaileri, İran Kakailerine göre yabancılara bilgi vermeye daha kapalıdır. Kakailer ‘Cem’ adını verdikleri törenlerini o kadar gizlilik içerisinde düzenlerler ki, ne zaman yapılacağını Kakai olmayan hiç kimse bilemez. Halepçe Kakaileri, bunun sebebinin dinin temel ilkelerinden biri olarak kabul ettiklerini ileri sürmektedirler. Ancak İran’da yaşayan tüm Kakailer bu ilkeyi ihlal ederek gizlilik kurallarını uygulamamışlardır.

6- Bu çalışmanın sonuçlarına göre Kakai dininin temel ilkelerinden biri Cem ritüelidir. Bu tören genellikle her hafta yapılır. Bu törene Kakai erkekleri dışında Kakai olmayan hiç kimse katılamaz. Cemhane’de yapılması gereken bu tören, gizlilik nedeniyle Kakailerin evinde yapılmaktadır.

7- Kakai inancında efsanelere ve doğa üstü durumlara oldukça fazla yer verilmektedir. Ancak bu konularda net bir bilgi bulunmamaktadır. Kendilerine özel olan tarihî bilgilerde yer alan şahsiyetlerin birçoğunun gerçek hayatta yaşamadığı tespiti yapılmıştır. Bu durum efsane kavramına bizleri götürmektedir.

8- Halepçe şehrinde yaşayan Kakailerin çoğunluğu buradaki Müslümanlarla çok sıcak ilişkiler içindedirler. Sözlü şiddet dışında herhangi bir şiddete maruz kalmamışlardır. Hatta Halepçe kaymakamı bir dönem Kakailerden biri olmuştur.

9- Kakailer, genellikle siyasetle ilgilenmezler. Bölgede gerçekleştirilen seçimlerde tercihlerini genel olarak laik partilerden yana kullanırlar. Ancak Kakailer, devlet yapısının bütün inanç ve dinleri koruyan/kapsayan karma bir sistem olması yönünde fikir beyan etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Abdülhalik, M. (2012). *Nsnameyi Hizba Kurdstaniyekan* (Cilt 1. Baskı). Erbil: Çaphaney Hevi.
- Abdullah, H. (2005). *Frawanbuni Neştejeyi Halepçe w karigariye jyngayekani* (Bahsi Masteri blawnakrawa). Zankoy Salahattin, Hawler:
- Abdullah, N. (2015). Kakaiyekan, Meju w Birubaveriyan. *Govari Khal*, 2. numarası.
- Ağcari , S., & İstahri, H. (2016). Nigahi nw ba ayni ahli hak ba takkiye bar kitap serancam. *Tarihnameyi Huarizmi fasalname ilmi, no:2*.
- Akalın, H. Ş. (2019). *Türkçe Sözlüğü* (Cilt 11. baskı). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu yayınları: 549.
- Akgül, A. F. (2015). *Kürtlerde İnanç ve Düşünce Sistemleri* (Cilt 1. Baskı). İstanbul: DAM yayınları.
- Ako Şawes. (2022, 04 12). *Kakai Hakkında görüşme*. (H. Salih, Röportaj Yapan)
- Akpınar, T. (1995, Ocak). Yezidilik ve İlgi Çekici İnançları . *Tarih ve Toplum*, c.XXIII(133).
- Alaattin, A. (2007). Kazasyi Halabja twejinawayek la cwgrafyay haremi (Bahsi masteri blawnakrawa). Zankoy Süleymaniye, Süleymaniye:
- Al-Azawi, A. (1949). *Al-Kakayiyat fi Al-Taarikh*. Dimashq : Sharikat altijarat waltibaeat almahdudat .
- Al-Khayuwn, R. (2016). *Al-Mazahib w Al-Adiyan Bl-İrak maziha wa hazraha* (Cilt juz al-salasa). Al-maktab fikir Al-jadid.
- Algar, H. (1994). *Ehl-i Hak*. TDV İslam Ansiklopedisi, 10. Cilt.
- Ali, A. (2019, Kış). Meju barewabrni Halabja (1869-1988) . *govari Tuyjer* , 2. Cilt(no: 1).
- Ali, S. (2007). *İnsan ve toplumsal bilimleri terimleri ansiklopedik sosyal bilimleri sözlüğü* (Cilt birinci baskı). İstanbul: Değişim yayınları .

- Al-Kahtan, A. (2021, Ağustos 5). *Maahd Portsmouth wa keyfe tasadi laha al-şaab al-iraqi*. Merkez Al-Umet Li-Dirasat wa Al-Tatawr:
<https://alummcenter.com/?p=2290> adresinden alınmıştır
- Alkan, Y. (2020, Ağustos 12). Max Weber’de Rasyonalleşme, Dünya dinleri, Asketimmistizm, İslam ve iktisadi adalet. *Ist İnternation Ankara Multidisciplinary Studies Congress*. Ankara.
- Al-Kyun, R. (2016). *Geçmişte ve Günümüze Irak'ta Dinler ve Mezhepler* (Cilt Şubat). 1. Baskı,.
- Amin, B. (2021, Ocak). Tarikati kasnazani, darkawtni w gaşasandni a kurdstan. *Nwandi Kurdistan bo twejinawa la mlmlaniye w kayranakan*.
- Amman, Z. A. (2016). *Sosyoloji (Kavramlar, kuramlar, süreçler ve teoriler)* (Cilt 5. Baskı). İstanbul: Çamlıca yayınları.
- Arslan, F. (2011). *Wallerstein'in Modern Dünya Sistemi Modli Açısından Modernleşme Kuramı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Afyonkocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Askeri, M. (2008). *Awrdanawayek la Bzwtanaway Hakka* (Cilt 2. Baskı). Erbil: Çaphaney Aras.
- Aydın, M. (1988). *Yezidiler ve İnanç Esasları*. Ankara .
- Azizi, N. Z. (2009). *Zerdüştiliğin kutsal kitabı (Avesta) üzerinde bir araştırma* (Yayınlanmamış Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bag, K. (1995). *Tarihi Caf* (Cilt çpi yekem).
- Bahrami, B. (2011). *Atin Yarsan*. Hawler: Çabhaney vezareti Roşnbiri.
- Bakir, H. (2020). *Weneyi ceste la naw komalgayi kurdida: ceste la ayini Kakai w Yezidida ba nmwna*. (Masteri Blawnakraw) Zankoi Süleymaniye, Süleymaniye:
- Bal, H. (2006). *Laikleşme Teorisi ve Küresel Dini Diriliş Argümanı Bağlamında Dinsel Değişim*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Baran, İ. (2019). *İslam Döneminde Kürtler* (Cilt EK-2. cildinde). Ankara: İslâm Ansiklopedisi.
- Baştürk , L., & Torlak, F. (2013). Irak Siyasetinin anlama kılavuzu, Kürdistan Partilerin Kimliği. *SETA*, 1. Baskı,.
- Battal, E. (2017). *Yeni dini hareketler ve şiddet* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). T.C. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize.
- Bawar, A. (2000). *Yahudiyekani Kurdistan* . Süleymaniye: çaphaney wazareti roshnbiri.
- Bayazıt, S. (2018). *Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler, Hare Krishna Hareketi Londra örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Bayrak, M. (2014). *Ezidi – Kızıbaş – Yarsan Kürtler* (Cilt 1. Baskı). İstanbul: Özge yayınevi.
- Baysal, S. (2017). *Karl Marx ve Max Weber'in sınıf, din ve ekonomi anlayışı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Beg, M. (2006). *Xulasey Tahrihi Kurd w Kurdistan* . Süleymaniye: çphaney wazareti parwarda.
- (2005). *Mejuy Süleymaniye w dawlati* (Cilt çapi dwam). (S. Salih, Warg.) Süleymaniye: çaphaney shvan.
- Bezaz, A. (2016). *yasai halbjardni parlamni kurdstani iraq* (Cilt 1. Baskı). Erbil.
- Bilge, M. (2002). *Yezidiler(Tarih, İbadet, Örf ve Adetler)*. Ankara.
- Börekeyi, S. (2008). *Mejwy wejey kurdi , Begi yekem*. Hawler: Çaphaney Aras.
- (1981). *Maşahir Ahli Hak*. Tehran: Ktephaney Temur.
- (1996). *Name Serancam ya Kelamı Khazane* (çbe Awel). Tahran, İran: İntişarat Hirmend.

- . (2001). *Kakai w Rew reŕkeyan*. Süleymaniye: Çabhaney vezareti Roşnbiri.
- Bozan, M. (2019). *Kürtler* (Cilt EK-2. cildinde). Ankara: TDV İslam ansiklopediyse.
- . (2019). *Ehl-i Hak(Yarsanlık)*. TDV İslam Ansiklopedisi, EK-2. Cilt(3. Baskı).
- Bozarsalar, M. (2014, Mart 15). *Halepçe'nin bitmeyen acısı*. Al- Jazeera Turk: <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/halepcenin-bitmeyen-acisi> adresinden alınmıştır
- Bozkurt, V. (2015). *Değişen Dünyada Sosyoloji* (Cilt 12. Baskı). Bursa.
- . (2018, Eykül). Cemaatler: Kavramsal, Kuramsal Temeller ve Türkiye. (E. Yalçınkaya, Dü.) *Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi Tebliğler Kitab, 1. Baskı*.
- Bruinessen, M. (2016). "*Kürtlük, Türklük, Alevilik*" *Etnik ve dinsel kimlik mücadeleler*. İstanbul: İletişim yayınları.
- . (1992). *Agha, Shaikh and State The Social and Political Structures of Kurdistan*. Zed Books Ltd London and New Jersey.
- . (2013). *Ağa, Şeyh, Devlet* (Cilt 8.baskı). (B. Yakut, Çev.) İstanbul.
- Burcu , E., & Akalın, E. (2008, Bahar). Ölüm olgusu üzerine sosyolojik tartışmalar. *Türkiyat Araştırmaları, sayı: 8*.
- Cambaz, T. (2011). *Kürdistan'da Etnik ve dini Haklar* (Cilt 1. Baskı). İstanbul.
- Cansız , A. (2017). *Türkiye'de Sosyal Hayatat Sekülerleşme ve Göstergeleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çeli, C. (2017). Sekülerleşmenin Kuramsal Sosyolojik Serüveni. *Journal of Islamic Research, 28(28)*.
- Clarke, P. B. (2012). *Din Sosyolojisi, kuram ve yöntem* (1. Baskı). (İ. Çapıcıoğlu, Çev.) Ankara: İMGE kitabevi.

- Deliceoğlu , S. (2006). *Kuzey Irak'taki Etnik ve dini Gruplar ve Politikalarındaki Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Demir, Ö., & Acar, M. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Cilt 1. Baskı). İstanbul: Ağaç yayınları.
- Dereli , M. (2012). *Din Fenomenine Sosyolojik Yaklaşımlar – Peter L. Berger Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Dikeçligil, B. (1997). Bir Analiz Modeli Denemesi: Sosyal Yapı ve Toplumsal Yapı. *Yeni Türkiye-Türk Dünyası, cilt 11(15)*.
- Doğan, H. (2009). *Batı'da Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketler, Hare Krishna Hareketi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara üniversitesi, İstanbul.
- Durkheim, E. (2010). *Sosyoloji yöntemin kuralları* (1. Baskı). (C. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul.
- Dursun, D. (1991). *Bağdat Paktı*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdat-pakti> adresinden alınmıştır
- Edmods, C. (2003). *Kürtler, Türkler ve Araplar* (Cilt 1. Baskı). (S. Şengül, S. Şengül , Dü, & S. Ruken , Çev.) İstanbul: Avesta yayınları.
- Efe, A. (2017). *Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı*. İslam araştırmalar ve inceleme derneği.
- Ekinci, A. (2021, Aralık). İslam hukukunda namaz kılmayanın hükmü. *Kocatepe İslami Bilimler Dergisi, 4(2)*.
- El-Bağdadi. (1977). *Mucam Buldan sözlüğü* (2. Cilt). Beyrut.
- Erhal , M., Baloğlu, B., & Baloğlu, F. (1997). *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Der yayınları.

- Halabjey, Z. (2021, 05 24). *La Halabja jnan poteki tri idari wardagr*. Rojnamey zaman: <https://www.zamenpress.com/Details.aspx?jimare=45439> adresinden alınmıştır
- Halil, D. A. (2001). *Laland'in Felsefi Ansiklopedisi* (ikinci baskı). Paris ve Beyrut'ta Oweidat.
- Hama Emin, H. Y. (2014). *Lekolinawayek la Aw haway haremi kurdstan* (3. Baskı). Süleymaniye: Çaphaney Karo.
- Hamzeh'ee, M. (2009). *Yarsan (Ehl-i Hak)* (1. Baskı). (E. Öpengin, Çev.) İstanbul: Avesta yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü* (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Harzani, D. N. (2007). *Al-Kakaiye, dirast anthropolojeye Lil-hayat Al- ictimaye*. Süleymaniye.
- Hawari, A. Ş. (2020). *Hawar Haki Perozi Yarsan*. Halepçe.
- Hawari, S. (2020). *Kurdistan wlatyeki pekawa jyan* (Halepçe) wak nmwnayaki gaş. *Govari Şndrweye, Bargi yekem*(no: 1).
- Hawrami, N. (2013). *Hawrami zmani ayni Yarsan*. Süleymaniye: Barewabarayeti çapw blawkrdnaway slemani.
- Hemirhan, R. (2005). *Hawar w Hawariyekan* . Süleymaniye: Çaphaney raman.
- Hewrami, M. E. (1984). *Kakayekan*. Bağdat: Çaphaney Al-Huriye.
- Hüseyin, N. (2017). *Xzmayeti la Halepçey sahid* (Bahsi masteri blaawnakrawa). Zankoi Süleymaniye. Süleymaniye.
- Ikyp, K. B. (2009). *Kürdistan Bölgesi Anayasa Projesi* (24. 06. 2009 tarihinde onaylandı). Erbil: Kürdistan Bölgesi Parlamentosu.
- İstahri, H., & Ağcari, S. (2016). *Nigahi nw ba ayni ahli hak ba takkiye bar kitap serancam. Tarihnameyi Huarizmi fasalname ilmi., no:2.*

- Izady, Mehrdad R. (2004). *Kürtler-Bir el kitabı* (1. Baskı). (İ. ç. Atilla, Çev.) İstanbul: Doz yayınları.
- Kakai, A. (2022, 03 12). *Kakai Hakkında görüşme*. (H. Salih, Röportaj Yapan)
- (2022, 05 04). *Masti Kalati*. (H. Salih, Röportaj Yapan) Halepçe.
- Kakai, F. (2011). *Ayni Yarsan*. Hawler.
- Kakai, H. A. (2020). *Mejwyi Kakakyekan(Yarsan) la Kurdistan* (çapi yekem). Hawler: çaphaneyi çwarçra.
- Kakai, M. (2022, 05 01). *Kakai hakkında görüşme*. (H. Salih, Röportaj Yapan)
- Kakaiy, S. (2016). *Kakai-Yarsan. Govari Azadi, 5. No*.
- Kaleioğlu, U. (2019, kasım). *Auguste Comte'un İnsanlık Dini Kurgulamasında Üç Hal Kanunu'nun Rolü ve Pozitif Dinin Nitelikleri. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (3), 540*.
- Kanbolat, H. (2011, Nisan). *Kuzey Irak'ın Toplumsal Siyasi Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetimi'inin Türkiye ile İlişkiler. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Rapor no: 43*.
- Karadağlı, A. (2013). *Ayni koç w koçkrdn la Kurdistan*. Süleymaniye: Çaphaney Süleymani.
- Karadağlı, Ü. (2019 , Eylül 8). *Xwendnawayak bo ktebi (kwrta mejwi julakakani Kurdistan*. www.khaktv.net: <https://www.khaktv.net/all-detail.aspx?jimare=18675&type=farhang> adresinden alınmıştır
- Karagöz, İ., & Baloğlu, F. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü* (6. Baskı). Ankara: DİB yayınları.
- Kirman, M. (2016). *Din Sosyolojisi Sözlüğü* . Adana : Karahan Kitabevi.
- Köktaş , M. (1993, Ağustos). *Türkiye'de Dini Hayat* (1. Baskı). İstanbul: İşaret yayınları.

Kürkcüoğlu, K. E. (2016). *din sosyolojisi*. (h. M. Kaçalın, Çev.) İstanbul, Kasım : büyüyen ay yayınlar.

Mahmud, B. (2017). *Hawar(Twyejinawayeki Ansropolojye)* (Namay mastari blawnakrawa). zankoy Süleymaniye, Süleymaniye.

Manzur, İ. (2000). *Lisan al-Arab (Din Konusu)* (Kısım).

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (1. Baskı,). (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Marufoğlu, S. (1998). *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak* (1. Baskı). İstanbul: Eren yayınları.

Medyalı, D. (1991). *Antik Kürdistan'da Dinsel yapılanma Zerdüşt ve öğretisi* (1. Baskı). Stokolum.

Migerson , M. (1970). *Rehlat siriyat iilaa bilad ma bayn al nahrain wa kurdistan* (1.cilt). (T. F. Jameel, Çev.) Baghda: matbaeat Baghda.

Mine, A. (1999). *Asayshi stratiji İraq* (çapı dwam). Süleymaniye.

Miran, D. (2017). *Rewshi ayni w netawayi le Kurdstanda*. Hawler: çaphaneyi rojhalat.

Mohamed, H. A. (2005, 03 25). *Sermone nhienyekn la ayni Kakaida*. (J. A. Ağawayis, Röportaj Yapan) Halepçe.

Molla Ahmed, A. (2020). *Kakaiyekan, Meju w srut w Taybetmendi ayini. Nawandi Kurdistan bo twyjinewa la mlmlanye w qayranakn*.

Muhamed, A. (2000). *Hawlek bo nusinaway bnçinakani bzutnaway İslami* (no: 1). *Govari Buar*. Süleymaniye.

Muhammad, A. (2007). *Baas Partisi ve Kuzey Irak güvenli Bölgesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

- Muhammed, M. H. (2004). *Deranjama komalayetiyekeani syaseti ragwastni kurdakani İraq la sardami Baasda* (çapi yekem). Süleymaniye: La blawkrawakani nawandi twejinawai stratiji.
- Muhammed, S. (2011). *Aynw Kemayetiyekean la Kurdistan* (Çpi yekem). Hewler: Çaphaney Hevi.
- Muradi, M. (1984). *Gaştek ba meju w ramani yarsanda* (çapi yekem). Sne: Çaphaney kani.
- Muslimizada, M. (2017, Sonbahar). Berrasi w Tahlil Ayinin Fırkah Ahli Hak. *Marafati Adiyan dergisi, 5. Yıl(no4)*.
- Mustafa, D. (2017). Referandum sonrası Kürdistan Bölgesi: Başarısızlıkların kökü. *Gelecek Araştırma Merkezi*.
- Nabaz, J. (2008). *Falsafa w ramani Yarsan la farhang w komalgayi Kurdida*. İsveç.
- Nakişbani, N. (2013, 01 13). *Şeyh Muhammed Osman Ke Bu*. Kurdistanpost: <https://www.kurdistanpost.nu/?mod=news&id=85441> adresinden alınmıştır
- Niechci , P. (2014, Aralık). Müslüman İran'da Zerdüşti Kimliğinin İnşası. (M. E. Slar, & M. Salmazzem , Dü) *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2(Sayı:2)*.
- Ödemir, A. (2015). Alevilik ve Ehl-I Hak(Yarsan): Benzerlikler ve Farklılıklar. *Alevilik Araştırmaları dergisi, Yıl: 5(Sayı: 10)*.
- Omarkhali, K. (2014). *Kürdistan'da dini azınlıklar*. (İ. Bingöl, Çev.) İstanbul: Avesta yayınları.
- Orsam, O. (2011, Kasım 01). Irak Bektaşî Federasyonu Başkan Yardımcısı ve Iraklı Kakalardan Nuri Cemşir ile söyleşi. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*.
- Osman, H., & Felah, H. (2021). *Bnçinekani kari partizani w mejwy parti siyasi la kurdstni iraq*. Erbil: Berhemi nawandi akadimi w ekolinewayi parti dimwkrati kurdstan.

- Osman, M. (2021, Şubat). *Raporti Şikari daniştvani Haremi Kurdistan-İraq*. Destey Amari Haremi Kurdistan: <https://krso.gov.krd/ku/statistics> adresinden alınmıştır
- Öz, M. (2010). *Şia*. TDV İslam Ansiklopedisi, 39.Cilt.
- (2003). *Mehdi- El- Murtazar*. TDV İslam Ansiklopedisi, 28. Cilt.
- Özay, M. (2006). *Sekülerleşme ve Din*. İstanbul.
- Öztürkler, H. (2015, Temmuz-Ağustos). Kuzey Irak Kürt bölgesinde ekonomik durum. *Orsam, Cilt: 7*(Sayı: 69).
- Peçe, H. (2016, Mayıs). Dinî Çeşitliliğin Artması: Dinî Grupları Sınıflandırma Sorunu Bağlamında Tarikat-Cemaat Ayrımı. *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*.
- Raporu, Ü. (2021). *Ülke raporu, Irak*. Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.
- Rostam, A. (2006). *Lekolineveyek sebarete be Kakayekan- Yarsan* (Çapi Yekem). Süleymaniye: Navendi Roşnbiri Hevraman.
- (2022, 06 29). *Kakai Hakkında*. (H. Salih, Röportaj Yapan)
- Şair, K. (2022, 05 28). *Kakailik Hakkında*. (H. Salih, Röportaj Yapan)
- Salah, S. (2017). Halepçe la handiye balganamey arshifi Osmanida. *Govari Xall*(Jmare 12).
- Salih, H. (2011). *Halepçe le Amizi mejuda* (Cilt çapi duem). Süleymaniye: çaphaney çuarçıra.
- Salih, H. O. (2010). *Shikrdnaway jugrafi nshinga dehatiyekan la kazai Halabja* (Bahsi masteri blawnakrawey). Zankoy Süleymaniye, Süleymaniye.
- Salih, H. (2021). Kuzey Irak'taki Selefilik Akımının Gelişmesinin Sosyolojik Boyutları. *7. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu* içinde (s. 52). İstanbul: Uluslararası öğrenci dernekleri federasyonu (UDEP).

- Sâmi, Ş. (1980). *Kâmûsu'l- a'lâm*. İstanbul: Mihrân Matbaas.
- Sdik, B. (1997). *lapareyek la mejuy Halepçe (1958-1970)*. Süleymaniye.
- Şehani, M. (2018, 7 10). *Jgara keşan patay sardam*. Yeketi zanayani ayni İslami Kurdistan, Maktabi Tenfizi:
http://www.zanayan.org/to_print.php?id=385§ion=7 adresinden alınmıştır
- Selçuk, M. (2013). *İslamiyet-Hıristiyanlık Kavramlar Sözlüğü, Cilt1* (1. Baskı). (H. A. Mualla Selçuk, Dü.) Ankara: Ankara Üniversitesi yayınları.
- Şeraiti, A. (2005). *Ayni Zerdeşti* . (ç. Ş. kadir, Çev.) Hewler.
- Sevgi, A. (2011). *Yeni Dini Akımların Temel Görüşleri ve İslam* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Yüzüncü yıl Üniversitesi, Van.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü* (Cilt 1. Baskı). İstanbul: Değişim yayınları.
- Sezen, P. (2018). *İslam 'ın Sosyolojik Yorumu* (2. Baskı). İstanbul: İz yayıncılık.
- Sezer, B. (2011). *Toplum farklılaşmaları ve din olayı*. İstanbul.
- Sıdk, A. (2008). *Halepçe(1889-1930): Lekolinawayeki mejuyi siyasiye* (Çpi yekem). Süleymaniye: Çaphaney Nuser.
- Sıdk, P. (2020). *Kakai- Ahli Hak w Şabak(lekolinawayeki mejwyiye)*. Hawler: çaphaneyi zanky Salahadin.
- Sivrekli, İ. (2005). *Kürt-İsrail İlişkileri Kürdistanlı Yahudiler*. İstanbul: Peri yayınları.
- Siwayli, İ. (2006). *Rawti İslami la bashwri Kurdistan* (çapi yekem). Süleymaniye: Çaphaney Genj.
- Suğur, S. (2011). *Klasik sosyoloji tarihi* (1. Baskı). Anadolu üniversitesi yayınları.

- Şükür, S., & Hasan, M. (2005, Mart). Irak'ta Demokrasi Provası. *Stratejik Analiz*, V(59).
- Sular, M. (2021). Zerdüştlük Yeniden Canlanıyor mu? (Kuzey Irak'ta Ortaya Çıkan Yeni Zerdüşti Hareket Üzerine Bir Araştırma). *Sosyal Bilimler Dergisi* .
- Sultani, M. (2011). *Mejuy bnemalakani hakikat*. (A. Berzinci, Çev.) Hawler: çaphaneyi Aras.
- Tahiri, T. (2009). *Meju w Falsafai Yarsan*. (B. Hoşhali, Çev.) Hawler: çaphaney rojhalat.
- Takip Küçükcan, A. K. (2008). *Avrupa Birliği ülkelerinde Din-Devlet ilişkisi* (Cilt 1. Bask). İstanbul: İSAM yayınları.
- Telci, İ. (2017). Bir etno-dini inanş olarak İran'daki Yarsan İnancı: Tarihi, Esasları ve Bugünkü Durumu. *Mezhep Araştırmaları Derneği*, no: 2.
- Tezokur, M. (2020, August). Dini İnanç ve Ritüelleriyle Kakailer . *International Journal of Kurdish Studies*, Vol.6/2.
- Tofik, H. (2000). *Halepçe, karesati kimyabarani sali1988*. Hewler: çaphaney wazareti perwarde.
- Turner , B. (2006). *The Cambridge Dictionary of Sociology* (First published in print format). Cambridge University Press, New York, America.
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Uluç, Ö. (2012). *Yeni Dini Hareketler* (yayınlanmış yüksek lisans tezidit). istanbul: İstanbul Matbaacılık.
- Uludağ, S. (1992). *Behlul-i Dana*. TDV İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/behlul-i-dana> adresinden alınmıştır
- Üzüm, İ. (2006). *Mücessime*. TDV İslam Ansiklopedisi, 31. Cilt.
- Wach, J. (1987). *Din sosyolojsine giriş*. (A. Ü. Basımevi, Dü., & B. İnandı, Çev.) Ankara.

- Weber, M. (2016). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (1. Baskı). (G. Alpaslan, Çev.) İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- Yarkın, G. (2020). *Kürt Çalışmaları* (1. Baskı). İstanbul: Bahar Akademisi.
- Yeşiltepe, S. (2018). Yeni dini hareketler üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Use internatioal journal of sociolgy and economics*.
- Yıldız, K. (2007). *The Kurds in Iraq Past, Present and Future* (First). London: Pluto Press.
- Yıldız, Ş. (2019, Ocak 21). Gezeteci Şükrü Yıldız Kakailerle görüştü. *Pir Heber Ajansı*.
- Yılmaz, H. (2003, Mart). Irak Kürtlerinin Bitmeyen Kavgası. *Stratejik Analiz, c.III*.
- Yoldaş, Y. (2018). *İslami fetihler döneminde Kürtler(622-652)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin.
- Yusuf, A. (2009). *Parezgay Halepçe lakolinawayek la danishtwan* (Bahsi Masteri blawnakrawa). Zankoy Koya, Koya.
- Zand, K. (1971). *Ayin w Baver la Kurdistan*. Süleymaniye: çaphaneyi Kameran.
- (2005). *Jugrafyayi Kurdistan* (çapi dwam). Süleymaniye.
- Zandi, N. (2007, Hawin). Halepçe la mejuda (1914-1923). *Govari meju*(jmare 3).

EKLER

“KUZEY IRAK’TA DİNİ YAPI: HALEPÇE KAKAİ CEMAATİ ÖRNEĞİ”

Mülakat Soruları

Görüşme sorularının hazırlanma amacı Halepçe’de yaşayan Kakai cemaatin mensupleriyle gerçekleşen bir görüşmedir. Sorulara doğru cevap vermeniz çalışmamız için çok önemlidir. Sonuçları bilimsel bir araştırma kapsamında kullanılacaktır.

Genel sorular

Censiyet: erkek () kadın()

Yaş:

Evlilik durumu: evli () bekar ()

Eğitim durumu:

Meslek:

Özel sorular

İnanç

1. Kendinizi etnik kimlik bakımından nasıl tanımlıyorsunuz?
2. Kendinizi dinî kimlik bakımından nasıl tanımlıyorsunuz?
3. Kakailik/ Kakai denince aklınıza ilk gelen kavramlar nedir? Kakailik bir din mi, mezhep mi, cemaat mı, inanç mı, felsefe mi? Bu konuda ne düşünüyorsunuz?
4. Kakailik hakkındaki temel bilgileri kimden ve nereden aldınız?
5. Kutsal kitabınızın adı nedir? Hiç okudunuz mu? Okumayı kimden öğrendiniz? Bu kitap nelerden bahsediyor?
6. Bir insanın sonradan Kakai olması mümkün mü?
7. Kakailik’te “Ali” kimdir? Ali’nin özellikleri nelerdir?

8. Kakailik'te haram/yasak olan fiiler ve davranışlar nelerdir? Bu davranışlar toplum hayatını nasıl etkiliyor?
9. Yasak/Haram bir fiil işlediğinizde kendinizi nasıl hissediyorsunuz?
10. İnanıcınızda tövbe var mı? Nasıl af diliyor ve tövbe ediyorsunuz?
11. Kakai inancında ahiret inancı, cennet ve cehennem var mı? Kimler cennete, kimler cehenneme gider?
12. Kakailik'te ahlakî ilkeler nelerdir? Ahlakî olmayan davranışlar nelerdir?

Ayin ve törenler:

13. Kakailik'te farz ibadetler hangileridir? Bu ibadetleri düzenli olarak yerine getiriyor musunuz?
14. Cem ayinlerine ne sıklıkla katılıyorsunuz? Sizin için Cem töreni yapıldı mı? Cem törenleri niçin yapılır?
15. Serspardın ceminiz oldu mu, başka bir deyişle Pir ve Deliliniz var mı?
16. Türkiye'deki Bektaşılar ve Aleviler ve Süriye'deki Nuseyriiler hakkında bilginiz var mı? Onların da cem törenleri var? Bu konularda ne biliyorsunuz?
17. Sultan Sahak'ın türbesini ziyaret ettiniz mi? neden ziyaret ettiniz?

Toplumsal hayat:

18. Müslüman, gayrimüslim veya ateist biriyle evlenir misiniz? Dininiz buna izin mi veriyor yoksa engel mi oluyor?
19. Kürt olmayan başka bir etniğe mensup biriyle evlenir misiniz? Niçin?
20. Çocuğunuz varsa veya olursa Kakai olmayan biriyle evlenmesine izin verir misiniz? Niçin?
21. İnançlarınızı serbestçe çocuklarınıza aktarabiliyor musunuz ya da öğretebiliyor musunuz? engeller nelerdir? kısıtlamalar nelerdir?
22. Çocuğunuz okulda hangi dinin eğitimini alıyor? Kakailik hakkında ders olmasını ister misiniz?
23. Gençler Kakailik hakkında yeterince bilgiye sahip mi? Kakailik gençleriniz arasında biliniyor mu, yaşanıyor mu?
24. Kakai kimliğiniz, inançlarınız ve değerlerinizi korumak önemli mi? niçin?

25. Şimdiye Kadar Halepçe'de yaşadığınız müddetçe inançlarınız yüzünden hiç kötü muameleyle karşılaştınız mı? Anlatır mısınız?
26. Halepçe'deki Müslümanlarla aranız nasıl, ve hiç Müslüman bir arkadaşınız var mı?
27. Halepçe Müslümanlarının Cuma namazı veya bayramlar gibi dini törenlerine hiç katıldınız mı?

Siyasal hayat:

28. Sizin için Kakailik mi yoksa Kürtlük mü daha önemli? Niçin açıklar mısınız?
29. Devletin laik olup olmaması konusunda ne düşünöyorsunuz? Dini hukuk mu (şariat mı), laik hukuk mu tercih edersiniz? Niçin?

ÖZGEÇMİŞ

Hamza Mohammed SALİH

Eğitim:

Lisans: Süleymaniye Üniversitesi – Irak- Mezuniyet Yılı: 2016

Lise: Balambo Erkek Lisesi – Irak – Mezuniyet Yılı: 2012

